Julius Keleras

Teta Elzė, Šaltojo karo lyderė

Biografizmai ir kitos asmeninės istorijos

2014

1968 m. rugsėjo pirmoji. Pirmąją pamoką prasėdžiu beveik nejudėdamas kaip koks triušiukas - ištempęs ausis ir dailiai ant suolviršio sudėliotom letenėlėm. Žaibiškai esu išrenkamas klasės seniūnu, tačiau nepateisinęs liaudies pasitikėjimo, matyt, dėl mamos dovanoto judrumo, prarandu seniūnystę. Tuomet atsigriebdamas bent jau pirmuosius metus, tituluoju save „koridorių direktorium".

Julius Keleras

Julius Keleras [redacted]

Teta Elzė, Šaltojo karo lyderė

Biografizmai ir kitos asmeninės istorijos

Homo liber, 2014

UDK 821.172-4

Ke63

Fotografijų autoriai Julius Keleras,
Algimantas Žižiūnas (p. 33),
Gintautas Trimakas (p. 74–79, 76–77, 78–79)
(Visos kitos fotografijos
iš Juliaus Kelero šeimos archyvo)
Piešinių autorius Viktoras Binkis
Apipavidalino Edita Namajūnienė

© Julius Keleras, 2014
© Algimantas Žižiūnas, 2014
© Gintautas Trimakas, 2014
© Viktoras Binkis, 2014
© Edita Namajūnienė, 2014
© Homo liber, 2014

ISBN 978-609-446-090-6

Turinys

biografizmai...

Teta Elzė, Šaltojo karo lyderė.....10

Tetelė Janytė, teta Janina 15

Violeta, mano krikšto mama 21

Mano 54°42'50"N 25°18'57"E 24

Haris: paprastas, nepaprastas 31

Didžiajam Panbaltistui 38

Mano Jurga 44

džiazizmai...

Preila 54

Apie žaidimus.....59

Dulkių kodas 64

Iš taško B į tašką A 69

Palėpės ir gelmės 74

Kontrastas keičias.....80

žvilgsniai į...

Autoriteto beieškant 86

Ko aš nesuprantu šiuolaikiniame mene 93

Autografai dovanotose poezijos knygose.....99

Šeštasis tarptautinis

knygos festivalis Maskvoje.....109

pokalbiai...

su Andrei Makine 114

su Duane'u Michalsu 126

su Josipu Novakovičium 131

su Arūnu Gelūnu.....140

su Juozu Glinskiu.....152

su Aliu Balbieriumi.....176

su Tomu Sakalausku.....187

Pratarmė

maloniam skaitytojui

Kartą „Šiaurės Atėnų" redakcijon Julius užsuko parodyti senovinę krikšto mamos nuotrauką, kurią lyg nešė meistrams įrėminti, o gal jau įrėmintą nešėsi į namus. Paprašiau parašyti apie ją trumputę esė, kokias Jūratė Visockaitė anksčiau dėdavo į laikraštį su rubrika „Retrospektyva". Julius pamąstė, su apgailestavimu konstatavo, kad reprodukcijai ją teks vėl „išrėminti", ir po kelių dienų atsiuntė tekstą. Taip viena po kitos ėmė rastis „portretinės" esė (terminas, atrodo, bus skolintas iš Audronės Girdzijauskaitės, nes ji panašiu metu, nors ir kiek kitaip, rašė „Portretus"), kurių dingstimi nebūtinai tapdavo senos nuotraukos, bet kuriose vienaip ar kitaip buvo keleriškai tapomi artimieji, bičiuliai, pažįstami.

Giedrė Kazlauskaitė

biografizmai...

Teta Elzė,
Šaltojo karo lyderė

Teta Elzė – mūsų giminės galva, pramotė, vyriausia ir Vyriausioji. Pagal dokumentus ji mano mamos teta, o giminės motina – anaiptol ne dėl išorinio pavidalo (svoriu ji visai ne *grand* dama). Tačiau, kaip begalvočiau, visgi ji toji neandertalietė – Didžioji motina, kuri visus savo ganomus pingvinus, pasklidusius tarp (pavojingai dantytų) ledyno uolų, sužiūri, pamaitina, pamoko, nubaudžia ir, neleisdama nei kvėptelt, nei paprieštaraut bei vos pasitaikius menkiausiai progai praverti burną, kiekvienam ganytiniui išrėžia griežtą, tik jam vienam pritaikytą pamokslą „Kaip gyventi ir ką daryti". Visame kame ji kieta žemaitė, visame kame nenuolaidžiaujanti *ir tiesa, ir šviesa*, nuo jaunumės globojusi gimines, artimus ar tolimesnius žmones, grįžusius iš Sibiro, skurstančius, prižiūrėjusi kartu su ja iki pat mirties gyvenusią mamą, kurią vadino *Murliu* (nors iš tikro jos vardas buvo Marcelė, pamenu, kaip ji gulėdavo už spintos, pertvėrusios kambarį), galiausiai sulaukusi gilios senatvės mažame savo 25 kvadratinių metrų kambarėlyje globoja *katinėlius* (taip ji vadina visą katiniją), be gailesčio kovodama su tais, kurie, jos manymu, juos skriaudžia. Vienu metu jos bute gyveno keturi; po to gal metus, kol atidavė į geras rankas, turėjo *katinėlį*, kuriam kiemo vaikai buvo išdūrę akis. Sykį, pamenu, prieš keletą metų, prasidėjus žiemai, teta Elzė paskambino ir paprašė įdėti į internetą skelbimą, kad žmonės bent kiek pravertų savo rūsių langelius ir *katinėliai* lauke nesušaltų. Neįdėjau aš to skelbimo, nes nesugalvojau nei kur, nei kaip. Tiesiog nežinojau. Be to, nelabai tetikėjau, kad žmonės, nukankinti ir tebekankinami šildymo išlaidų bei kitų žmogiškame gyvenime vis dar pasitaikančių negandų, dar suktų galvas dėl tų, kurie nevaikšto dviem kojom. Net ir dėl vaikštančių nesuktų. Juk taip? Anądien Užupyje, prieš

pat praėjusias Kalėdas, girtuoklėlio, gulinčio bemaž pačioje Polocko ir Krivių gatvių sankirtoje, nenorėjo vežtis nei iš pradžių iškviesta greitoji, nei vėliau – policija. O žmogui buvo kažkas rimtai lūžę ar trūkę, jis negalėjo pajudėti, jam skaudėjo nugarą, kojas, pilvą. Gulėjo susirietęs ir stenėdamas filosofavo, retkarčiais pasiųsdamas žmoniją į geresnius, ir veikiausiai šiltesnius, kraštus ir laikus. Manęs jo filantropiniai linkėjimai visai netrikdė, tenorėjau, kad jis pranyktų nuo 15 laipsnių šaltuku kaitinamo asfalto, o aš galėčiau eiti tolyn, kur manęs, jaukiame bute, visai netoli Bernardinų kapinių, prie šventinio stalo trypčiodami ir nerimaudami laukė giminės. Galiausiai sulaukėm dviejų susiraukusių, ką tik, matyt, ne vieną dešimtį juodųjų pipirų perkandusių pareigūnų, vangiai velkančių prieškalėdinės pareigos jungą. Nenorom išvirtę iš savo motorinės karietos ir nedraugiškai nuskenavę aplinką, jie išsyk ėmėsi šiai progai pritaikytom laudacijom sveikinti mane ir ant užsnigto ledinio asfalto gulintį paliegėlį. Neturėčiau nuslėpti, jog jų kalėdinis *Urbi et Orbi* skambėjo labiau kaip Requiem saldžiai ramybei, kokią tegalima pajusti snaudžiant patrulinėje mašinoje, apžiojus sumuštinį su dešra, o tarpkojy jaukiai suspaudus puodelį su karšta, šlaunis palaimingai šildančia, kava. Mane, nors buvau tik atsitiktinis, pobūvin skubantis praeivis, atidžiai ištardė, kodėl taip įtartinai rūpinuos tuo nelaimėliu, gal kartu gėrėm, gal giminiuojuos su juo ir kodėl pats negaliu pristatyti jo į ligoninę. Nutylėjau, jog esu pėsčias, neturiu nei neštuvų, nei automobilio ir kad mano intencijos yra tyros kaip kūdikėlio ašara. Manau, Džekas Skerdikas savo metu buvo gailestingesnis vargšėm Rytų Londono mergaitėm – tai buvo veiksmo, o ne žodžio žmogus, pranokęs, kaip dabar mėgstama sakyti, epochą. Šiuodu tautiniu patruliu aiškiai buvo epochos žmonės – mėgino mane tikinti, kad tokių asfaltinių gulėtojų dabar pasitaiko šimtais, o Kūdikėlio užgimimo naktį ypač. Tad visiems nepadėsi ir nėra čia ko mygčioti 112 ir versti juos traukti kavą iš tarpušlaunių. Taip ir nusiplikyti

Teta Elzė, nors jaunesnė dvidešimčia metų, šioje fotografijoje man labai panaši į Gretą Garbo, švedų kilmės amerikiečių aktorę. Jos abi – *élan vital*.

netruksi, o tada ir grėsmė nacionaliniam saugumui ims augti... Vienu žodžiu, kaip sakiau, buvo gal minus 15 ir skubėjau į svečius kalėdoti (butelį sauso baltojo vyno, styrantį man iš kišenės, visom išgalėm bandžiau dangstyti nuo skvarbių įniršusių patrulių (vos neparašiau *pingvinų*) žvilgsnių. Visgi, nors ir sunku tuo patikėti, ši šalta pasaka turėjo laimingą pabaigą: policija, man stebint, pati iškvietė greitąją ir, manau, ar bent jau norėčiau manyti, žmogelis bent jau šiltai praleido naktį ir, ko gera, net buvo apžiūrėtas medikų. Galėčiau prisiekti, kad patruliai tikrai priminė pingvinus. Jų uniformų sagos taip ir veržėsi į laisvę ir, visai galimas daiktas, tai buvo viena iš priežasčių, kėlusių jiems pyktį. Kiek save pamenu, nesu sutikęs nė vieno besišypsančio ar kitaip *mielo* policininko, kuris natūraliai būtų buvęs *pareigūnas*. Be prievartos. Kita vertus, gal man tiesiog nebuvo lemta. Juk nesu sutikęs ir astronautų, šachtininkų, nanotechnologų, gyvūnų advokatų, netgi – Claudijos Schiffer, jei ką. Bet esu matęs besišypsančių notarų, per LTV atgailaujančių prokurorų, net vieną linksmą milicininką. Mano vaikystės laiptinėje Antakalnyje antrame aukšte gyveno toks milicijos majoras, kuris į namus po darbo iš poskyrio Vilniaus gatvėje pavakare grįždavo *volga*, tačiau atsidaręs dureles jau teįstengdavo judėti link nusižiūrėtos savos laiptinės pusiau šliaužte, pusiau keturiom. Kartais, sėkmės atveju, parsvyruodavo baisiausiai siūbuojančiu deniu ir dviem. Tačiau itin retai. Bet niekad nenaudodavo jokių optinių prietaisų, turiu omeny žiūronus – privažiuodavo labai netoli namo, kuriame gyveno, kampo, išsyk numatydavo išsilaipinimo vietą, o tada mėgindavo laimę. Galbūt po darbo jis treniruodavosi apkasams, kas jį ten žino. Bet kuriuo atveju galėčiau prisiekti, jog esu matęs jį besišypsantį tuo šliaužiamuoju momentu. Bala nematė. O jei matė, tegu. Kad ir kaip ten būtų buvę, kalbėk, atmintie, apie tetą Elzę!

Teta Elzė buvo akušerė, dabar ji pensininkė, jai 90, o tada, prieš daug dešimtmečių pačiame Vilniaus centre prie B. Daugu-

Dinamitinis tetos Elzės optimizmas palaikė visą mamos šeimą, 1954 metais pradėjusią grįžti iš Sibiro. Ji visus rengė, maitino, mokė.

viečio paminklo, ji dirbo Moterų konsultacijoje, kur su mama kartais kažko vis užeidavome. Pažinojome gydytojas, seseles. Greičiausiai, gaudavau ir saldainių, nors ta įstaiga vaikui niekaip nepriminė konditerijos fabriko. Formuliarai, eilės, vienos moterys, balti chalatai, keisti kvapai. Kiek pamenu, Elzė visada buvo nenuosaiki demografinė katalizatorė, skatinusi turėti daug vaikų ir taip kovoti su bolševikine okupacija. Nežinia, ar jos kas paklausė, bet okupantai tikrai galų gale išsinešė savo raudonųjų patrankų mėsą – čia turbūt esama ir tetos Elzės nuopelno. Šiaip ar taip, tuo tikiu.

Tetos senelis Tadas Kojelis buvo Luokės valsčiaus viršaitis, atidavęs į rekrūtus Tadą Blindą. Galbūt iš čia jos tas karingas charakteris. Pamenu, mama kviesdavo ją kartu į kolektyvinį sodą, priklausiusį mano tėvams. Ten Teta darydavo savo tvarką, išraudavo jai nepatinkančias gėles, kas, žinoma, būdavo dažnų konfliktų priežastimi. Kartą išpjovė ir mano labai mėgstamas aronijas, dėl to ilgokai širdau.

Teta Elzė, kartais juokais save vadinusi *Elže*, dešimtmečiais gyveno (ir tebegyvena) penktame parduotuvės „Ryga" namo aukšte. Virš jos tebuvo tik stogas, ant kurio sovietmečiu neretai trypčiodavo darbininkai. Kodėl? Stogas kartais prakiurdavo, imdavo bėgti, o kartais ruošdavosi atvažiuoti tetos Elzės brolis, gyvenantis JAV (prieš vieną jo vizitą Tetai netikėtai valdžia įvedė telefoną, kurio ji laukė 16 metų). Jis buvo susijęs su Katalikų bažnyčios kronika (sykį mėgino atvežti plono popieriaus lietsargyje ir jam pavyko), susitikdavo su pogrindžio veikėjais. Kartą nupirko giminėms *žiguli*, kurį jie turėjo parduoti ir pinigus atiduoti tos pačios KBK leidybai. Būtent prieš jo atvažiavimą prasidėdavo stogo gerinimo darbai ir tuomet apsilankius pas Tetą, užkopus į jos penktąjį aukštą, dešine ranka ji visada tyliai šypsodamasi sukdavo ratu rodydama į lempą, o tiksliau – į stogą. KGB. Šiai nereliginei organizacijai visai nepatiko Elzės brolio ryšiai su KBK, nors raidės beveik ir tos pačios. Viskas, regis,

ir labai panašu, o klausymo aparatūrą visgi įmontuodavo. Gal dėl viso pikto, kas čia besupaisys, o gal rūpindamiesi tolimu svečiu. Visgi Amerika, visgi šaltasis karas, visko gali nutikti... Tiesa, aparatūra turbūt gesdavo, nes Teta vis juokdavosi, kad tie *monteriai* vis kaldavo, kaukšėdavo ant stogo gana dažnai. Tetos kambarėlyje netrūkdavo svečių – žmonės ją mėgdavo. Mūsų sodo kaimynas, tuomet gal kokių viso labo šešiasdešimt aštuonerių viengungis Konradas (vėliau tragiškai nudurtas kito sodo kaimyno per išgertuves) sykį vasarą net atėjo pas tetą Elzę pirštis. Buvau rimtokai pajuokavęs jam sode, kad Teta jam labai simpatizuoja, o jis ėmė ir patikėjo. Vyriškiai tokie patiklūs! Net ir atstumtas ateidavo paskui pas ją ir dažniau, gerdavo arbatą. Nemanau, kad gaudavo mažame grafinuke, panašiame į tą, kuriame Aladinas laikė džiną, Tetos ypatingiems svečiams paruoštos degtinės su citrinos riekelėmis. Tai būtų buvę per gražu Konradui. Jis buvo paprastas draugiškas vaikinas. Ateidavo pas Tetą ir giminių pulkai, kaimynai. Ji pažinojo visą namą, draugaudavo ir padėdavo kaimynėms. Jos turėjo Tetos buto raktus, o ji – jų. Tik sykį apačioje po Tetos butu apsigyveno kaimynė, kuri plaktuku daužydavo į radiatorius ir sakydavo, kad tai daranti teta Elzė. Nors Teta ir buvo gaivalas, niekaip negalėčiau tuo patikėti. Juolab ji buvo ir tebėra didelė nekantruolė – jai toks nuoseklus daužymas būtų greit pabodęs. Galų gale plaktukininkė iškeliavo į ramesnę palatą, o teta Elzė liko toliau reguliuoti gausių giminaičių gyvenimo linijų. Ir taip iki šiol.

Teta Elzė buvo sukūrusi savo mankštos metodą, kuriuo mieliausiai dalijosi su visais ją aplankančiais.

Tetelė Janytė,
teta Janina

Prie vartelių stovinti moteris, vyresnio amžiaus, rūpesčio sklidinu veidu, tai mano tėčio sesuo – teta Janina, nors iš visų gausių šeimynykščių jos niekas taip ir nėra turbūt gyvenime pavadinęs. *Janina* – ne, ne. Nebent kaimynai, bendradarbiai ar kiti, atokesni žmonės. Ji mums – *tetelė Janytė* – kuklumo įsikūnijimas, mažas ir akivaizdus turbūt visų įmanomų žmogiškų dorybių ir dievobaimingumo stebuklas, sakyčiau – rūpintojėlė. Drįstu vartoti tokius aukštus, patetiškus, televizinių *pempersų* eroje labai nepopuliarius žodžius tik todėl, kad, greta kitų vertintinų žmogiškumo savybių ir įsitikinimų, savo pamaldumo ji niekada neafišavo ir šalia esantiems per jėgą nebruko kaip neišvengiamos ir, ergo, visiems privalios dogmatikos. O tai – unikali išimtis. Juk kiekviena įtakos ir galios grupė (ar jai priklausantis asmuo) visokeriopai stengiasi pereiti per tavo sielą kaip toji spalvingai vingiuojanti giedančių krišnaitų eisenėlė per Vilniaus senamiestį arba persikelti kaip įkyri politinė kandis, jau ir taip surinkusi per 1000 lengvatikių, į tavo FB. Ir, žinia, ne vieną kartą, kol pagaliau, galimas daiktas, privers tave atsikvošėti ir suprasti, kas šiame pasaulyje... Ne, veidrodėli, tikrai ne gražiausias. Svarbiausias ir stipriausias. Kas gali valdyt ir skriausti... Šiuo, mano tetos, atveju nebuvo nei jokio slapto laikymo už sprando, nei mėginimo varu atvesti į savo, gerokai tobulesnę nei kitų, karalystę, kurios tikrovė, tikiu, ir dabar jai šviečia kaip anieji anuomet ką tik pastatytų Elektrėnų žiburiai. Malda jai buvo ir, nė kiek neabejoju, tebėra tyli, natūrali, intymi ir individuali dvasinės higienos dalis, beveik nematoma kaip ir ji pati, tetelė Janytė. Galėtų atrodyti, kad jos net nėra. Tai tarsi kvėpavimas: nematomas, tačiau neišvengiamas, beveik negirdimas, tačiau

neišgalvotas, esantis, kaip ir kiekvienam gyvenančiam – esminis. Pradžių pradžia. Ir gyvenimo būdas Tetelės toks: niekad niekam savęs neprimesti, tik pačiu kraštutiniu atveju, kai jau labai ne kas (dažniausiai katastrofiškai pakilus kraujospūdžiui), ramiai paskambinti brolio Alfučio dukrai, daktaraujančiai Vilniuje: „Virgute, labai svaigsta galva ir viršutinis virš 200..."

Tik dabar, praslinkus daugeliui dešimtmečių po vaikystės, ūmai suvokiau, kad visi šiai ukmergiškei mano giminės bendruomenei priklausę suaugusieji turėjo mažybinius, pašaliečiams gal net juokingus, vardus: *tetelė Janytė* (tekstilės inžinierė), jos sesuo *tetelė Irutė* (chemikė, laboratorijos vedėja), broliai – *Alfutis* (statybos inžinierius), *Adziulis* (rentgenologas daktaras), *Vytulis* (inžinierius mechanikas). Tarsi jie kokios gerosios Vaikystės fėjos laimingai būtų pasmerkti taip ir likti niekad neužaugusiais pokario vaikais. Štai koks truputį keistas, bet daugiau pasigėrėtinas jų tėvų – mano dieduko Julijono ir bobutės Valerijos, švelniai vadintos Valia, išradimas.

Broliams ir seseriai pasitraukus į amžinosios šviesos teritoriją, paskutinė iš didelės šeimos tetelė Janytė galiausiai pasirinko gyvenimą greta didelio sodo tręštančiame, grybo godžiai ėdamame tėvų name Ukmergėje, sovietmečiu – Adomo Meskupo, dabar – Antano Baranausko gatvėje. Kodėl? Tikriausiai pasiryžusi saugoti atmintis savo tėvų, brolių, sesers, kitų ten gyvenusių giminių, kurie suvienišėję, kviečiami mielai persikeldavo į šį ukmergiškį namą iš įvairiausių Aukštaitijos vietų. Čia taip atrodė man, o iš tiesų viskas vyko gerokai proziškiau: kai 1991 m. bobutė Genutė, mirusios bobutės Valios sesuo, naktimis ėmė visai nebemiegoti ir nebenorėjo viena likti Ukmergėje, tetelė Janytė metė mėgstamą darbą, patogų savo butą Kaune paliko studentėms, neimdama iš jų nuompinigių, ir visam grįžo į tėvų namus. Nepaisant tos oficialios, Tetelės paporintos, versijos, aš vis tiek iki šiol manau, kad ji, kaip tyli ir sau jokio dėmesio nereikalaujanti dvasia, saugo savo vaikystės namus, pūvančius, prakiurusius,

Tetelė Janytė buvo pagrindinė ukmergiškės šeimos siuvėja - nuolat adydavo mano ar brolio praurbtas kelnes, pusseserės sijonus ar pusbrolio marškinius.

nudriskusius, žiemą kad ir keliom krosnim vos tesušildančius iki 13 laipsnių. Kaip ir anuomet, name keturi kambariai – virtuvė (Tetelei nepatiko, kai kalbėdamas telefonu neseniai pavadinau tą patalpą *virtuvėle*), valgomasis, mažytėlaitis miegamasis (ten miegodavo bobutė Valia ir diedukas – tilpo tik dvi lovos, o kitame kambario gale, kur pro langą matėsi vešlūs, mano numylėti serbentynai, stovėjo *Singer* siuvimo mašina, ja nuolat būdavo lopomi ar kitaip taisomi anūkų rūbai) ir didžiausias, nors šiaip ir nedidelis, salionas. Pastarajame buvo valgoma iškilmingom progom, ten kampuose stovėjo dvi sofos, kur galima (o vaikams, bent jau man – privalu) būdavo prigulti popiečio miego. Kitur buvo valgoma priklausomai nuo suvažiavusių žmonių kiekio. Namas nedidelis, bet kai per vienas Kūčias, kaip pasakojo Tetelė, suvažiavo 17, buvo gan striuka. Teko ištraukti visas patalynės atsargas, čiužinius, nuo aukšto nukelti penkias sulankstomas lovutes (jos iki šiolei sudėtos ant aukšto) ir nepaprastai tvarkingos tetelės visus mikliai suguldė, o tąnakt dėdės Alfučio, mano krikštatėvio, galva nakvojo gonkely, o kojos kambaryje. Nors tai linksmo ūpo dėdei nebuvo jokia bėda. Šioj pavydėtinai darnioj šeimoj jokios buitinės negandos beveik neegzistavo: vaikai – tetelės ir dėdės (ne, ne *dėdelės*:-)) – kiekvieną savaitgalį autobusais, vėliau automobiliais skubėdavo pas tėvus. Iš pradžių vieni, paskui su vaikais. Savaitgaliams, vasaroms... Nebepamenu jau kuriuo adresu sykį parašiau kalėdinį ar velykinį pasveikinimą, adresuotą *Tetelei Janytei*. Gavus ji išsyk paskambino ir padėkojus paprašė kitąsyk ant voko užrašyti *Janinai Keleraitei*, nes jai, esą, nepatogu, nors ir prieš gerai pažįstamą, paštininkę. Pasakė be priekaišto, kukliai, bet ryžtingai... Paskutinei mohikanei, sename name saugančiai šeimos istoriją, ir tuomet nesinorėjo atskleisti savo intymiojo, vaikystės angelo lydimo vardo, tačiau aš, rašydamas sveikinimą, to tada nesupratau...

Čia tiesiog priešais namą mano vaikystės metais, bent jau iki 1971–1972 m., būta milžiniškos duobės, kurią palen-

gva ištisus dešimtmečius, iš visos Ukmergės įvairaus dydžio sunkvežimiai, kurie, įsivaizduoju, vaiko akims turėjo būti svarbi pramoga, užpylinėjo ne vien šiukšlėmis, bet ir statybinėmis atliekomis. Diedukas prisirinkdavo iš tos duobės įvairių gerų cementinių plytelių (jomis išgrindė savo kiemą), vielų, kitokio gero. Ne, aš jų taip gerai neprisimenu kaip, tarkim, vaikystės vyšnios, kurią vasaromis taip dosniai dulkėmis apnešdavo nuo greta esančio kalniuko lekiantys *zilai* ar kitokie *samosvalai*, *moskvičiai*, *zaporožiečiai*, o retsykiais savaitgaliais kauniškio, tuomet dar nevedusio dėdės Edvardo, daktaro, visų vadinamo Adziuliu, vairuojama senoji pieniškos ar dramblio kaulo spalvos *volga*, toms pačioms vaiko akims atrodžiusi kaip didelis iškilmingas blizgantis laivas, gal net tokio paties iškilmingumo kaip ir šv. mišios Ukmergės Švč. Trejybės bažnyčioj. Beje, erdvioje mašinoje dvelkdavo kažkoks magiškas kvapas, tad, jei kokios, turbūt būtų buvę galima laikyti ir nedideles mišias. Ša, tokios kalbos Tetelei nepatiktų!

Ne kažinkiek, žinoma, tais laikais ten tų mašinų ir teprabūždavo. Du šoniniai keliukai – vienas nuo murzino, kone visais metų laikais dulkstančio kalno, kitas – palei užpilamą duobę ir stačiatikių kapines. Dviračiai, vienas kitas retas klibikščiuojantis pienovežis, šieno ar kitokio kuklaus gėrio prikrauti Brežnevo epochos vežimai, vakarais rytais kažkur į nežinomus tolius vesdinamos karvės ir arkliai, rodos, ir viena kita ožka, tiksliai nebeprisimenu. Ir kauksmingos šunų sutartinės. Ir ilgesingas vasaros kvapas, ypač temstant... Kai tau ketveri ar net dvylika, visas judėjimas, kuris vyksta ir pranyksta už tavo žvilgsnio ribų, yra pilnas paslapties rūko. Tai pasaulis, kuriame dar tavęs nebūta, kuriame tau dar neleido būti. Jis traukia, prašosi tyrinėjamas, nes yra čia, visai šalia, ir kartu jo nėra, jis nepasiekiamas. Juolab už duobės kone priešais langus, už kokių šešiasdešimties metrų, senos stačiatikių kapinės, kur augalotų ir gedulingų, kaip laidotuvių procesija, medžių viršūnėse beveik nejudėdami die-

Ji tebemoka
tyliai gyventi:
jai užtenka šunelio,
senutėlio
šaldytuviuko,
kelių rietuvių
malkų žiemai,
seno nespalvoto TV,
vaizdo pro virtuvėlės
langą į baigiantį
išklypti jos ir mano
vaikystės sodą.

ną naktį kaba dideli juodi paukščiai. Nesvarbu, kad tie medžiai stuomenim ir lapija slepia kapinaites, o šios savo ruožtu – Viešpaties Prisikėlimo cerkvę. Juk vis tiek ten jos yra. Ir ten gyvena mirusieji, kurie yra čia, visa greta, už lango. Vakare, temstant, prieš guldamas atitrauki užuolaidas ir pažvelgi – gal kokia liepsnelė ar dar kas pasirodys. O ryte prabundi, nusimeti antklodę, pašoki, patrini akis ir skubini žvilgtelt. Pirmiausia pro langus į kapines, ar ten kas nepasikeitė, o po to, jau įdienojus, įbėgi jų pažiūrėti į gonkelį, kur džiūsta smulkiomis skiautelėmis, panašiomis į susirietusius laumžirgio sparnus, supjaustyti obuoliai. Skanūs jie, labai, bet kiek gi gali jų valgyti, netgi su raudonųjų serbentų kisielium ar gilių kava, kurią bobutė Genutė, bobutės Valios sesuo, ten pat gyvenusi, ruošdavo pati. Miške pririnkdavo gilių, išlukštendavo jas ir išvirdavo piene, nuimdavo kiautą, sumaldavo ir paskrudindavo. Tai irgi būdavo vienas paslaptingiausių ir skaniausių vaikystės patyrimų: keisto, malonaus kvapo ir mielo skonio gėrimas ir patiektas plačiame puodelyje su išpieštais žaliais obuoliukais. Tas puodelis, ar net keli, iki šiolei tebestovi laiko nudrengtos virtuvėlės komodoje. Nežinau, gal tai mažas paminklas vaikystei, kaip ir nudilusi sriubos lėkštė su mėlynu buriniu laiveliu dugne. *Valgyk, Juliuk, valgyk, kol pasirodys laivelis...*

Aš kiek nutolau nuo tetelės Janytės portreto kontūrų, tačiau prieš tęsdamas gal dar spėsiu pasakyti, kad bobutė Genutė vaikystėje vadindavo mane angeliuku ir tai, ko gera, dar labiau sustiprina vaikystės kaip mėlynojo Arkadijos laivelio nostalgiją. Tuo labiau, kad nors ir nebuvau angeliukas, vasaros Ukmergėje iš tikro buvo arkadiškos. Kai mama Ukmergėje mane perrenginėdavo, bobutė Genutė sakydavo: „Tokį nuogą reikia ant altoriaus padėti..."

Tetelė Janytė mano vaikystės metais negyveno Ukmergėje. 1968–1991 m. ji dirbo vyr. *definatore* (čia nevaliom prisimenu, kaip kunigaikštis Vilgaudas uoliai pasakojo dirbęs *stropuoto-*

Man buvo kokie aštuoneri, kai sykį pasiūliau šeimos draugų dukrai, studentei pianistei, kuri su mano tetų ir dėdžių kompanija leido sekmadienio popietę prie Aukštųjų krantų, netoli Ukmergės prie Šventosios, kartu bėgti.

ju), pasak pačios vyr. *definatorės*, dar prieš 1930 m. įsteigtame ir gerą vardą turėjusiame, dabar nugriautame tekstilės fabrike „Kauno audiniai", iš jų aštuoniolika metų – audimo ceche. Net vadovavo aštuoniems žmonėms. Tai nebūtų kaip nors išskirtina, jei ne vienas jos darbo aspektas, kuris vaikystėje man buvo itin patrauklus – Tetelė turėjo kurti naujus audinius, raštus, parinkti siūlus, o svarbiausia – sugalvoti naujiems audiniams pavadinimus. Kitame Kaune esančiame „Ziberto" šilko kombinate, konkuravusiame su „Kauno audiniais", pavadinimus kūrė definatorė Tamara. Galbūt dėl tautybės ji mėgdavo parinkti audiniams tarptautinius pavadinimus: „Dinamo", „Loto", „Premjera"... Tetelė šiuo požiūriu buvo labiau nacionalistiška: „Obelėlė", „Tulpė", „Ramunėlė", „Aušra"... Man tuomet ta vardų parinktis buvo daugiau nei įdomi, todėl kai savaitgaliais atvažiuodavom į Ukmergę, iškart prilipdavau prie Tetelės, ką ji naujo sugalvojusi, ir uoliai stengdavausi siūlyti savo variantus, tačiau, mano nedžiaugsmui, vis tiek paaiškėdavo, kad visi mano siūlomieji jau yra. Še tau kad nori! Tuomet tekdavo su broliu bėgti prie Šventosios, kurią lengvai perbrisdavom, arba į sodą ieškoti saldinių ar dar geriau alyvinių obuolių, skaisčių kaip pasakų Snieguolės oda... Pirmyn ant laumžirgių ir į Arkadiją! Juolab ji tebegyvena atmintyje ir ta kelionė nebus jokia *fantasy* ar mokslinė fantastika. Greičiau jau magiškas realizmas.

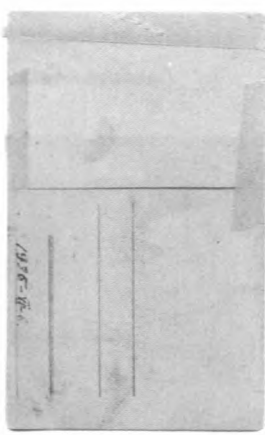

Violeta, mano krikšto mama

Baltapūkis, ant kaktos pakirptais kirpčiukais vaikas, iki juosmens paniręs prabangiam 1935-ųjų laidos vežimėly. Smalsus, sutelktas, kiek skeptiškas žvilgsnis. Vaikams (galimas daiktas, labiau mergaitėms) būdingas *imperatoriškas* žvilgsnis. Dar neartikuliuota, bet jau akivaizdi galia. Visas pasaulis po kojomis. Tuštybių tuštybė. Neatmestina, gali trumpam paaiškėti, kad jis šio bei to vertas, tačiau tai jau kitas, išsamesnės verifikacijos reikalaujantis dalykas. Ar tas, esantis po kojomis, patikimas – dar kitas. Dėl viso pikto, rankomis verčiau oriai įsikibti rėmų, jei kokia neganda, jei – maža kas. Tas „maža kas" užklups gerokai vėliau, po trylikos metų, ankstų gegužės rytą. O dabar vežimėlis, imperatoraitės poza (beveik ruošiantis Šventojo gimimo proga prabilti į tautą), patogūs naktiniai marškiniai, o gal, neskiriu, – berankovė suknelė. Mergaitė pasiruošusi gyventi. Ir daryti tai atkakliai. Tai Violeta. Mano krikšto mama.

Mano krikšto mama teta Violeta Kražiuose baigė penkias klases, po to ją su šeima NKVD išvežė į Sibirą...

Violeta – pirmagimė šeimoje. Iš džiaugsmo, pasakojo, jai nupirktas pats brangiausias tuo metu vaikiškas vežimėlis. 1935-ieji. Kražiai. Tiksliau, pusė kilometro už jų, – Greitiškė, senelio dvarelis, įgytas už pinigus, jo uždirbtus (apie 1903 m.) Uptono Sinclairio aprašytuose Čikagos mėsienos atrakcionuose, kuriuose smaginosi ir daugiau lietuvių. „Džiunglės" pasirodė 1906 m. ir dabar jau nieko, žinoma, nebenustebintų. Nesutrikdytų Marijos žemės įstatymleidžių, kaip ir gerokai vėliau Amerikoje pasirodžiusi Arthuro Millerio „Komivojažieriaus mirtis", nors ten, už Atlanto, abiem atvejais sutrikdė. Ir netgi privertė keisti įstatymus. Šiapus ano minėto vandenyno įstatymai kaip kokie kiaušingalviai skerdyklų viršaičiai mieliausiai visom progom rodo savo viršenybę nėščioms moterims, daugiavaikėms šeimoms, pensininkams, nebereikalingiems seneliams...

O štai mano senelis, turėjęs totoriško kraujo, dvidešimt šešeriais buvo vyresnis už savo žmoną. Laikė 20 arklių, mėgo jodinėti, turėjo 80 ha žemės, tris ežeriukus, kur veisė karpius, darė samagoną. Susilaukė Violetos ir dar keturių vaikų. Sibire paskutinioji dukra Danutė gimė ir iškart mirė. Ją laidoti ant rankų per taigą nešė 25 kilometrus.

Birutė, Violetos sesuo, mano mama: *„Ką galiu parašyti, buvo graži panelė, Lietuvoj baigė penkias gimnazijos klases, gerai mokėsi, buvo labai draugiška, turėjo gerų draugių, bolševikų užėjimas sulaužė jos jaunystę... Išvežė visą šeimą iš Kražių, 48 m. gegužės 22-ą... Tą ankstų gegužės rytą stribai su šautuvais apstojo namą, mes buvome visi: du suaugę, 4 maži: Violetai keturiolika, man dešimt, Algiui šešeri, Tadukui pusantrų... Lojant mielam mūsų Meškiui, įsibrovė į namą ir liepė per pusę valandos susiruošti... Mama verkė, mes taip pat visi verkėm... Susodino į vežimą, nuvežė netoli nuo namų į spygliuota viela aptvertą plotą... dar daug šeimų tądien vežė ir tik po pietų mus sodino į sunkvežimius... ir nuvežė į Radviliškį, sukišo į gyvulinį vagoną 50 žmonių... važiavome dvi savaites... nuvežė į Sibiro taigą netoli Sajanų kalnų... Violeta su tėvu išeidavo savaitei miško kirsti („lesozagotovka"), o viskas vyko – Irkutskaja oblast, Ziminskij rajon, posiolok Zulumaj..."*

Nežinau, ar taip pasisekė ir kitiems, bet aš vaikystėje ir jaunystėje jaučiau, kad turiu Krikšto mamą. Aplankyti ją užmiestyje Viršutiniame Pavilnyje, kur ji gyveno, reikšdavo pakliūti į mažą rojų – netoli miškas, upeliukas, krioklys, į Ameriką pasitraukusių giminių Sibiro tremtiniams nupirktas erdvus namas su dideliu sodu, rudenį – svaigūs, milžiniški, kieti ananasiniai obuoliai, agrastai, serbentai, netgi smulkios laukinės vynuogės. Galima išeiti į pamiškę palydėti traukinių arba įsimylėti straždanotą kaimynų dukrą Daivutę (juk abiem jau greitai trylika). Pavilnyje beveik viskas tapdavo galimu. Ir pirmoji Komunija, pirmas gyvenime kunigas (jei neklystu, pavarde Molis), mielas ir

Mano mama: „1954 m. važiavau į Irkutskaja oblast, Ziminskij rajon, posiolok Meždugranka pavogti sergančios mamos ir paguldyti ją į I-ąją tarybinę ligoninę Vilniuje."

šiltas, puiki Violetos biblioteka, iš kurios paimtą F. Dostojevskio „Idiotą" rusų kalba išsimainiau į turėtą lietuvišką egzempliorių.

Ji mirė, kai man buvo jau dvidešimt treji. Tačiau keistu (o gal ir anaiptol nekeistu) būdu jos globa nesiliovė – štai ši jos fotografija keliauja su manimi nuo vaikystės, kaip ir kai kurie jos dovanoti daiktai, tarkim, oranžinis apklotas, kone prieš trisdešimt metų jos dovanotas, šilčiausias daiktas mano palėpėje.

Mano krikšto mama dirbo kanceliarinių prekių parduotuvėje Vilniuje, Vienuolio gatvėje, o greta buvo bene didžiausia Vilniuje žaislų krautuvė. Abi jos man, sakyčiau, vienodai rūpėjo, nes užsukus pas tetą, kone visada, jei gerai pamenu, galėdavome užeiti ir pas vedėją į gretimą vaikų rojų. Greičiausiai ne kiekvienąsyk gaudavau dovanėlių, bet tikrai gaudavau. Tad su mama kuriuo nors reikalu užsukti pas tetą reikšdavo dvigubą džiaugsmą.

Tą fotografiją su vežimėliu Violeta, užsukusi į svečius Antakalnyje, kur gyvenau vaikystėje, visada su keistu įniršiu nuimdavo nuo pianino, kur ji stovėjo įrėminta. Net spėdavau pagalvoti, kad sudaužys. Bet taip niekada neatsitiko. Iki šiol nesuprantu, ko ji gėdijosi? Ko gėdijosi vaikas, stovintis prabangiam 1935-ųjų laidos vežimėlyje?

Teta Violeta, daugelio vadinama Liole, pas mus į Antakalnį užsukdavo retokai. Darbas, šeima – dvi šviesiaplaukės mano *puskės* – namai užmiesty bei rūpesčiai sode atimdavo visą jos laiką. Užtat toks saldus apsikabinimo džiaugsmas!

Mano 54°42'50"N 25°18'57"E

Primiršau, kas man pernai per *feisbuką* pasiūlė parašyti apie Antakalnį. Ar tik ne Skaidra, kuriai, spėju, menas yra daugiau nei gyvenimas arba jiedu jos atveju taip neatplėšiamai limpa, kad galop šitą mišinį išsklaidyti pajėgtų nebent kokia nors specialioji Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos nutartis „Dėl gyvenimo atskyrimo nuo meno-tyros: dr. Skaidros Trilupaitytės atvejis". Meno tyra, meno tiras (apie meno tyrę nekalbėsim), o galiausiai viskas baigiasi meno industrijom ir, kas galėtų paneigti, kad kada nors nepasibaigs meno santechnikom... Išmintingoji antakalnietė menotyrininkė (ne iš didžiausio šio Vilniaus rajono galo, kaip aš, o iš Sapieginės), jei tai išties buvo ji, tik atsargiai stumtelėjo „Parašyk apie savo Antakalnį", kai Vilniuje ir kitose kritulių nestingančiose Lietuvos vietose jau visu greičiu ėmė įsigalėti būsimų prisiminimų ir praėjusių lūkesčių sezonas, kai apniaukti debesys tapo bendra visų sielos dalimi ir, kaip ir kasmet, norėjosi beveik nemirksint žiūrėti į korėtus apelsinus ir tokias pat, tik gal ilgesingesnes moteriškas formas turinčias citrinas, įžiebti visas įmanomas šviesas ir visu garsu kiaurą parą leisti nuo paauglystės mylimą Mocarto 40-ąją – vos dvidešimt šešias minutes minoriško ir *meniškai tyro* džiaugsmo. Bent man taip nutinka, nors greičiausiai tai nesvetima ir daugeliui šios hemisferos bendrapiliečių, šalin sviedžiančių visas lengvutėles vasaros skrybėles su plokščiais ir neplokščiais graižais, o rudenėjančioms moterims beigi mergaitėms į vasarines spintas nenoriai, be skubos kraunant šviesias sukneles su rauktinukais ir klostėmis, rožines ir kitų spalvų palaidines, šildymo sezonu tampančias patetiškomis, beprasmėmis ir, pripažinkim, truputėlį apgailėtinomis.

Kaip tik tuomet, jau gerokai įsibėgėjus rudeniui, kažkodėl visada prisimenu vaikystės Antakalnį, ypač jo gale, greta mano mokyklos (buv. 22-osios vidurinės), jeigu pasuktume link upės,

esančias pelkes. Atsimenu taip, tarsi tai būtų gražiausia vieta pasaulyje – zona, kur kažkada nuo nežinia kokios klasės (aš gal nuo kokios penktos) vaikščiojome kaip savo sakraliąsias vietas turintys stalkeriai. Kai kas rūkyti, kai kas bučiuotis, kai kas tiesiog spoksoti į gana netikėtą erotinį gamtos proveržį, kur siauri, drėgni takeliai vesdavo prie upės, leisdami patirti medžių, lapijos, kitokio nei kitur dangaus įspūdį, įkvėpti vandens ir medžių jungties kvapą, kurio daugiau niekur nepatirsi. Nežinau kokie medžiai (alksniai? gluosniai?) ten augo, bet jų žievė visais metų laikais kvepėdavo pavasariu. Snigdavo ar įžūliai spigindavo vasaros saulė, ten būdavo saugu, paprasta, aišku. Čirkšdavo paukščiai, per kovo atodrėkį galima būdavo paplaukioti ten atitirpusiais grakščiais ledo luitais, kai visai šalia, vos už keliasdešimties metrų, grėsmingai bruzdėjo Nėris, link Nemuno ir toliau nešdama *tikrą* ižą. Ten būdavo galima trumpam išbėgti į laisvę iš kankinančių mokyklos kalėjimų, kur visuose koridoriuose rūgštimi tvoskė nušveistos linoleumo plikės, o rėksmingos tamstos mokytojos, nekalbant apie direktorės pavaduotojas

Pelkių fone ekscentriškasis 9L (literatūrinės) klasės kvartetas: Mindaugas, Romas, Kaziukas ir aš. Tuo metu klaikindami klasės drauges bei retsykiais auklėtoją Ajozą, rašėm manifestus ir savaip kovėmės su švietimo sistema.

(tarkime, Vištą), nors ir be antpečių, šitoje švietimo divizijoje buvo viršesnės už imperatorienes. Ką gi, noriai ar nenoriai ištarkime tiesos žodį: gerų mokytojų ir tada, ir anksčiau būta nedaug. Iki šiol prisimeni jų pavardes, veidus, balsus, atrodo, kad jos iki šiol vaikščioja tais koridoriais ir tebėra tokios pačios kaip anuomet, *kai partija Lenina* buvo *vsech silnej*.

Pirštai kvepia pelkėmis. Jos toli, tačiau net ir negyvendamas Antakalnyje daug dešimtmečių puikiausiai matau jas. Jos čia, prie mokyklos, matau jas per mūsų ketvirtame aukšte esančio buto langą. Tiksliau, pro langą, jei neiškišu galvos, ne taip gerai matau jas, kaip išėjęs į balkoną, bet pirštai vis tiek jomis kvepia. Gal dėl to, kad to noriu. Pasiskolinau šitą kvapą visam gyvenimui. Taip išėjo. Neplanavau, netyčia. Prabraidyta ten per pamokas, po pamokų, per pertraukas, gal ir savaitgaliais, nors tuomet mama dažniausiai tempdavos į sodą, esantį už keturių kilometrų (man ten patikdavo, bet darbus daugiausiai nudirbdavo brolis, o man terūpėdavo kuo greičiau atskleisti atsineštą knygą).

Ypač iškilmingai atrodydavo jos sniegui tirpstant – kupsteliai su sniegų karūnom. Klampu, nors nelabai, nepaskęsi – miesto pelkės visgi, kas, kad Antakalnio gale. Iki mokyklos nuo namų – penkios minutės, tad viskas ranka pasiekiama – ir mokslo šviesos šventovė, ir namai, ir netgi pelkės. Ypač pelkės. Nemanau, kad, tarkim, mano namo kaimynams, ypač vyresniesiems, rūpėdavo tos pelkės. Jie veikiau jau pasukdavo link Vileišių rūmų, esančių už poros kilometrų, – ten kelias buvo asfaltuotas ir palei Nerį. Einant galima buvo stebėti Žirmūnų žiburius ir tuomet, tikiu, jiems miestas irgi galbūt, net jei jie to neįžodindavo, atsiverdavo kaip kažkam kažkieno Pažadėtoji žemė. Kitiems kaimynams būdavo parankiau su „Gintaro krantu" jaukiai lindėti krūmokšniuotam paupy, stebint, kaip Neris leidžias, leidžias žemyn ir niekaip nenusileidžia. Bet kas už posūkio, gėrėjus vargu ar domino, o vakaro metu nei garlaiviai, nei kartais labai įspūdingai vidury tėkmės virstančios baidarės jiems tikrai nerūpėjo.

Kuklus šeštadienio (ar sekmadienio) užkandis Ukmergėje. Manau, kad ten. Septintasis dešimtmetis. Tai mano tėvas, kurio netekau būdamas 14-os.

Jei dar man būtų leista grįžti ir prisiminti pelkes, neturėčiau nuslėpti, kad ten būta takelio, kuriuo buvo galima eiti, nesileidžiant link pelkės, link upės tėkmės, – jis vinguriavo tarp mokyklos krepšinio aikštelės ir pelkių, o juo praėjęs nedidelę dykynę ir spec. ligoninę, kur gydydavosi spec. žmonės, išlįsdavai tiesiai į degalinę. Jei kalbėtume apie vėlyvą popietę, tai, spėju, po darbų grįžę mano ir ne mano kaimynai nusičiupdavo kefyro ar „Žigulinio" butelį ir spoksodavo į pilkąjį ekraną, kol juos sutraiškydavo jų pačių žiovulys. Ko gi jiems slinkti į pelkes?

Mūsų namas Krantinės gatvėje – keturios laiptinės – pilnas ir lietuvių, ir rusų, ir žydų. Neprisimenu jokių nacionalistinių batalijų. Jų tiesiog nebūdavo. Žodis *ruskeliai*, žinoma, nuskambėdavo iš tėvo lūpų, tačiau anaiptol ne grėsmingai, nors mano mama, anuomet dešimtmetė, su tėvais, broliais ir seserim Sibire praleido ketverius vaikystės metus. Pyktis kyla nebent dėl to, kad ponia Soldatova, gyvenanti po mumis trečiame aukšte (jos vyras kariavo II pasauliniame) stebi, kad 17:00 mes išneštume šiukšles į kelias sekundes telaukiančią šiukšliavežę. Jas reikėdavo supilti tiesiai į pražiotą, majestotiškai kvepiančią didelę angą ir atlikti tą itin skubiai. Antraip su pilnu kibiru tekdavo bėgti prie kito namo, o ten mašina irgi neužsilaikydavo. Nežinia, kodėl būdavo taip skubama. O veterano žmona niršdavo įtardama, kad mes tingėdami išnešti šiukšles pilame jas į klozetą ir tada jis užsikemša, kas ypač atsiliepia žemutiniam, jos, butui. Nemanau, kad techniškai tas veiksmas būtų buvęs įmanomas, nekalbant apie tai, kad mano šeimoje niekam ir į galvą nebūtų atėję taip elgtis.

Mūsų laiptinėje iš išskirtinesnių personažų, be ponios Soldatovos, labai primenančios bandelių kepimo mašiną (gerąja prasme, kaip sakytų mano artimas bičiulis tapytojas), ir išdžiūvusio, asteniško bei, matyt, dėl nesveikatos labai pikto pono Soldatovo, kažkuriame man nežinomame mūšyje (tikėkimės, ne prie Kursko ar *jamant* Berlyną) kontūzyto karo veterano, penk-

tame aukšte dar gyveno iškilieji *tiotia* Motia ir dėdė Kolia. Jiedu taip save vadino. Nepamenu, kad *Tiotia* kuo ryškesniu būtų pasižymėjus, nebent irgi išskirtiniu stotu, tikrai jai negelbstinčiu kylant kaip perkrautai raketai į penktą aukštą, o dėdė Kolia – visada buroko spalvos veidu, smagiai įkalęs ir draugiškai pakalbinantis. Antro aukšto kaimynas ponas Šikas turėjo „žmoną, kurią nulepino" (bent taip jis guosdavosi mano mamai, atėjęs pataisyti telefono, mat dirbo telekome), ir gražuolę juodaplaukę žydaitę dukrą. Tame pačiame aukšte gyvenęs milicijos majoras žavėdavo tuo, kad atvažiavęs tobulai *priparkuodavo* savo tarnybinę *volgą* priešais laiptinę, tačiau pakilti absoliučiai girtam vairuotojui jau būdavo nelengva. Mielas senyvas rusas invalidas su lazda gyveno pirmame aukšte, buvo vedęs gerokai jaunesnę moterį, kurią kažkodėl buvome praminę Snargliene. Ji išties atrodė apskretus, susiraukus, kažkokia nevalyva. Turėjo mažą kūdikį. Dar pirmame aukšte gyveno miela senutė nebylė – itin draugiška, su kuria būdavo gera šnektelti tarptautine šypsenų ir nusilenkimų kalba. Ji dar turėjo prieš įėjimą į laiptinę dailų, gražiai prižiūrimą daržėlį, regis, su alyvomis.

Mūsų artimiausia kaimynė, Elė, buvo itin talentinga siuvėja, uždarbiavusi namuose. Pamenu draugišką, rūpesčių užguitą žmogų, suniautą gyvenimo. Naktį ji dažnai žadindavo mano mamą, gailestingąją seserį: medicinos patarimų ir užuojautos. Siuvėjai kildavo nerimas, kraujospūdis, kamavo baimės, kartais norėdavo tiesiog pašnekėti ketvirtą valandą ryto. Pasak mamos, su šiais kaimynais mes tarsi turėjome bendrą butą – jie turėjo mūsų raktus nuo „pusantro kambario", mes – nuo jų. Elė siūdavo LKP CK ponioms. Žinoma, jos buvo aikštingos, įnoringos, pilnos absoliučios savididybės, tačiau viską pranokdavo p. Griškevičienė. Ji, pirmoji ponia iš Turniškių, įsiveržusi į kuklų komunalinį siuvėjos butą, nustumdavo laukiančias moteris ir autokratiškai užimdavo pirmosios klientės vietą. Gaila, kitos detalės nugrimzdo užmarštis ūkuose, tačiau puikiausiai pame-

Vilius, mano brolis, tragiškai žuvęs pernai. Fotografijoje – jo pirmoji komunija, įkvėpta tetelės Janytės, jo krikšto mamos.

nu, kaip Elės vyras, temperamentingas molėtiškis, savitai vertino moteris: „Et, minkštūs papūs. Ką jau tenai."

Kai kurie kiti namo – ne laiptinės – jaunieji kaimynai tuo metu dar išsiskyrė tuo, kad didelis procentas jų sėdėjo, sėdi ar dar tik sės už grotų. Vienų tėvai gėrė, kiti išvis jų neturėjo, treti dar nežinia su kuo augo. Mano vaikystės draugai, bemaž to paties amžiaus, už grotų neturėjo dėl ko sėsti, tad mes paupiuose žaisdavom indėnus, o vėliau skaitėm panašias knygas, su ana jaunąja – plėšimais, vagystėm ir prievartavimais užsiimančia – komanda neturėdami jokių reikalų.

Tiesa, gretimo namo penktame aukšte gyveno dvylikos trylikos metų blondinukė Sniegė. Kartu žaisdavome kieme kvadratą, o Sniegė, išties panaši į sniego karalaitę, regis, už kelis simbolinius saldainius parodydavo berniukams, ką gi iš tiesų slepia jos sijonas. Nepamenu, ar man teko dalyvauti tokioje anatominėje, o gal tik tekstilinėje prezentacijoje, tačiau žinau ir neabejoju, jog tai buvo tyra ir nekalta kaip ir vaikiškas lakstymas prietemoj paupiais, kai iš daugelio balkonų pasigirsdavo disonansų kupinas muzikinis kūrinys: „Jolanta, namo", „Sauliau, valgyt", „Dalia, ruošt pamokų." Vaikystėje man Antakalnis buvo kiemas, kitokio nei jo, nei miesto iki kokių trylikos metų, kai pradėjau dainuoti „Ąžuoliuko" chore, nepažinojau. Kam pažinot? Viskas vyko čia ir niekur kitur. Vėliau man Antakalnis keliais kvadratiniais kilometrais išsiplėtė, kol galop tapo dideliu ir nedalomu Vilniaus vienetu.

Tie pusantro vaikystės kambario, apie kuriuos taip įtaigiai rašė Josifas Brodskis, turbūt būtų kone kiekvienos sovietmečio šeimos buto metafora. Pamenu, kaip mano dėdė, mamos brolis Tadas, persisvėręs per langą rūkė (tai turbūt buvo vienintelis jo panašus *projektas* gyvenime, nes jis apskritai niekada nerūkė ir nerūko) – ne vieną, ne dvi ir ne penkias cigaretes – grėsė šlovingoji tarybinė armija; kaip ne dėdė Kolia, o dėdė Miša, buvęs legendinės „Žalgirio" futbolo komandos vartininkas, labai

įmetęs įsmuko į mūsų buto koridorių, nes jam pasidingojo, kad čia viešas WC; prisimenu dar vieną kaimyną, kuris skaitydavo tik „Šauniojo kareivio Šveiko nuotykius" ir tik tuomet, kai eidavo nusimaudęs su chalatu lovos link. Nežinau, kiek metų jam truko perskaityti visą tomą.

Aš su chalatu Antakalnyje esu ėjęs tik miškais. Kaip ir mano dėdė, sukausi nuo Raudonosios armijos, o tuomet dar grėsė Afganistanas. Tad buvo ir mamos susitarta, ir tos srities ekspertas mano klasės draugas Kaziukas pamokė, ką ir kaip kalbėti (pamenu, hospitalizuojamas porinau, kad nekenčiu visuomenės, taigi gal esu koks sociopatas?), ir – o, laime! – patekau į Vasaros gatvę. Ten nebuvo blogai – buvo dar keletas jaunų žmonių, kurie irgi tokiu būdu mėgino išvengti karinių gniaužtų, kurie nežinia kaip būtų baigęsi. Rytais sanitaras keldavo pusryčiams: „Vyrai, kelt! Konjaką gert!" Vakarais iš tiesų gerdavome, bet ne konjaką, o arbatą – Markesas (taip jį praminėm dėl galingų plaukų ir įnirtingo „100 metų vienatvės" skaitymo) ir Erikas. Jam tebuvo 14 metų, bet mama jį paguldė ligoninėn, nes berniukas aiškino, kad spjaudosi drugeliais. Erikas, senokai negyvenantis Lietuvoje, iš šiol liko poetiškas, drugeliai išliko – kaip ir kur, tegali atsakyti tik jis. Mano psichiatrinė istorija baigėsi gana komiškai – man buvo pareikšta: kadangi aš vis tiek einu su chalatu į namus, tai jie negali su manim susitvarkyti ir todėl esu išrašomas. Na ką gi. Nuo to laiko nesu buvęs miške su chalatu.

Antakalnis – seniausia ir šiuo metu didžiausia Vilniaus miesto dalis, įsikūrusi į šiaurės rytus nuo miesto centro. Išsidėstęs kairiajame Neries krante, aukščiau Vilnios žiočių. Plotas 74 km^2. Tik man Antakalnis nematuojamas kilometrais – vien atsitikimais, įvykiais, atskirom vietom, pažintim, žmonėmis. Tai egzistencinis, erotinis patyrimas, kuris tęsiasi. Juk pats esu Antakalnis, bent jau sau.

Haris:
paprastas, nepaprastas

Haris nebuvo paprastas žmogus. Visada tuo tikėjau. Visada tą žinojau. Net ir gyvenimo pabaigoje, kai bendraudavome Niujorke, nuilsęs, virpantis, kamuojamas pačių smurtingiausių ligų, kurios kažkodėl nežinia už ką jį puldavo visos sykiu, jis tebebuvo ypatingas. Galbūt dėl to, kad su juo kaip su milžinišku meteoru susidūriau paauglystėje, tačiau tai tebūtų viena iš priežasčių. Užtektų akimirką pakalbinti bent vieną berniukų ir jaunuolių choro „Ąžuoliukas" narį, dainavusį 1959–1979 m. (tarp jų, spėju, netgi vieną garbų asmenį, daugiau nei prieš kelis dešimtmečius apkaltinusį Harį nebūtais dalykais ir tik gerokai vėliau atsiprašiusį), ir matytumėt! 300 vaikų ir jaunuolių, aštuntajame ano amžiaus dešimtmetyje repetavusių Mokytojų namuose (jų direktorius orusis D. Timukas buvo pypkių draugijos pirmininkas ar prezidentas), anaiptol nebuvo lengvai suvaldoma publika, amžiais bet kuria proga, kaip ir pridera jaunatvei, besirūpinanti įvairių adrenalino formų paieškom. „Ąžuoliukas" buvo ir tam tikra vyriškumo mokykla, ir muzikinio skonio pratybos – nėmaž neabejoju, kad 99 procentai Hario (ar Šefo, kaip dažniau jį vadindavom) auklėtinių tam pritartų. O dauguma berniukų, sutikite, anaiptol nėra linkę į pagyras, jie jautrūs sau, o ypač savo draugijai, *chebrai*, kuriai priklauso – mikrobendruomenei, kurios vertybėms privalo atnašauti. Iki šiol manau, kad tuomet nepriklausiau jokiai neformaliai choro grupelei, nors draugų nei chore, nei kitur man niekuomet nestigo. Viena priežasčių, dėl ko taip atsitiko – „Ąžuoliuke" pradėjau dainuoti tik 13 metų, paskatintas Sauliaus ir Nerijaus, dviejų vasaros bičiulių, su kuriais gainiodavomės kamuolį Valakampiuose (ten porą metų vasarojo mano prosenelė ir bičiulių tėvai), rinkda-

vom paupy ar pamiškėse tuščius limonado ir alaus butelius, kaip patrakę lakstydavom plentu dviračiais iki antrojo paplūdimio krautuvėlės ar sykį per dieną eidavom į vienintelį kioską greta pirmojo paplūdimio oriai (jokių šypsenų!) paklausti pardavėjos: „Gal šiandien jau turite žurnalą „Sex motor"?" Toks būdavo vasaros atostogų Valakampiuose ritualas. O to žurnalo, žinia, taip niekad ir neatvežė. Jei toks iš tiesų ir būtų buvęs, vargiai jis būtų pasiekęs nykų, apmūsijusį Valakampių paplūdimio kioską, kur paklausą turėjo tik talonėliai 14-am troleibusui ar 15-am autobusui arba „Kriušonas" su „Žiguliniu". Abu mano vasariniai bičiuliai dainavo „Ąžuoliuke" nuo vaikystės, t. y. nuo 5–6 metų, ir, kur buvę, kur nebuvę, nuolat pasakodavo apie keliones, koncertus, vasaros stovyklą Šventojoje. Berniukams, žinoma, labiausiai magėjo išvykos į užsienį (Vengrija, Čekoslovakija, Lenkija), kas, manau, sovietmečiu galėjo prilygti tik dabartinėms privačioms kelionėms į kosmosą.

Žodžiu, buvau įkvėptas (nors klasikinė muzika tuo laiku man buvo visiškai nežinoma žemė), tad rudenį įkalbėjau klasiokus (tarpininkaujant pusbroliui Artūrui, irgi nuo vaikystės ten dainavusiam) ir trise pasirodėme Šefo kabinete. Aišku, kinkos kiek virpėjo, nes Hermanas Perelšteinas nebuvo tas žmogus, kuris šypsosi be reikalo. Aukštas, tamsiaplaukis, itin ryškių bruožų, įspūdinga žydiška nosim, sakyčiau, netgi kiek tauriai demoniškas (ne krikščioniškąja, bet graikiškąja prasme, kur demonas tapatinamas su *genijumi*, *dvasia globėja*, vadovaujančia žmogaus veiksmams ir mintims). Demoniškoji išorybė šiuo atveju buvo tik iliuzija: iš tikro Haris buvo genialus instrumentas suprasti kitą, suvokti, kas tam kitam svarbu, ką jam skauda, rūpi, kuo jis, tas kitas, gyvena. Turėjo fenomenalią atmintį: įsimindavo berniukų šeimų istorijas, mokėdavo laiku paguosti, padrąsinti ir, aišku, prireikus pabarti. Tąsyk, laimingąją dieną, jis maloniai patikrino mūsų muzikalumą ir (o, dievai!) beribiam mūsų džiaugsmui visus tris priėmė į „jaunąją pensiją" – taip

Hermanas Perelšteinas (vadindavom jį *Šefu*) su kiekvienu „ąžuoliuku" mokėjo elgtis kaip su savo vaiku, žinojo visų biografijas, pažinojo tėvus, rūpinosi, jei ištikdavo bėda. O juk „ąžuoliukų" – nuo 1959 metų – buvo šimtai...

buvo vadinama mutuoti pradėjusių berniukų/jaunuolių grupė, kuri dėl balso kaitos aktyviai nebedainavo, tačiau puikiausiai galėjo rengtis būsimai koncertinei veiklai – mokytis kūrinių partijas, solfedžiuoti, klausyti muzikos istorijos paskaitų, bendrauti, aptarinėti lankomus simfoninius ar chorinius koncertus.

Tad nuo 1974-ųjų rudens du kartus per savaitę troleibusu važiuodavau iš Antakalnio į Mokytojų namus. Tada muzika tapo viena esminių mano gyvenimo dalių. Haris mokėdavo ir išlaikyti reikiamą įtampą, dėmesį, ir genialiai neleisdavo auklėtiniams pervargti, suteikdamas progą pajuokauti ar pats puikiai pašmaikštaudamas (pamenu, sykį per repeticiją, darydamas pertraukėlę, choro vyrijai jis pasiskundė, kaip rytais nemėgstąs skustis, nes visada įsipjaunąs, ir, žinoma, atliko tai komiškai kaip koks *opera buffa* personažas). Vėliau, prieš didelius koncertus, tarkim, Filharmonijoje su didžiuoju simfoniniu orkestru (G. Pergolesi „Stabat Mater", J. S. Bacho kantata „Magnificat", B. Britteno „Kalėdinių giesmių apeigos" ir „Missa brevis", H. Purcellio opera „Didonė ir Enėjas", J. Haydno oratorija „Metų laikai", G. Fauret „Requiem", G. F. Händelio oratorija „Judas Makabėjus", L. Cherubini „Requiem", M. Duruflé „Requiem" ir kt.), repeticijų padvigubėdavo, įtampos irgi, bet džiaugsmo būdavo keliskart tiek. Epitetas „genialus" jam taikytinas kaip retam kuriam kitam – matyt, jame gamta sukaupė tokį talentų rinkinį, kad apibūdindamas Harį – „genialus chorvedys", „genialus pedagogas" – nieko ir niekuo nenustebinsi. Jis tikrai genialiai mokėdavo atrakinti vaiko esmę, prireikus subtiliai apie įvairiausias iškilusias problemas pašnekėti su tėvais ar jaunuoliams suaugus pagal auklėtinių prigimtį nukreipti jų likimus. Ir tai suinstrumentuodavo kaip niekas kitas. Pranokti Harį, mano galva, nė vienam jo mokiniui, deja, nebuvo lemta – nei talentu, nei charakteriu, nei organizacinėm savybėm. O ypač – viso to suma.

1979 m. spalio 7 d. Haris (manau, prie to prisidėjo ir Lietuvoje sklandę antisemitiniai vėjai) visam laikui išvyko pas brolį

į JAV. Niujorke dvylika metų dirbo įvairiose mokyklose – dėstė anatomiją, fiziką, chemiją, biologiją, vokiečių kalbą ir muziką. Dirbdamas su neįgaliais vaikais privačioje žydų mokykloje, vėl subūrė chorą. Vėliau – Ješivos universitete, kur buvo rengiami kantoriai, ir dar viename – ten dėstė fortepijoną, vokalą, choro ansamblius, muzikos teoriją. Prie Niujorko muzikos mokyklos įsteigtą berniukų chorą Haris paliko 1984 m., užkluptas sunkios ligos, nors mokykloje dar dirbo iki 1992 m. Bemaž paskutiniais gyvenimo metais (1996–1997) mėgdavo šyptelti, kad smagiausias jo darbas – supermarkete siūlyti traškučius (*čipsus*) pirkėjams. Ir visiškai to nesigėdydavo, nors tuomet dar rimtai dėstė ir universitetuose (įsivaizduokit kokį nors mūsiškį narcizą, popierinį ar net visai gerbiamą profesorių, po darbo VU ar VGTU „Maximoje" ar „Rimi" besišypsantį ir su traškučių lėkštele rankoje!). „Tai vienintelis mano darbas, kuriam nereikia galvos", – juokaudamas sakydavo Haris.

Jis turbūt nežinojo, kas yra egocentrizmas ar narciziškumas. Visada būdavo elegantiškas, nors jei kas pasakytų, kad namuose neturėjo veidrodžio, dievaž, patikėčiau. Tas žmogus žiūrėjo į kitus, ne į save. Grožėtis savimi jam turbūt nebūdavo nei įdomu, nei vertinga. Triskart su šeima patyręs Stalino tremtį, sukūręs geriausią Lietuvos chorą, jis išvažiavo ir emigracija jį prarijo. Ten jis buvo žinomas tik siaurame Lietuvių bendruomenės rate. Kartais jis užsukdavo pas mus į Brukliną, kur 1995–2000 m. su šeima gyvenau tėvų pranciškonų vienuolyne, redaguodamas vienuolių leistą lietuvišką savaitraštį „Darbininkas". Ateidavo ne vienas – su Georgu Birmanu, irgi litvaku iš Kauno. Mane tuomet kiek stebino Hario (profesorius!) demokratizmas – apranga paprastutė, nutrinti sportbačiai ir neslepiamas rūpestis dėl visko, kas jam svarbu. O svarbu jam būdavo: *Mano mielas* (čia jo mėgstamas kreipinys į visus), *kaip tu gyveni? Ar tau gerai viskas sekas? Gal reikia paskolinti pinigų? Gal tau reikia keisti profesiją? Juk daug kas Amerikoje ją keičia.* Ir, žino-

ma, pasikalbėdavo su mano viršininku, pranciškonų vienuolyno gvardijonu Tėvu Pranciškum – ar aš gerai elgiuosi ir dirbu.

Haris gyveno vienas mažame butelyje Niujorko Astorijos rajone, kur daugiausiai gyveno ir tebegyvena graikai. Ąžuoliukai, kurių dabar pilnas svietas, apsilankę Niujorke, netrukdavo pas jį pasirodyti, o jei prireikdavo – ir pernakvoti. Jis visus mylėjo kaip savo vaikus. Aš pirmąsyk ten lankiausi 1994 m., kelioms dienoms atvažiavęs iš Čikagos vieno dokumentinio filmo reikalais. Į graikišką restoranėlį ėjom vakarieniauti, gerti alaus ir kalbėjomės, kalbėjomės, kalbėjomės. Nakvojau jo bute, kuris buvo subtilus kamerinis lietuvybės muziejus. Asmeninis muziejus, kuriame daiktai renkami ne tam, kad juos kam nors parodytum, bet kad gerai tarp jų jaustumeis. Pamenu, nustebau išvydęs tipišką lietuvišką sekciją, kokią galėjai prieš dvidešimt metų atrasti bet kuriame standartiniame Lietuvos didmiesčio bute. Ir, aišku, knygos, gintariniai suvenyrai, kiti daiktai, tarp kurių svarbiausi – įvairios „Ąžuoliuko" relikvijos: plokštelės, nuotraukos, natos. Viskas iš Lietuvos, iš Vilniaus. Atsivežė, persikeldamas į Niujorką, kur anuomet reikėjo pagalbos sunkiai sergančiam broliui. Paskui padėjo brolio sūnui kompiuteristui, kuris po Hario mirties visus tuos jo daiktelius gražiausiai išmetė. Duokdie, kad kas nors būtų bent ką iš jų pasiėmęs ir išsaugojęs kaip kokiais 1996–1997 m. menininkas Arūnas Kulikauskas, tame pačiame Niujorke prie konteinerio radęs ką tik mirusio Alberto Veščiūno tapybos darbus. Vargu, ar taip nutiko Hario daiktams, kurių nebuvo daug, bet kurie jam buvo daugiau nei brangūs.

Mums, „ąžuoliukams", irgi daug kas buvo ir liko brangu – apie tai byloja ir „Ąžuolų klubas", kurio garbės prezidentu 1996 m. vienbalsiai buvo išrinktas Hermanas Perelšteinas, ir tais pačiais metais jam suteiktas pirmojo Lietuvos teatro ir muzikos akademijos garbės profesoriaus vardas, ir pernai sausio 11 d. Mokytojų namuose atidaryta Hermano Perelšteino klasė, ir asmeninės, pačios įvairiausios, patirtys. Viena jų – maestro sukur-

tas santykis su klasikine muzika, kuri persmelkė visų „ąžuoliukų" gyvenimus, net jei anuometiniai dainininkai ir netapo profesionalais (nors nemaža jų dalis diriguoja ar dainuoja). Repeticijos, koncertai, gastrolės su garsiausiais Lietuvos solistais (G. Kaukaite, N. Ambrazaityte, V. Daunoru), muzikantais (L. Digriu, B. Vasiliausku), orkestrais bei dirigentais (S. Sondeckiu, J. Aleksa, J. Domarku), įrašai plokštelių studijoje ar tuometinėje Paveikslų galerijoje. Pamenu, kaip Filharmonijos Didžiojoje salėje visos sudėties orkestrui, „Ąžuoliukui" ir keturiems solistams diriguoja Jonas Aleksa, o parteryje užsiglaudęs už kolonos kaip styga įsitempęs, virpančiu smakru stovi Hermanas Perelšteinas ir mintyse diriguoja, atlikdamas choro partijas. Jis taip pat virpėdavo (kartais rūkydamas), kai reikėdavo spręsti konfliktines situacijas, kurių niekada nepristigdavo tokiame didžiuliame kolektyve.

Kita įsimintina patirtis, greta muzikos ir muzikavimo, tai, žinoma, legendinės „Ąžuoliuko" vasaros stovyklos Šventojoje. Kas galėjo dar geresnio nutikti vaikystėje? Gyvendavome senoje, erdvioje mokykloje, regis, Mokyklos g. 2, – krūva berniūkščių, norinčių pabėgti iš dulkėto Vilniaus rutinos, ištroškusių jūros ir nuotykių, ne vien dainavimo. Repetuodavome (vadovaujant vyresniesiems, patyrusiems choristams) rudens sezonui naujus kūrinius ir porąsyk per dieną tąsydavomės po kopas bei maudydavomės. Visur būdavo griežtas grafikas ir geležinė tvarka: kada keliamės, prausiamės, pusryčiaujam „Energetike", einam į paplūdimį ar repetuojam. Beje, Šefas nedisciplinuotiesiems būdavo negailestingas, pamenu, vienam berniūkščiui, be leidimo ir ne laiku įbėgusiam į aukštas Baltijos bangas, sykį net mostelėjo per veidą. Jeigu iki šiolei to neužmiršau, tai, matyt, buvo labai rimta. Juk daugybė atminties vertų dalykų visam laikui prasmego kaip į kokią smegduobę ir niekad nebeiškils. Matyt, taip skirta. Bet vis vien, kalbėk, atmintie, kalbėk apie Šventosios vasaras. Kalbu, kalbu. Šefas, Haris, Hermanas Perelšteinas, žmogus, gimęs Karaliaučiuje 1923-iaisiais ir patyręs tris sovietmečio

Vasaros Šventojoje su „Ąžuoliuku". Berniukiškoje paauglystėje sunku išgalvoti ką tobulesnio. Repeticijos, maudynės jūroje, nuotykiai krante.

tremtis (vos tik prasigyvendavo, šeimą nutremdavo kitur), gebėjo ir genialiai, sakytume holivudiškai, organizuoti nenustygstančių berniūkščių ar jaunų, beveik barzdotų vyriškių pramogas.

Laukinė Šventoji aštuntajame dešimtmetyje tebuvo smulkutis, dėžutėmis vasarotojams dar neužstatytas žvejų kaimelis su visur išdžiaustytais žvejų tinklais ir be paliovos paplūdimiuose šmėžuojančiais prakaituotais rusų pasieniečiais, liguistai besitikinčiais švedų diversantų. Išskyrus kelias poilsines –„Energetiką", „Elektroną" ir gal dar keletą, ten beveik nebūdavo nei poilsiautojų anei turistų, o mes, „ąžuoliukai", turėdavome du *grand* renginius: naktinį žygį ir karinį žygį. Pirmasis vykdavo naktį. Jo metu būdavo imituojama, kad LTSR žemėn pagaliau prasiskverbė ilgai lauktas diversantas, tad visus choristus per patį saldžiausią įmigį netikėtai pakeldavo ir tamsoje, naktį, reikėdavo tą prasiskverbėlį gaudyti, kol pagaliau, padedant pasieniečiams, žmogų su *fufaika* pastverdavo šunys. Karinis žygis miškuose, už kelio į Liepoją, trukdavo tris dienas. Iki žaidimo zonos reikėdavo žygiuoti du kilometrus. Viskas iki smulkmenų būdavo kruopščiai suplanuota – reikėjo ieškoti priešininkų ir nuplėšti jiems antpečius, kurie buvo vertinami pagal karinius laipsnius. Kuo daugiau ir aukštesnių laipsnių surinkdavai, tuo daugiau taškų gaudavai. Vienu žodžiu, intrigos čia nepristigdavo – stovykla Šventojoje neabejotinai būdavo geriausias vasaros nuotykis, o aš sykį padirbėjau ten ir bibliotekininku – už tai gaudamas atskirą kambarį. Vyresnieji savaitgaliais dar eidavo į kaimelio šokius, kur kartais, ten pasirodžius Šefui, jiems, irgi kaip kokiems persekiojamiems diversantams, po 24-tos valandos tekdavo šokinėti pro langus. O Šefas (jau tikrai ne Haris) juos gaudydavo (juk rytoj repeticijos!), tačiau jo pyktis ilgai netrukdavo. Jis mėgo paprastus dalykus.

Pasikartosiu, Haris buvo paprastas žmogus, patys paprasčiausi dalykai jam rūpėjo ne mažiau nei muzika. Bet vis tiek labiausiai turbūt – muzika. O visų labiausiai – „Ąžuoliukas".

Didžiajam Panbaltistui – su meile ir be lašo negandos

Pėteris, taip jį vadindavau ir atmintyje tebevadinu, nors Vladas Braziūnas pastaraisiais metais retsykiais suniurgzdavo, kad taisyklingai derėtų jį vadinti *Pėteru*. Visai galimas daiktas, tačiau tai per vėlu visais atžvilgiais – ir Didžiojo Panbaltisto nebėra, ir mano atmintis atsisako perkrauti savo kietąjį (ar minkštąjį) diską. Sąmonė pavydžiai saugo Pėterio veidą, judesius, kalbėjimą, juoką, ypač jam rimčiau įkalus, o *Pėtero* neprisileistų nė per žingsnį. Nepažinojau tokio, Vladai. O tas, pažinotasis, pirmąsyk pasirodė Vilniaus horizonte kokiais 1984-aisiais: Vaidotas Daunys, Jaunųjų rašytojų sekcijos pirmininkas, tiesiog liepė man, anos sekcijos nariui, jį globoti. Ir globojau. Pėteris su keliais jaunais latviais buvo atvykęs mokytis lietuvių kalbos ir apgyvendintas Saulėtekio studentų miestelyje, pačiame Antakalnio gale. Dovanų atvežė ir visuomet lankydamasis atveždavo bent po pusmetrį latviškų knygų, daugiausiai poezijos. Išsiveždavo irgi kalnus. Buvo godus kalboms: skaitė, mokėsi, kalbėjo, vertė. Nepamenu, ar tuomet susitikdavome kasdien, bet savaitgaliais apie pusiaudienį Pėteris tikrai pabelsdavo į 74 butą Krantinės 31-ajame name (skambutis dėl dabar nepamenamų priežasčių dažniausiai būdavo bebalsis) ir nugriaudėdavo: „Julius, laikas alus dzerti!" („alus", žinoma, kirčiuodavo latviškai, „a"). Laikas tai laikas. Įduodavau du drobinius, gerai atmenu, patvarius maišiukus su rankenom, tad Pėteris oriai nužingsniuodavo ir atsistodavo į eilę „Eglutės" krautuvėje. Grįždavo šlapias, bet laimingas: eilė būdavo ilga, kankinanti, savaitgaliais tarybinė liaudis pajusdavo majestotišką, visą darbo savaitę tramdytą troškulį. Gerdavom tą alų, kalbėdavom, kalbėdavom, kalbėdavom. Apie poeziją, vertimus, kalbas. Pėteris daug jų mokėjo,

daug dar mokėsi. Nepamenu, ar apie merginas irgi. Galimas daiktas. Kaip be jų? Ir tada, ir vėliau, kelis dešimtmečius, nesu matęs, kad Pėteris išgėręs kada būtų tapęs agresyvus. O išgerti mėgdavo taip pat kaip ir versti ar rašyti. Išgėręs kaip senas jūrininkas visada kažkodėl kalbėdavo tik rusiškai, ne latviškai ir ne lietuviškai. Visuose savo gyvenimo veiklos frontuose buvo labai azartiškas, bet labiausiai – įkvėptas kūrybos žmogus, pasiryžęs išversti kone visą geriausią lietuvių poeziją, kuri, dukros gali paliudyti, išversta, sudėliota į aplankus, gražiai tebeguli jo kambary (nesinori sakyti „kabinete", nes toji erdvė išsyk prarastų brūverišką jaukumą), laukdama savo valandos. Pėteris vertė iš įvairių tiurkų grupės kalbų: azerbaidžaniečių, turkų, Krymo totorių, gagaūzų, taip pat iš mordvių, rusų ir prūsų. Iš vokiečių irgi. Gal lengviau būtų pasakyti, iš ko nevertė. Iš prancūzų tikrai, iš anglų irgi, nors šią kalbą, regis, pusėtinai mokėjo. Pamenu, pirmąkart lankydamasis Lietuvoje vienai nakčiai iš manęs pasiskolino tokią plonelytę Georgo Traklio knygelę, verstą Sigito Gedos. Iš ryto grąžino. Verdiktas: išversta tobulai, jokios savivalės. Pėteris mokėjo kalbų, nevertė iš pažodinių kaip kai kurie kiti. Jam tai buvo garbės reikalas. Mokėsi iš Knuto Skujenieko, Uldžio Bėrzinio, kitų latvių pažibų... Iš vienų – kalbų, iš kitų – siausmo. Abi disciplinas gerai išmanė. Gal vieną jų net per gerai, tačiau, ką beveiksi, taip jau nutiko. Nemėgo maivytis, gerti kavos dviem pirštais kaip kai kurie įnoringi, pamaivingi *genijalūs* raštininkai, aukštinti savęs ar savo kūrybos. Tiesiog rašė, vertė, gėrė. Nors niekuomet neslėpdavo, kad yra geriausias „latviešu dzejnieks", puikybės neturėjo: su juo visada buvo paprasta būti. Beje, Brūveris latviškai – „aludaris", tad pomėgis alui čia lyg ir nieko keista. Kai vėliau sykį ar du per kokį ištisą penkmetį užsukdavau į *Kalēji, Rīgas rajons*, Pėteris visada dirbdavo. Ir bemaž nepamenu atvejo, kad man tik įžengus ir vos spėjus pasisveikinti su visais, kurie tuo metu sukiodavosi sode ar troboj, jis nepultų klausinėti apie vieno ar kito lietuviško žo-

Puikiai kalbėjo lietuviškai, deklamuodavo lietuvių poetus, jau nekalbant apie galingą aistrą lietuviškam alui.

džio, junginio, sakinio reikšmę. Mažame namelyje 14 km už Rygos (ar prieš Rygą, nelygu kaip žiūrėsi) gyveno su žmona, dailininke ir pedagoge Iveta, dvynukėm Indra ir Zane ir senute mama, mokančia tik latviškai. Namelis, „traukinio" ar „koridoriaus" tipo, buvo (ir, tikiu, tebėra) paprastas, bet labai patogus, didelė biblioteka, greta pro langus matyti mažytis sodas ir kaip žibintas aukštas dušas, tiksliau, strypas su dušo galvute, čia pat, lauke, prie staliuko po obelimis, kur ne sykį esame rymoję su įvairių tautybių butelaičiais, mėginančiais mus prakalbinti. Žinoma, dažniausiai vasarą. Ir, žinoma, daugiausia latviško alaus. O dar tiksliau – su „Lačplėsiu", pavadintu Andrejso Pumpurso sukurto nacionalinio epo (1888) vardu. Vieną tokią vasarą, maždaug prieš aštuonetą devynetą metų, kiaurą dieną prarymojom lauke prie stalo, obelų paunksnėje, kai Iveta išvažiavo į darbą dailės mokykloje. Su Pėteriu lėtai gurkšnojom alų, jis vis kažkodėl baigdavosi, tada važiuodavom į krautuvėlę įkalnėje už kokių keturių šimtų metrų. Jis man duodavo dviratį su stabdžiais, pats stverdavo kitą, be stabdžių. Žinoma, pagalvojau tada, žmogui be stabdžių ir dviratis be stabdžių tinka. Saldžioji porelė! Kirsdavom plentą (jis visai greta Pėterio namo), praleidę dulkančias link Rygos *fūras*, mažiau nei puskilometris, ir jau vietoj. Miniatiūrinė kaimo krautuvė su viena daugiau į nekilnojamąjį nei kilnojamąjį turtą panašia pardavėja, keliom buteliais apgyvendintom lentynom ir daug neapmokamų, užtat apsmuktkelnių pagalbininkų, akimis godžiai ryjančių blizgias stiklines formas, mergiškai droviai slepiančias savo turinį. Su kai kuriais Pėteris persimesdavo žodžiu, nors labai nebūdavo kada: reikėjo skubėti gerti alaus, Pėteriui (o jis Rygos konservatorijoje buvo baigęs chorvedybą), be kitų, dainuoti turkų liaudies dainą „Balti baloži", sėdėti saulėkaitoje, kalbėti apie rusus Latvijoje, latvius Švedijoje, knygas, latvių ir lietuvių poeziją, Knutą, ką jis pasakė, ką galvoja... Santykiai su Knutu visada būdavo Pėteriui itin svarbūs, netgi esmingi. Knutas po Janio Rainio, kiek

Lankydamasis Kalėji, 14 km už Rygos, visada prašydavau, kad Pėteris padainuotų „Balti baloži", turkų liaudies dainą. Jis tiesiog panirdavo į transą, o jei dar greta taurūs gėrimai, obelys ir vasaros įkarštis...

suprantu, buvo (ir tebėra) tarsi latvių poezijos tėvas, jo biografija įspūdinga: kažkada močiutės sesuo buvo pasakojusi, jog jį išvežė į lagerį dėl to, kad po „Encyclopædia Britannica" parodos Maskvoje britai jam padovanojo enciklopedijos komplektą. Buvo taip ar ne, poliglotas ir išminčius Knutas Pėterio buvo laikomas bent jau krikštatėviu ir jo nuomonė Pėteriui reiškė daug. Tačiau tąsyk kalbos sode, net ir atsiboginus alaus, baigėsi – grįžo Iveta ir labai tauriai pasipiktino: *aš visą dieną dirbau, o jūs čia alų tiek pat laiko gėrėt...* Žinia, jos pyktis ilgai netruko – po valandėlės jau valgėm sode nuskintas salotas, mieliausiai šnekučiavomės, o gerokai aptemus, bemaž tamsoje, Pėteris, tikras latviškas ruonis, visiškai nuogutėlis smagiai teškenosi po savo sodo dušu. Pamenu, bandžiau jį netgi fotografuoti, bet tamsa turėjo galingesnį instrumentą nei manasis.

Prisimenu, apie 1997 m., jau įsikūręs Niujorke, bandžiau pasikviesti Pėterį. Maniau, pasisvečiuos, pasižvalgys, pasiausim, susitiks su Jonu Meku, kurio „Semeniškių idiles" buvo išvertęs į latvių kalbą. O ir aš velniškai buvau pasiilgęs senų, tikrų draugų. Tačiau Pėteris atrašė: „Į Ameriką nenoriu, o į Lietuvą – ohoho!" Tą jo *ohoho* puikiausiai atsimenu, laikau saugiai atminties kišenėlėje, kaip ir keletą kitų pėteriškų nuotykių. Kiti lietuvių raštininkai veikiausiai atsimintų aibę panašių, gal dar ne visus ir

pasakoti galima. Vienas tokių pasakotinų nutiko 2006 m. Pėterio dėka buvau pakviestas į Rygos tarptautinį poezijos festivalį. Daug kur skaitėm poeziją, vertimus, bendravom. Tiesa, vienas pirmųjų mano skaitymų buvo gana komiškas – Rygos universitete skaitėme studentams, o aš užmiršau akinius. Pasiskolinau Pėterio, tačiau ne itin tiko, o dar apšvietimas buvo beveik nulinis. Ypač nekas man buvo skaitant angliškuosius vertimus – žlibinėjau po popieriaus lapus kaip paskutinis duonos nesusiubagavęs nabagas. Užsimerkęs raides turbūt geriau būčiau matęs. Na, kaip ten bebūtų, festivalio finalas Rygos Dailės teatre, dalyvaujant Prezidentei ir kt. frakuotiems valdžios žmonėms. Scena pilna kultūros žmonių, scenarijus paprastas: tekstą skaito autorius ir po jo – vertėjas. Mano eilėraščių vertimus turėjo skaityti Pėteris. Scena išpuošta, tai pagrindinis Latvijos kultūros forpostas, tad jokių juokų. Tik juodas aksomas, spindesys, jokio skurdo – viena prabanga (iki krizės dar dveji metai). Mano eilė skaityt. Aš perskaitau, bet Pėteris sunkiai dorojasi, nebegali. Įveikia tiktai pusę. Ką gi, sėdam, laukiam pabaigos, išklausom kitus. Viskas (na, beveik) pagal protokolą. Po keliolikos minučių Pėteris atgauna žadą, nelyginant kas baterijas būtų pakeitęs: išsitempia mane į užkulisius, kopiam aukštyn virš scenos, kur dar vyksta veiksmas. Prožektoriai, pertvaros, sofitai. Žemyn geriau nežiūrėti. Pasiekiam kambarius, kur repetuojama, dirba buhalterės ir pan. Visur pilna žmonių, nors ir vėlyva popietė. Pėteris veržiasi pro kiekvienas duris, tardamas magišką žodį: „Šveiks!" Jam atsakoma irgi taip: „Šveiks!" Nereikia manyti, kad jis sveikinasi ir pažindina mane su teatralais. Ne, pasirodo, šiame teatre jau kelerius metus labai sėkmingai eina miuziklas apie kareivį Šveiką – o Pėteris Brūveris sukūrė jam žodžius. Bufete išgeriam po kelias „Kruvinąsias Meri". Renginys baigiasi, visi suguža švęsti, Pėteris su kompanija dar važiuoja pas jį į namus (14 km už Rygos), o aš su grupe rašytojų grįžtu į Jūrmalą, į Latvijos rašytojų sąjungos vilą.

Kitąsyk, gal apie 2002 m., rengiau parodą Rygoje „Kūno ribos". Susirinko daug gerai žinomų Latvijos fotografų, šnekėjomės. Pamenu, tikrai buvo įdomu. Lietuvoje prieš parodas sakomos nebent kalbelės, o ne diskutuojama. Pėteris atėjo gerokai prieš atidarymą ir nesulaukęs pradžios ramiai, taikiai užmigo ant scenos. Beveik nematomas miegojo kaip savas mielas personažas – koks Piteris Penas, jokiu būdu ne Haris Poteris su savo raganų burtais. Jokios sofistikos. Viskas paprasta kaip Nazimo Hikmeto poezijoje, kurią mėgo ir vertė Pėteris Brūveris – pats tikriausias ir didžiausias Panbaltistas. Taip jis save vadino, svajodamas sujungti latvių ir lietuvių kultūras. Manau, kad jo svajonių dalis pasiekė Dievo ausį. Tuo esu tikras – kai pernai liepos 24 d. Henrika, irgi artima Pėterio bičiulė, po Pėterio laidotuvių paskambino Ivetai ir pasakė, kad netyčia Latvijos rašytojų sąjungos vainikas buvo prisimintas jos bagažinėje tik netoli Ukmergės jau grįžtant, jiedvi nutarė, kad vainikui lemta plaukti Nerimi, tarsi įkūnijant Pėterio panbaltistinį testamentą. Taip ir padarėm ties Mindaugo tiltu, prieš tai perskaitę kelis Pėterio eilėraščius.

Nereikėtų manyti, kad Pėterio spausdinamoji mašinėlė greta jo namų, miške, apaugusi spygliais ir kankorėžių gabalėliais, yra vieniša. Ji ten gyvena savo truputį paminklišką, bet labai rimtą panbaltistinį gyvenimą.

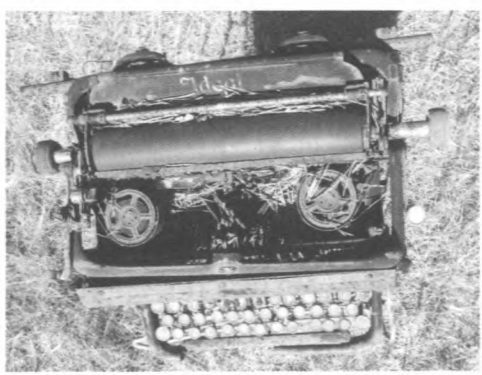

Mano Jurga

Kai reikia ištarti jos vardą, dabar sakau: „Jurga". Sau ir kitiems. Dabar, kai jos jau nebėra, kaip ir jos numylėtųjų – tibetietės šventosios Ješės Tsogjal, mistikės Hildegardos iš Bingeno, filosofės Simone Weil, monsinjoro Kazimiero Vasiliausko, Tėvo Stanislovo... Kai dar galėdavau Jurgą sutikti ar bent paskambinti, parašyti elektroninį ar paprastą laišką (pastarasis atvejis nutikdavo nebent prieš Naujuosius metus, o Jurga studijų metais mėgdavo atsiųsti savo pieštus atvirukus-sveikinimus), neišvengiamai vadindavau ją Jurgute. Nuo dvejų metų. Reikėtų patikslinimo: nuo tada, kai mums abiem dar tebuvo dveji treji, o mano prosenelė Marcelė su savo dukra, mano senelės seserimi Elze, beigi kitais retsykiais pasirodančiais giminiečiais vasarodavo nedideliame, neišvaizdžiame dviaukščiame namelyje, bet visgi Turniškėse, užmiesty, miške, kur vasara teikdavo mielą atokvėpį. Ten karštaisiais mėnesiais gyvendavo Jurgutės senelis, akademikas Kostas Korsakas, senelė Halina Korsakienė, Jurgos mama menotyrininkė Ingrida Korsakaitė (man nuo pat vaikystės ji atrodė *nesvietiškai (*ir *nesovietiškai* – taip šį žodį siūlė taisyt mano kompiuterinis žodynas – visiškai sutinku) graži, nordiško tipo moteris), vėliau – ir Jurgos sesuo Radvilė. O visai netoli, už kokių 400-600 metrų, saugiai lindėjo griškevičiai, songailos, zimanai ir kitas *tarybinis* kilnojamas gyvasis isteblišmento turtas, asociatyviai dabar prisimenamas tik „Rimi" ar „Iki" lentynose, kur pirkėjų laukdamos ilsisi beveik tikros, tik vargu ar mėsos turinčios „Tarybinės dešrelės". Dešrelės dešrelėm, o anuomet Jurgos šeimos vasarnamis, didelis, geltonas, buvo visai netoli kuklios mano prosenelės vasaros rezidencijos: greičiausiai šeimos moterys kaip tik todėl ir susidraugavo (teta Elzė, žemaitė nuo Viekšnelių, ir tada, ir dabar, nors jai jau 95, buvo nepaprastai aktyvi) su Jurgos močiute Halina Korsakiene ir mama Ingrida. Apie

savo vasaras Turniškėse Jurga yra rašiusi: „Esu miesto vaikas, ir bent jau paauglystėje bei jaunystėje tuo labai didžiavausi. Tačiau nuo pat vaikystės vasaras leisdavau senelio statytoje vasarvietėje netoli Vilniaus – Turniškėse. Tam tikru „hipiavimo" periodu man išties atrodė tiesiog būtina laiką leisti ant miesto grindinio, tuomet vasarnamio vengiau kaip velnias kryžiaus. Tačiau visais kitais gyvenimo tarpsniais kiekvieni metai suskildavo tarsi į dvi dalis: miestiškąją ir „miškinę". Kartais pajuokauju, kad kaip koks caras ar Dalai Lama turiu dvi rezidencijas: Žiemos ir Vasaros. Taigi vėlyvas ruduo ir žiema man yra susiję su miestu, kultūriniu gyvenimu, savotiškais bohemos ritualais, nervingumu, nerimu, stresais, o pavasaris ir vasara – labiau pavaldūs gamtos ritmui. Tai yra ne tik atokvėpio, atgaivos, atsipalaidavimo metas, bet ir laikas, kuomet „vidinės baterijos" pripildomos saulės šviesos, žalumos, medžių šlamesio, paukščių čiulbesio ir kitų nuostabių dalykų. Miestų, net ir pačių įspūdingiausių, tokių kaip Niujorkas ar Paryžius, teikiami įspūdžiai dažniausiai yra labiau paviršutiniški, o gamtos grožio ir didybės teikiamas penas sugula sieloje, nusėda giliai pasąmonėje, o paskui savo ruožtu maitina kūrybą kaip gyvybingas, niekada neišsenkantis šaltinis."*

Epizodas: Jurga stoja į Komunistų partiją. 15-asis autobusas nuo Antakalnio žiedo. Mūsų 5–7, mums po 25-erius. Vieni vaikinai, gal dar Margarita Černajytė, nepamenu. Pasėdim kelias valandas, galiausiai prireikia ne vien šnekų orientalistinėmis temomis, bet ir vyno. Mudu su Jurga, gal kaip seniausi draugai, pasišauname mišku nueiti iki deficitų parduotuvėlės. Reikia eiti mišku, praeiti namą, kur kažkada vasarodavo mano žemaitiški giminės, ir prieiti tvorą, Turniškių tvorą, kur vienoje vietoje žioji skylė. Susikaupti, nekreipti do-

* Jurga Ivanauskaitė, „Pasijuntu sugrįžtanti į Pradžių Pradžią". *Baltijos miškai ir mediena*, 2005, gegužė.

mės į vasaros uogas, žemuoges ir mėlynes, tik *eiti*, kaip dar po dvidešimt metų pasiūlys vienas, Paryžiuje gyvenantis lietuvių rašytojas. Du nieko, išskyrus sėkmės troškimą, nevedantys vergilijai perlenda anapus, į geresnį pasaulį, pasuka taku iš tos pusės, kur gyvena visas sovietinis isteblišmentas ir pasirodo jie, mentai, tada dar pagarbokai vadinti *milicininkais*. Jie nežino, kad mes iš to, blogesnio, žemojo pasaulio, kad mes nieko, nekalbant jau apie ideologiją, nenorim pakeisti: mes norim tik vengriško sauso vyno. Tuomet aš Jurgai sakau, tiksliau, kartoju, murmu kaip mantrą, kaip murmelę: *na va... švenčiam... dar vienas partijos narys...* Inscenizuojam scenelę, kad Jurga įstojo į Komunistų partiją (kvaila ją rašyt didžiąja raide, tačiau neišvengtina: pavadinimas). Spec. griškevičių parduotuvėlėje: žirneliai, unguriai, ikrai, liežuviai, lašišų konservai, karbonadai, apelsinų ir ananasų sultys, bananai, mangai, apelsinai, geras sausas vynas, kokio mieste niekur negausi. Mums reikia tik vyno, nieko kito. Stiprių gėrimų tais laikais negerdavome. Tad imame penkis butelius, nes mūsų daug, mums po 25-erius ir mums reikia pramogų.

Epizodas „Astorijos" restorane. 1985–1986. Jurga ir aš. Nepamenu, kokia proga (gal seniai matėmės, norėjom išsikalbėti). Mažai žmonių, tiksliau išvis keli, be mūsų. Senoji „Astorija" Vilniaus senamiestyje, dabar „Radisson" (vėliau ten smagiai esame sykį siaustelėję su Bite Vilimaite), juodos ir baltos šachmatinės keraminės plytelės grindyse. Salė pusrūsyje. Šnekamės, nepamenu, dėl ko pradedu imituot JAV lietuvių akcentą (jau esu susipažinęs: iš giminių ir draugų, kelissyk pasirodžiusių iš už Atlanto). Tie keli žmonės, sėdintys visai netoliese, susidomi, prieina, prisėda. Kalbamės. Jie ima skųstis gyvenimu čia, Tarybų Lietuvoje. Visą vakarą juos guodžiu. Jurgutė kikena į kumštį, bet neišsiduoda. Net jei prisėdėliai buvo iš saugumo, viskas baigėsi gerai.

Sigito Gedos pasakotas epizodas: Baigdama VDA grafiką (studijavo pas plakatistą Galkų), Jurga labai norėjo iliustruoti vieno iš tuometinių lietuvių rašytojų, dėsčiusių, beje, VDA, regis, pirmąją jo knygą, daugeliui padariusią didelį įspūdį. Skambindavo jam telefonu, o jis atkakliai vengdavo su ja kalbėtis. Galiausiai, sužinojusi adresą, sykį neištvėrusi nuėjo pas jį į namus. Rašytojas atidarė duris, kaip pasakojo Sigitas Geda, nuogas, nors greičiausiai, spėju, pusnuogis. Greta stovėjo didelis šuo. „Dink iš čia arba aš tave išd..." – pasakė estetikos dėstytojas. Tuomet ji sukūrė piešinius pagal Sigito Gedos poemą „Strazdas".

Jurgos papasakotas epizodas. Mudviem su broliu *atitranzavus* į Leningradą Jurga gyveno pas pažįstamus ir iš anksto buvo pasiūliusi ten kelias naktis apsistoti. Tuomet tai buvo labai natūralu. Vietą pasiekėm naktį, regis, apie trečią valandą, miestas jau miegojo, mažas parkelis su suoliukais greta buvo užrakintas. Ėjom į kažkokią katėm ir jų produktais pradvisusią laiptinę, o ryte atėjom į butą, kur gyveno Jurga. Bute buvo keli kambariai, vienas stiklinėm grindim, apačioje galerija ar prabangi krautuvė – tos grindys, pamenu, mus labai stebino. Turi kambarį, o jo nėra. Durys yra, kambarys tarsi kabo ore. Išėjom pasivaikščiot vakarop, ir Jurga, parodžiusi greta esantį viešbutį, papasakojo, kad, kai baigė mokyklą, atvažiavo čia su klase. Ją pakvietė kažkokie prancūzai į tą viešbutį, prigirdė šampanu. Baigėsi nekaip, tačiau Jurga tą istoriją papasakojo ramiai, tarsi skaitytų kažkieno rašomo romano puslapį. Kažkodėl tada pamaniau (mudu su broliu toji istorija sukrėtė), kad būtent tada ji ir pradėjo savo pirmuosius apsakymus.

Man Jurga nėra jokia rašytoja, nors „Pakalnučių metai" tuomet, greta retų tautinės prozos autorių (Sauliaus Tomo Kondroto, Ričardo Gavelio, Broniaus Radzevičiaus, Bitės Vilimaitės, Sauliaus Šaltenio), darė įspūdį išskirtinai natūralia pasakojimo

tėkme ir ekstravagantiškais siužetais. Ir rankraštį paėmęs skaičiau, ir tuo pat laikotarpiu savo pirmosios knygos lapų, pamenu, ilgai iš Jurgos neatsiėmiau. Ji tuomet gyveno pas mamą Antakalnyje; pamenu, abu piktindavomės, kad mamos, ignoruodamos mūsų kūrybinį procesą, bet kada galėdavo įsiveržti į kambarį su šlapiu skuduru ir imti plauti grindis, nekreipdamos dėmesio į plunksnas, skrebinančias popierių. Būtent tame Jurgos mamos bute įvyko vienas Jurgos gimtadienis, apie kurį ilgai buvo pasakota: kambaryje, kur švęsta, mama, atidariusi duris, išvydo septynis nuogus Džonus Lenonus – taip buvo „apsirengę" Jurgos kursiokai. Su Jurga buvome bemaž kaimynai, turėjom bendrų interesų, tad vėl ėmėm bendrauti. Ji jau bebaigianti grafiką VDA, įnikusi į orientalizmą. Tada dar nejutau, bet dabar puikiai suprantu, kad man Jurga jokia rašytoja, ji mano vaikystė. O ji niekaip nekvestionuojama. Visi tie epizodai, kurių neprisimeni, kurie yra tavyje giliau ir patikimiau negu fiurerio bunkeris, kuris niekad neišlėks į orą. Arba išlėks kada nors kartu su tavim. Negriukas, kuris mus jungia nuotraukoje, liudija draugystę, sieja mūsų vaikystes, kaip tortą saugo popierinė dėžė, užrišta spalvotu, mazgeliuotu raišteliu. Iš metų atstumo neįžiūriu mėlynos ar angliškos raudonos, tačiau žinau, kad ji yra. O knygos dažnusyk yra mažiau svarbios nei tos žolės, po kurias tada dvimečiai trimečiai bėgiojom su Jurgute arba, kaip po kelių dešimtmečių ją vadino bičiulis Kaziukas, – Durga, indų deive.

Ingridos Korsakaitės laiškas, gautas 2014 m. rugpjūčio 20 d. 3:06 popiet

Mielas Juliau,

Tavo prisiminimai „Šatėnuose" priminė man malonias vaikystės vasaras, kai vasarodavome kaimynystėje Turniškėse. Tiesa, kiek vėlesnio laikotarpio, negu nuotraukoje. Ryškiai prisimenu žilagalvę, taurių veido bruožų Mamatę, su kuria mano mama mėgdavo pabendrauti. Prisimenu ir šnekutę tetą Lizą* (tuomet taip ją vadinome), vėliau dar sutikdavau ją Antakalnyje. Šilčiausi jai linkėjimai.

Tai buvo Jurgutės negriukas, kurio man tuo metu, matyt, labai reikėjo. Juk būna tokių akimirkų kiekvieno žmogaus gyvenime.

Su įdomumu perskaičiau ir Tavo gyvai ir nuoširdžiai aprašytus pabendravimo su Jurga epizodus. Didžiausias netikslumas, kurį pastebėjau, tas, kad mūsų vila buvo ne geltonos, kaip rašai, o nuo pat jos egzistavimo pradžios iki šiol - įvairių žalių atspalvių, pradedant lazuriniu, baigiant samaniniu.

Visi kiti gana pikantiški epizodai - tai jau Jurgos legenda, kurioje tikri įvykiai pinasi su pramanais. Pavyzdžiui, Gedos pasakojimas apie vieno dėstytojo ir rašytojo šokiruojantį poelgį. Kelis jo apsakymus Jurga iliustravo dar būdama paaugle, mokydamasi Čiurlionio meno mokykloje, o Gedos „Strazdą" - jau studijuodama Dailės institute. Taigi tarp jų nėra jokio ryšio. Beje,

* Čia kalbama apie tetą Elzę.

Gedai patiko tos Jurgos iliustracijos. Vieną jų reprodukavo „Kultūros baruose“ sakydamas, kad tai diplominis Jurgos darbas, kurio vadovas buvo Gibavičius. Iš tikrųjų nei tai diplominis darbas, nei Gibavičius jam vadovavo. Na, bet Gedai viskas atleistina.

Pati Jurga daug ką paryškindavo ar savaip pagražindavo, kai kurie štrichai atsirado pasakojimams einant iš lūpų į lūpas. Be to, ir atmintimi ne visada galima pasikliauti, ir kiekvienas kitą žmogų mato vis kitaip. Neužilgo turi išeiti vienos filosofės knyga apie Jurgą, kurioje ji piešiama gana netikėtais rakursais, bet, man regis, savaip papildo tikrąjį jos paveikslą.

Ačiū, Juliau, kad prisimeni „savo Jurgą“. Gaila, kad dabar jau tikrai ilgam išsiskyrėt.

Nuoširdžiai,
Jurgos mama

d ž i a z i z m a i . . .

Preila, aną rudenį

Achtung Achtung: vaikai čia agresyvesni nei katės. Pastarųjų paprasčiausiai čia nėra. Niekur. Nuobodžiai ir išsamiai buvo dairytasi ir *erkiuliškai*, ir *puariškai*, ir netgi *mobidikiškai*, – pastarąjį veiksmo pobūdį be skrupulų vienu giljotinos smūgiu galėtų *pakvestionuoti* prezervatyviai visais metų laikais įtari Valstybinė kalbos inspekcija. Reido metu patikrinti net keli įtariai atrodantys išgverę krūmynai greta palengva jau rugsėjiškai pulsuojančių marių – ten, atokaitoje, dvi apsiblaususios žmogystos pilkais aiškiai *nesmokingais* nežinia kiek laiko (tiesa, kiek vėtrungiškai, kaip ir pridera čiabuviams) ir tiek pat nežinia kam, gan profesionaliai vaidino alaus gėrėjus. Garbės žodis, net užsižiūrėjau. Šiaip ar taip, rugsėjo pradžios Preiloje aiški pėdsakų erozija. Nei katinijos ženklų, nei svyrinėjančių žmogystų su įtartinos kokybės alum plastiko buteliuose, – ką ir kalbėti apie privalomą konstitucinę tarpininkę putą. Jokių kačių. Jokių, visai. Jei prispaustų, nevirpančia širdimi galėčiau prisiekti Šventosios inkvizicijos teismui, šiais laikais *full time* euriškai triūsiančiam kituose - *briuselinės* kultūros pabariuose.

Jei saulė taip sprendžia savo kryžiažodžius, greičiausiai yra vasara, ir greičiausiai miestelis vadinasi Preila.

Pasikartosiu kaip koks mažai teišmanantis mažųjų tigrų advokatas: jokių karšių skeletų nei menkiausių išėdų, Žemaitijos pieno dubenėlių, net neužsimenant apie būsimo vasario pradžioje, žvejų džiaugsmui, nelauktai pasirodysiančias vėgėles (Dieve, leisk nepaminėti riebuliausiųjų ungurių nei svetimžuvių kardžuvių, kiaurai persmeigiančių net ir nepolitinį priešininką). Va taip visai. Niekutėlio. Jokio kito atviro oro kačių meniu likučių, kas paprastai būtų savaime suprantama beveik bet kurioje pasaulio pašalėje. Nors anokia čia pašalė. Čia Preila, ir gatvė – Preilos – tik viena, ir ta pati klusniai vadelioja ir pėsčiuosius, ir mašinuotuosius palei Kuršmares. Pakankama. Bent jau tiems, kurie ne vien vasaros, bet ir rudens žiotyse

blaškosi tarp dviejų ragų – šiaurinio Ožkų ir Mažojo Preilos. Spėju, nesuragėja.

Čia turėčiau stabtelti. Maisto katėms, šiems šventiesiems feisbuko (ir kitų neuždarų ir visgi puikiai manipuliuojamų geopolitinių erdvių) padarams, krautuvėlėse, apie kurias, norėčiau aš to ar ne, vėliau pasisuks šneka, esama. Tiesa, lentynose greta kažkokių skalavimo skysčių, pigaus tualetinio popieriaus, tinkamo nebent snaigių, kuriomis čia dar net nekvepia, vyniotei, ir kadaise skandalingai populiarių konservų *skumbrė pomidorų padaže*. Ne vien maisto. Čia esama daug ko.

Štai, tarkim, du vyrukai, pussenoliai, prie kasos. Jie irgi čia *yra*. Norėčiau paneigti, bet kam? Juk visi laukiam, kol surukusi, blondine kadaise sėkmingai besidėjusi kasininkė pakirkins kasos aparatą ir visi galop išsiveršime į tą *vienintelę* geidžiamą gatvę. Tačiau dabar laukiam. Ir jie laukia. Net marių švogždimo nebesiklausom. Norim į laisvę. Ir jiedu nori. Vienas jų, labai jau įraudęs, bičiuliui nuoširdžiai išsipažįsta: „Taigi išgėriau pas Levuką prieš valandą" ir iškart, po nedidelės pauzės, net nesulaukęs nežinančio nė kaip čia sureaguot klausovo reakcijos, ima grakščiai ir neritmiškai žagsėti. Bemaž simfoniškai, nes nesuvokiamu būdu primena kažkada mano labai mėgtą Pierre'o Boulezo vokalinį ciklą „Plaktukas be šeimininko". Jo bendras, neįraudęs ir drovus, tik *niekšeliuką* „Sobieski" spėjęs sugriebti vyrelis, kažką sumurma ir, kasininkei įteikus leidimą išeit, bloškiasi pro krautuvėlės duris. Atrodo, kad netrukus Levukas sulauks svečių.

O tuo tarpu dar šviesios apyvakarės realybė tokia: įtarūs žmogėnai, vienintele miestelio gatvele vaikštinėjantys su skėčiais; klykaujančios ir suktuku ratus it artėjantis bumerangas pasiutusiai rėžiančios kregždės; veikiausiai nuo apatiško ir burbuliuojančios rutinos sklidino narzano pailsusios įvairaus amžiaus kurortinės porelės, *crescendo* (ir niekaip kitaip) besiaiškinančios, kaip visuomet žmonių pasaulyje įprasta, komplikuotus savo nestatutinius santykius. Jis ją patildo kaip kokį radiją, tačiau tuo-

met ji įsijungia, tartum jai ką tik iš naujo būtų įdėtos „Duracell" baterijos. Koks čia, po galais, *statutas*, kai viskas taip suvelta, neaišku ir miglota? Kur pažadai, viltys, nepajudinamas svajonių marmuras? *Nevermind*. Viskas pajudėjo kaip kilnojamasis turtas. Svajonių migla, įtikinėjimų ūkas. Pilys iki debesų, atostogos ne Molėtuose, Kazokiškėse, *kur ir be mūsų gerai*, ir ne Preiloje, o Bahamose arba bent jau Kretoje su visais jos siūlais, labirintais ir minotaurais. *Kažkada man sakei, kad aš esu deivė. Taip, tu esi deivė, bet dabar, suprask, į mus žiūri. Gerai sakė mano mama. Kada nors, viskas kada nors. Mieloji, svajonės privalo būti tinkamai konservuotos, idant jų galiojimo laikas neišsektų. Niekaip kitaip. Pamatysi, kai viskas laimingai ir jaukiai liausis kaip ir šis trumpalaikis lietus, nors žadėjo giedrą. Dar tik rugsėjo pradžia, dar visko bus. Ir daug.* Pilnos bahamos įvairių laimių.

Preiloje taipgi esama banko (tobulai rimuojasi su „panko") perimtų pastatų, kurie bus griaunami ir vietoj jų, žadama, dygs nuostabūs *vokiečiųrusųlenkųžydųlatvių* turistus susiurbiantys magiški stiklo karoliukų viešbučiai su SPA, masažais ir kitais dievoieškos nereikalaujančiais garantuoto išganymo atributais. Vansi, kaifą gaudyti bus kur. Juolab ir vienintelėje miestelio gatvėje, kurią įrėmina dvi skirtingos krautuvėlės, pasiklysti neįmanoma. O kartais, prisipažinkim, taip norėtųs. Dar norėtųs sužinoti, kur tas nuostabus Levukas, kuris taip įkaitina rugsėjo pradžios žmones Preiloje. Sužinoti bent jau gatvę (betgi gatvė vienintelė), kur jis gyvena.

Kaip matome, nerimauti neverta – viskas bus *ei okei*. Čia, Preiloje, be anksčiau minėtų ir sutartyje pamirštų objektų, esama: nepriekaištingai žavių merginų, dviračiais ir be jų viksnojančių keliais ir takeliais, miško proskynom ir dvirkeliais, bei gausių, žemėlapiuose nepažymėtų kelduobių, netgi obelų, naujiesiems adomams ištvirkėliškai plėtojančių savo verslą prie tos – pagrindinės – Preilos gatvės. O kačių – ne. Nemačiau nė vieno egzemplioriaus nei važinėdamas vienintele Preilos gatve,

Preilos nereikia romantizuoti. Ji savaime yra romantinė vizija. Ypač tą gerai junti šaltuoju metų laiku, kai ten beveik nebelieka žmonių, o marių vanduo nelygstamai skaidresnis nei vasarą.

nei kur kitur šioje nematomais bėgiais slampinėjančių germanų neprimirštoje Prūsijos grafystėje. Labai tikiuosi, vietiniai jų nenaudoja maistui. Ne germanų, tai labiau guostų. Ne Vietkongas ir ne Vietrusija juk, jei prie stalo, prieš įnešant desertą, galėtume taip nepadoriai pajuokauti. Nors ką čia juokaut, Levukas turbūt jau skalauja paradinius savo stiklus.

Keli nupiepę, nors, regis, ir gerai išprausti, šunes – nuo mini iki vidutinio standartinio formato (variklis nuo 1,7 iki 5,6) – čia panašesni į *bombonkes* nei į apžėlusios jėgos struktūrų atstovus. Hamerio dydžio, kaip Vilniuje, tarkim, čia neteko regėti. *Bombonkė* labiau turi skonį nei dydį, ir tai pagirtina *ant visų kantų*. Viena tokia rusvai balsvai palša šoniniu plaukimu bandė įsiklijuoti į kelnes, bet kol ją įžiūrėjau, atšlijo, išleidusi gailų atsiprašymo signalą ir kilsteldama aukštyn plaukuotą, nors ir varganą, semaforą. Taika, suprask. Kopk aukštyn, atsiprašytasai dvikoji, į savo žmogiškai apgailėtiną kambariūkštį, kuriame net ir aploti ko deramai neturėsi. Taika tai taika. Rugsėjis juk. Kurorto įstatymai dar skelbia atlaidus.

Šunys čia nėra valdžioje. Priešingai nei kregždės, antys ir kirai. Visą pagadą čia daro vaikeliai nuo dvejų ligi ketverių – seneliai iki nuomario į visas pašales ir ne vien į jas puldinėja juos begaudydami, pasvirę į visas puses bemaž kaip figūros J. Daniliausko drobėse. Matyt, randasi tokia neolimpinė sporto rūšis: *persekiok gudresnį*. Vieni žemyninėje Lietuvoje bando išlikti *forever young* ir vaikščioti išpūtę glembančią ir kartais netgi be ordinų beigi kitų vėjyje skambančių valstybinės pagarbos atributų barškančią krūtinę, kiti persekioja anūkėlius, kuriuos įduoda palikuonys, geidžiantys nors kelias eurais nematuotinas akimirkas pabūti ramybėje be įkyrėjusių mylimų atžalų.

Kurortas – tai labai konkrečių dėmenų suma: geras oras ir neabejotinam gerėjimui pasmerktas kūnas, saulės ir vandens paleidžiamas į laikino poilsio vietą. Rengtis pageidautina ryškiai, bet galima itin patogiai. Jei atvirai, tai kurortinė rugsėjo pradžios

Preilos publika nėra itin *košer*. Vyrai (vietiniai) – sportbačiai, nuskalbtos kelnės, kurioms jau niekas nepadės, jokia reanimacija – gali būt pustrumpės, *telniaška*, *hudi* (būtinas atributas). Moterys (vietinės) – apšniauktos raudonos, nors gali būti ir mėlynos, striukės, *blondie* plaukai (nors pasitaiko ir kitokių), šiurkščiu šepečiu pravalytos balso stygos ir siela. Turbūt nesu teisus, tačiau bent jau taip man pasirodė pietinėje Preilos krautuvikėje, kur apsiperkant prie kasos norisi prašyt atleidimo už tai, kad tuo užsiimi, kad užsukai, kad perki kažkokius sau reikalingus daiktus, kad esi čia, niekdary, kur, jei nebūtų tavęs, daryčiausi manikiūrą. Negi negali *veikt* ko nors tinkamesnio? Pardavėja, rūstesnė už Paskutinio, ir greičiausiai ne Konstitucinio, teismo (dr. Kūris čia niekuo dėtas) pirmininką, šūkteli (net jei krautuvėje nėra nė vieno *žmogo*, kaip sakytų vienas dar gyvenimo džiaugsmo turintis bičiulis) – *tai ar perkat ką*? Perkam, žinoma. Juk negalima nepirkti. Ir Levukas su savo dviem apaštalais, neabejoju, čia viską perka. Atsiskaitymo valandą mintyse imu rikiuoti savo nuodėmes, netgi tas, kurių nesu dorai atlikęs. Perkam, viską perkam, tik nenutremkit. Nei į *Irkutskaja oblast', stancija Zima*, kaip mano mamos, kuriai tremties mirksnį tebuvo dešimt, nei juolab į pragarą, kuris neaišku kur. Tad perkam. Tikrai nuoširdžiai perkam. Vaikai bėginėja siaurais krautuvikės bėgiojimo takeliais, kur juos persekioja nuožmūs saldainių neperkantys seneliai. (Dėl ko jie išvis gyvena? Kokie jų idealai? Ar jie dešinieji? Kairieji? Iš kur tas totalus šykštumas?) Čia, šitam pasaulio pašaly, kur visi tik valgo, žiaumoja, šniaukščia ir mėgaujasi siųsdami gomuriui gailestingumo telegramas? Keli saldainiai – jų net nereikėtų svarstyti biudžeto komisijose. Jie nieko nepakeistų. O jeigu pakeistų? Kas tuomet. Lietaus lašai maišosi su džiaugsmingu vaiko veblenimu. Jam, besiseilėjančiam iš vežimėlio, veriasi tik dangus. Duokdie, kad dar ilgai jie abu viens kitam būtų palankūs.

P. S. Visos čia ir kitur minimos remarkos apie kates skirtos Ilzei B. Ne kam kitam.

Čia, Kuršių vandenuos, dėl duonos kriaukšlių gulbės šoka savo baletus, turbūt primiršusios, kad Antikoje jos simbolizavo mūzas.

Apie žaidimus

Neprisimenu, kas pirmas sugalvojo tą žaidimą. Galiausiai, koks skirtumas.

Gal jis (nors, žinoma, niekada neprisipažintų), neturėdamas ką daryt, kai jos telefonas isteriškai užimtas arba, kaip jis galėtų pagalvot, frigidiškai neatsako, netgi minkant tuos pačius mygtukus dešimtimis būdų? Neatsako. Niekaip neatsako, nors ir hipnotizuotum jį, užkalbinėdamas Šeherezados istorijom ir Kamasutros pozom, maldaudamas ir prisiekinėdamas, žadėdamas, keikdamas, niršdamas. Daugiausiai, žinoma, niršdamas. Niekaip. Nieku būdu. *Nigde. Nada. Zero.*

Gal ji, kaip nupraustą kūdikėlį pasidėjusi vienaakį ciklopą ant švarutėlės, nesuterštos pagalvės ir sadistiškai besimėgaujanti mirkčiojančiu žydroku ekranėliu? Nevykėliškas hipnozės seansas, neaprašytas jokiose post- ir pre-froidiškose praktikose? Vienintelis kliniškai neklinikinis atvejis, kuriam nereikia formuliarų ir jokios psichoterapinės žaismės. Papildomų personažų, šalutinių dramaturginių linijų, režisūros ir brangiai kainuojančio apšvietimo. Vienintelis nedaug kam, išskyrus juodu, težinomas buitinis įvykis, į kurį veikiausiai nesureaguotų jokia pasaulio policija, nebent Zimbabvės, kuri, manau, susidomėtų bent jau telefono modeliu ar kitu kilnojamuoju turtu, jei, jiems kažkuriuo būdu atsidūrus toje šalyje, tokio per kokią nors kratą būtų aptikta.

Gal tu, gyvenantis aukštu žemiau ir laiptinėje kaskart vis atidžiau nužvelgiantis smuikišką aukštyn žemyn migruojančią jos figūrą, kuriai, regis, negresia neviliojanti violončelės ateitis? Bent jau tuo tarpu. Ir, žinote, tai ją guodžia. Ar nors per plauką guodžia jį, tuo tarpu žinoma nėra. Analai tyli, tačiau, kaip visuomet, tereikia šiek tiek lukterti.

Gal tu, gal jis, gal ji. O gal net aš, kažkada. Štai kokie variantai.

Žodžiu, nesvarbu, kas ir kada sugalvojo. Tą žaidimą, kuris buvo arba yra žaistas. Gramatika bartų už tą – *yra žaistas*. Bartų galvon suaugusios, prie rusvų faneriniu stalų sėdinčios, mandagiai besišypsančios redaktorės, kvepiančios steriliu DOVE muilu ir kažkokiais japoniškais kvepalais, apie kuriuos nieko neišmanau, tačiau vis tiek esu įsitikinęs, kad jie japoniški. Kitaip negali būti. Ir pavadinime koks nors žaviai kvepiantis migdolinės merginos vardas – Ajumi, Hina, Hiromi ar Aiko. Bartų mane tos redaktorės, baksnodamos pirštu į Didžiąją lietuvių kalbos gramatiką, reikalaujančią reglamentuotas higienos ir disciplinos priemones taikyti visiems tekstams. Netgi tiems, kurie niekada nebus parašyti, arba tiems, kurie muilinoms taisytojoms liks amžinai juoduojančiu ir anaiptol neerotišku Bermudų trikampiu, kurio taip lengvai nedepiliuosi ir nedekonstruosi. Tame pasaulyje kaip kokiame Palangos bendrajame pliaže liepos įkarštyje viskas yra matoma. Tad man tas žaidimas *yra* žaistas. Nieko nežinau apie kitus, bent jau man taip nutinka, kai ima ir krūvon sulimpa, susilieja du laikai, dvi laiko slinktys, kaip du akimoju užsidegę ar jau kadų kadės nepastebėtai degantys ir vienas kitą vaikantys ir tuo pat negailestingai naikinantys miško ruožai, pamiršau, kaip girininkų žargonu jie vadinas. Viską pamiršau, išskyrus vieną dviejų laikų samplaikoj iškylantį laiką, jis iššoka aukštyn kaip skęstančiojo ranka, mėginanti nusitvert debesio. Juk skęstant, pripažinkime, dažnai plieskia saulė, bet ir ją tuomet užmirštu, nes skęsti tiesiog yra retas ir ne kiekvienam mirtingajam prieinamas malonumas. Dažnokai pamirštu daiktų ar reiškinių pavadinimus, paskui juos reikia sugalvoti iš naujo, nes daiktai be pavadinimų neegzistuoja. Niekas neegzistuoja, jeigu aš nepavadinu. Jeigu tu, jis ar ji pavadina – irgi. Bet aš vis tiek turiu tai pervadint, nes vėliau neatpažinsiu, nes tai bus pavadinta kito kalba. Turiu, privalau pervadint, nes negalioja. Kaip *nekomposteruotas* troleibuso, kuriuo daug metų nevažinėju, bilietas. Kaip suprantate, jei jau prabilau ir taip išsidaviau

apie bilietus, troleibusų parkas gali turėti rimtų pretenzijų man, įmanoma, kad jie vieną gražią saulėtą dieną gali net apskaičiuoti įspūdingą kompensacijos sumą. Už ilgametį nevažinėjimą. Už ignoravimą, trigubą išdavystę, klastą ir pavydą. Už visas nenupirktuose talonuose prarastas skylutes. Už visas Šekspyro ir Miltono tekstuose suskaičiuotas nuodėmes ir prasižengimus. Už neišmokėtas kontrolierių ir vairuotojų pensijas. Už dvidešimt metų netinkamai prižiūrimus troleibusų ūsus. Ir t. t. Čia jau niekaip nieko nepervadinsi, nors bandyti galima. Tai irgi žaidimas, bet ne mano, nes būsiu golfo kamuoliuku, užuot buvęs golfo lazda. Tai tas pat, kaip antraip žiūrėti pro žiūroną ir nutolinti tikrovę, užuot ją priartinus. Ir jokio vandens, kuriame galėtum nuskęsti. O kartu ir jokio žaidimo.

Žaidžiantis žmogus man yra vienas gražiausių žmogaus būvių, ypač jei žaidžiama ne dėl taškų, prizų ar publikos dėmesio.

Žodžiu, grįžkime. Tai kas pirmas sugalvojo aną žaidimą? Tiesa, dar neaišku kurį. Jų tiek daug. Vienus žaidžia moterys, kitus – vyrai, trečius – vaikai. Vyresni, gerokai vyresni žmonės irgi žaidžia, bet jų žaidimai arba kruopštesni, arba pasižymi sutirštinta nepakanta realybei, privertusiai juos pasenti, susenti, nusenti – vadinkit kaip norit. O kaip kitaip? Kas už tai atsakys? Štai praeinu pro Aušros vartus. Virpantis apyliesis barzdotos senyvos moters smakras prie pat Aušros vartų, tiksliau, jau po jais, kur viršuje gieda nesenstantys švelniažandžiai angelai ir iškilmingai dvelkia mira. Randuotas vyriškis be kojų ant kažkokios įtartinos spalvos fanerinės lentos, ištiesęs delnus taip, tarsi ant jų tuoj nusileistų vienas iš tų baisiųjų Rilkės angelų. Vaikas, beveik vaikas, žvilgsniu perversiantis bet kurį Galijotą. Ištinusį, sergantį, prasigėrusį, mirštantį gatvėje... Henrikinė daktarija su visa savo žudikų komanda prieš myriop smerkiantį berniūkščio žvilgsnį tebūtų itin komiška, išsivėpusi Galijoto parodija. Nelygiavertis priešininkas. Neužsidegęs degtukas. Langas, kuriame niekada nebūta stiklo, nebent apgailėtina nešvari, seniai praplyšus ir purvu apnešta plėvė, neapsauganti nuo žvarbos ir vėjo. Nuo nieko. Tuščias komodos stalčius, kuriame nėra net

seniai mirusio žiogo, nebent iškarpa iš seno pageltusio laikraščio apie sodybos prie Panevėžio teritorijoje rastus kūnus. Tik tiek. Taigi, kas norit pasenti, pakelkit rankas? Kas norit pasenti, du žingsnius į priekį? Kas norit sparčiai sutrūnyti... nėra, deja, norinčių, o jei pasitaiko, tai jie lekia tiesiai į laikinąjį Seimą arba į amžinąją Vasaros gatvę. Sakykit ką norit, o aš rinkčiaus amžinybę, kažkaip patikimiau. Ten bent aišku, kad nieks kėdės tau sėdinčiam neištrauks kaip ir kąsnio iš burnos. Nebent įdės, o ten bus viskas amžina, net peiliai ir šakutės – ir tie. Nepasidabruoti, vienkartiniai gal, paprasti, išlankstyti kaip artritu sergančiojo pirštai. Vasaroj šakučių ir peilių, atrodo, neduoda, bet tikrojoj amžinybėje jų bus su kaupu. Net per daug. Galima bus žaisti naujus žaidimus, tikiuosi, pavyks sugalvoti. Juk reikia ir naujų? Kas iš tų senųjų „Katės ir pelės" arba „Būsi trečias"? Liaudžiai reikia naujų pramogų, tą kaip niekad suprantu. Viena mano pažįstama sakydavo: „Aš nemeluosiu – aš apgausiu." Štai kaip naujieji žmonės kuria naujus žaidimus. Niekas nebemeluoja, tiesiog tyliai ir turbūt talentingai apgauna kaip pelė katę. Juk toks pasaulis, tiesa? Visi laimingi. Ypač tie, kuriuos apgavo. Juk jie žino, kad jiems nemelavo. Jų sąžinė rami. Ir kačių, ir pelių. Ir jokių vasarų, jokių seimų, t. y. šeimų, kur riejamasi, kas išneš šiukšles ar įleis pro duris įkyriai skambinantį svečią. Tai irgi žaidimas. Bet brutalesnis. Jis išsirutulioja bematant, net nepastebint, kas pirmas padavė teniso kamuoliuką. Atsako laukt netenka. Jis jau čia pat. Jis už durų. Jis kliedi – jo vardas *greitis* ir jis nori viską išspręsti akimirksniu. Jam nerūpi, kas teisus. Tiesiog sprendimas keliauja iš vienos stalo pusės į kitą, paskui persikelia į lauko teniso aikštelę ir tik žiūrėk, kad nebūtų kraujo. Žaidimas irgi. Kai kam kraujas irgi žaidimas. Ir ganėtinai bespalvis. Kaip ištirpęs ar tirpstantis sniegas, kuris daugiau niekam netinka, tik kanalizacijos angai. Bet kuriai angai, kuri galėtų pasiimti sniegą už dyka. Buvusį sniegą. Sniegą, kuriam jau nėra vardo. Tai ne vanduo. Tai kitkas. Tai labiau primena kraują, kuriuo buvo

žaista, bet tai irgi ne kraujas. Ir ne vanduo. Tai žaidimo elementas. O jis, kaip netikėtai iš visatos atskriejusi molekulė, galimas daiktas, susijungs su kita ir taip gali rastis naujas žaidimas, kurį, irgi galimas daiktas, žais ji ir jis. Tik ji ir tik jis. Ir nevadinkite to slaptąja kėglių partija, nes – visai įmanoma – jie žais taip atvirai, kad jiems net nekils mintis apie jokį žaidimą.

Draugams tereikia susitikti nuošalioje vietoje ir turėti kamuolį. Visa kita – savaime.

Dulkių kodas

Turiu liguistą pomėgį rašikliams. Ne visiems. Tik tiems, kurie plonai ir tiksliai lieja rašalą. Ir ne bet kur, o ten, kur rankai nurodo įkvėpto proto impulsas, tikintis, kad tas majestotiškas prisilietimas bus itin reikšmingas ir turės išskirtinę vertę. Ne pridedamąją ir ne atimamąją, o tą *tikrąją*, mano kėslus išreiškiančią vertę. Tokią, kurioje gali, o gal netgi ir turi, atsispindėti meilė, net ir meilė rašikliams. O meilė tobuliausiąja savo forma, kaip žinoma, yra telkinys visa ko, kas susikaupė per gyvenimą. Tarkim, dulkių ant seno, mielo mano vaikystės pianino RĪGA, prieš dešimtmetį atitekusio anuomet ne itin noriai muzikavusiam ir, kaip daugelis šiuolaikinių berniūkščių, mažiau komplikuotą muzikavimą kompiuterio klavišais pamilusiam brolio sūnui.

Iki šiolei prisimenu tas dulkes mažame chruščioviniame dviejų kambarių Antakalnio vaikystės butelyje: saulės nutviekstas, vasarą įkaistantis rudo, lakuoto pianino paviršius ir jos, beveik nesislepiančios ir nenuvalomos, puikiai matomos, išraiškingos, aistringai prieš bet kokį blizgesį kiekviena palankia proga pasisakančios dulkės. Ant dangčio, saugančio klaviatūrą nuo pirštų, liepos karščio ir nuo jų, dulkių, nuo bet kokių iš rytų, vakarų ar pietų bet kurią akimirką galinčių pasirodyti barbarų, t. y. būtybių, neturinčių pakankamos jėgos atkelti dangtį, išvaduojant mirusiuosius, ir išgauti garsą. Taip, kalbu apie *garsą*. Tie, kurie gali pakelti dangtį, išvaduodami garsą, nurisdami akmenį Velykų kalne ar ištardami *mutabor*, nelaikytini barbarais. Barbarai ne išvaduoja, o įkalina; barbarai ne sergsti, o iššvaisto; barbarai neturi tėvynės, jie patys sau yra chaotiška, nesėsli ir greičiausiai savęs nesuvokianti, nekūrybinga ar kūrybingumą bent jau man nepriimtinu būdu suvokianti tėvynė. Dulkės jiems yra tik dulkės. Toks būtų mano gal kiek ir abstraktus gentinis barbarų vaizdinys. O kiti, pažįstami, atpažįstami, žinomi indi-

vidualūs šiuolaikiniai barbarai? Rašantys poeziją ir besispjaudantys juoda narciziška ugnim, be meilės Vilniuje klojantys senamiesčio šaligatvius ir tiek pat užklojantys aplinkinę erdvę solidžiais necenzūriniais blokais, lakstantys su žaliais segtuvais ir reikšmingai vadovaujantys bizniams, rėminantys paveikslus ir manantys, kad kaip tik apie juos sukasi visata su visais mėnuliais ir visomis jais besižavinčiomis žemėmis, dirbantys durininkais striptizo erelių klubuose ar plebėjiškai vairuojantys bet kurią akimirką gresiančius subyrėti klebančius, kone Napoleono epochą menančius taksi... Visa tai būtų atskira tema, kuriai reikia griežtesnio metodo, strategijų, ilgų tyrimų. Gaila, taksi barbarams, neabejoju, būtų galima paskirti ištisą skyrių, o gal net ir kelis. Jie to verti, jie sudaro vientisą lipnią masę, taksistą nuo taksisto nelengva atskirti, nors jie turi ir vardus, ir pavardes, ir skirtingus gimimo metus. Bičių avily, pasiguoskim, irgi negalima atskirti – vientisa dūzgianti masė. Vos vienąsyk teko sutikti *išskirtinį* taksistą: pagyvenusį, iš Argentinos Vilniun grįžusį gyventi lietuvį, kurio vieta galėtų būti Kultūros ar Užsienio reikalų ministerijoje, ir tikrai ne pirmame aukšte, kur prie suliniuoto žurnalo, laukdami neatsitiktinio lankytojo parašo, sėdi budėtojai. Tačiau *ne apie tai*, kaip mėgsta sustabdyti *ne ten* nuslystantį pokalbį inteligentiškasis ir subtilumo, ne vien meno ar amato, pamokas visuomet be mokesčio duodantis bičiulis fotografas Gintautas Trimakas.

Spėju, kad mamai gal tada ir rodėsi jos didžiausias priešas, tačiau dabar sau tyliai sakau, jog anos, prisimenamos, dulkės yra atminties lobis, kurį reikia branginti, nes jis susijęs su daiktais, kurių nebėra, tad jie patys nebegali pasakyti, ką apie tai mano, ir apsiginti, jei, sakykim, kalbėčiau apie juos netiesą. Dulkės leidžia prisiminti daiktus ir žmones, jos dalyvavo ir tebedalyvauja amžinuose susirėmimuose tarp tvarkos ir chaoso, tarp kontrolės ir laisvės, tarp to, kas yra, ir to, ko jau nebėra. Jos spontaniškos, priklausomos nuo vėjo, bet ne nuo *fin de siècle* ar planinės ES ekonomikos, ne nuo kokio spigaus TV kanalo,

nurodančio, ką valgyti, gerti, dėvėti, kokius vaistus vartoti ar kokią *meilę* pasirinkti. Jos laisvesnės ir amžinesnės už politinius lyderius, KKK ar AA veikėjus, visas kartu paėmus visų, net ir pačių šlovingiausių, laikų darželio auklėtojas, anarchistų stabukus ir stabukes, *kitus vyskupus**, savaitgaliais dviem dešiniosios pirštais proletariškai lukštenančius po mūsų šiaurės herbais išnokusias saulėgrąžas, palengva išmirštančius herojiškus disidentus, kažkur, ačiūdiev, prieš kelis dešimtmečius prapuolusius Petro Griškevičiaus portretus, iš kurių kažkada darydavau aplankus „Literatūros ir meno", „Švyturio", netgi „Tarybinės moters" iškarpoms, kitus laiko smegduobėn įpuolusius tironus. Naujieji griškevičiai kitokie, tegu ir plačiaveidžiai, plačiai užsėdę ministerijas, trestus ir direkcijas, pasikeitę kaip butai po euroremonto, tačiau ne man vienam aišku, kad net ir jie nieko nežino apie dulkes. Raineris Maria, manding, žinojo – ir dar bent keli gyvi ir mirę liudininkai, bet visi jie buvo *matę* ne vien akimis, bet ir pirštų pagalvėlėmis.

Dulkės, žinoma, nei tada, nei dabar neturėjo nieko bendra su rašikliais. Parašiau tokį sakinį ir pagalvojau, kad jis skamba kaip SSKP CK plenumo išvada. Kodėl neturėjo? Kokią teisę turiu taip rašyti? Juk ir dulkės, ir rašikliai teberašo kaip rašę. Žiedadulkių kupsteliai irgi yra dulkės, o šia kupsteline kalba parašytas žodis, neslėpkim, puikiai suprantamas ir godojamas bičių. Nereikia jų nė klausti, tai akivaizdu net ir tų vietų gyventojams, kurie nėra matę gyvos nektarą renkančios bitės. Javų traiškanos, po javapjūtės liekančios laukuose (prisiminkime Millet paveikslą „Várpų rinkėjos"), irgi, ką besakyt, yra dulkės, o šį kvepiančių javų raštu išguldytą dialektą puikiausiai išmano varnėnai ir kiti paukščiai, oriai būreliais vaikštinėjantys apytuščiuose rugpjūčio

* Taip praminiau bičiulį, „kitų knygų" leidėją Gediminą Baranauską, idant nebūtų painiojamas su vyskupu Antanu Baranausku, juolab būta tam dingsčių.

Dailininko Viktoro Binkio, kuriam buvo perskaitytas tekstas, komentaras ir piešinys:
„Aš klausiau užsimerkęs ir man kilo toks vizualinis vaizdinys: pradėjai apie dulkes ir šia tema improvizuodamas spirale kilai aukštyn, kiekviena fraze atspindėdamas vis kitą gyvenimo gabalą. Vartodamas žodį „dulkė" per gyvenimą apėjai kelis kartus ir

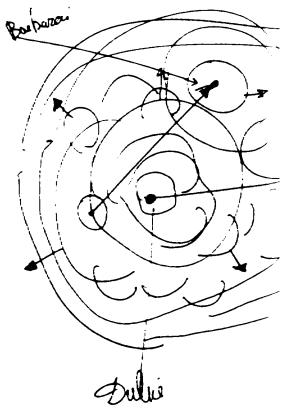

poetiškai papasakojai savo istoriją. Brūkšninis kodas, barbarai - kitos temos. *Summa summarum* viskas susidėjo į poetišką gyvenimo nušvietimą. Be pliuso ar minuso, man atrodo. Nostalgiškai."

laukuose. Tad nelygu ką, kur, kada ir dėl ko užrašome. Ir nebūtinai tais mikroniniais, itin plonos širdelės rašikliais, kuriuos, turiu prisipažinti, taip mėgstu.

Galop tiek jau to, gali tie numylėtieji rašikliai lieti ir storai, svarbu, kad tiksliai ir ne tą anksčiau minėtą atimamąją vertę generuotų. Storai linijai irgi reikia palikti galimybę atverti kokį nematytą mitografologinį peizažą. Žinoma, jeigu jį, skubiai užrašęs, įskaitysiu. Būna, kad neįskaitau. Pastaruoju metu dažnokai. Kokios penkios šešios raidės paties sukurtam kryžiažody, pasvirusioje, išardytoje piramidėje, kurios akmenys, regis, išdėlioti ne tiesiąja, o niekaip. Sau paspęsti spąstai. Jeigu šitaip kardiogramos neįskaitytų kardiologas, rimtesniam pacientui būtų nekas. Nekas yra ir mano neišskaitomam žodžiui, kuris lieka vienas kaip koks pulko niekieno žemėje paliktas karys. Jeigu tai šiaip eilutė, tai ma ją šunes, maža ką užsirašau, išgirdęs ar pagalvojęs, atsiminęs ar nutvėręs, tačiau jei eilėraščio, tuomet jau esu priverstas skambinti avarinei. Nėr kitos išeities.

Andai nusipirkau raudoną, nuostabų PENTEL. Rašo, kad pagaminta Japonijoje. Taip norėtųs tikėti. O negalima. Japonija toli, Kinija arti. Pavojingai arti. Didelė ta Kinija, visi žino, o Japonija maža ir sproginėjanti. Sušių ir haiku šalis, bet labiau sušių, nors kitados, prieš šimtą metų, buvo daugiau haiku. Šalis, kur iš dešimtmečiais ėjusių poezijos žurnalų liko tik pavadinimai, o jei koks vienas kitas tebeina, tai tik vietiniams. PENTEL primena seną lietuvišką, vaikystėje girdėtą žodį PENDZEL, kuris iš tiesų yra lenkiškas, tačiau vaikystėje, kai dar tik mokaisi žodžių, visi jie tau yra lietuviški. NMF50-BO parašyta ant brūkšninio kodo. Tai jau tikrai ne lenkiškai ir ne lietuviškai. O žemiau kažkokie skaičiukai ir patvirtinimas, kad tai išties japoniškas produktas. Tačiau tas brūkšninis kodas niekaip nenusilupa, o pirštai, rašantys pirštai nenori justi menkiausio pasipriešinimo.

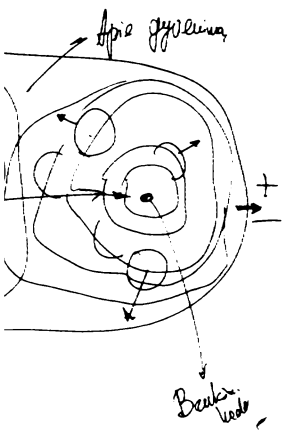

Pagalvoji, Jėzau, jei tie brūkšniniai kodai būtų ir ant mūsų kaktų. Ir, žinoma, valdžia, paremta Europos Sąjungos, pritvir-

tintų juos kuo geriausiai: *nulupti draudžiama*. Ir išeinantis Seimas, ir ateinantis, ir visi kiti visur kitur Lietuvos žemėse esantys seimai priesaika prisižadėtų greičiausiai tuos brūkšninius kodus mokesčių mokėtojams laikyti amžinai iki pat mūsų letalinės išeities ir pergalingosios savo ateities. Nuplėšti jų nebūtų įmanoma. Kiekvienas galėtų apžiūrėti kaimyno kaktoje įgaliojimus ir nuopelnus: valstybininkas jis, svarbesnis už pačią valstybę, ar vargšas dulkėtas žmogelis su senamadiška skrybėle ir rusvoku ar net visai rudu 1970-ųjų portfeliuku – tokie tipai kartais pasirodo mieste, bet išneria ne ką dažniau už Tunguskos meteoritą. Tiesa, jie pilki, nereikšmingi, nevalstybiniai, neatstovauja jokioms partijoms ir, greičiausiai, neturi politinių aspiracijų, negina niekaip kitaip neapginamų niekur nesančio žmogaus teisių, neturi ir begalės šiugždančiųjų banko sąskaitose, kurios, laimei ar ne, jau visos užimtos tų labai, neperdėkime, labai labai nusipelniusių valstybininkų, itin reikšmingai planuojančių naują kolektyvizaciją, reorganizaciją ir visuotinę visų gyvųjų ir mirusiųjų laimę. Vos neparašiau „mirštančiųjų". Dieve gink, jokios prichvatizacijos, jokių neteisėtų veiksmų. *Vsio zakonno!* Esu tikras, kad kaip tik dėl to ant to vargšo žmogelio, lėtai tarsi dvigubai sulėtintame brolių Lumière'ų filme braukiančio Gedimino prospektu, portfelio taip gražiai atrodo dulkės. Jų net nėra. Per dešimtmečius jos įsigėrė į portfelio sagtį, jos saugo jį kaip naujieji valstybininkai saugo savo finansinę garbę ir karjerinę šlovę bei orumą, saugo, kaip barbarai saugodavo savo sielą, kuri visada likdavo nepasiekiama kažkur priekyje. Kažkur ten, kur jų dar nebuvo. Ir vargu ar bus.

Iš taško B į tašką A

Išėjus svečiams, su kuriais praleidai šeštadienio vakarą, sąmonėje dar lėtai sklaidantis kalboms apie smurtą (tam buvo skirtas didysis vakaro dėmesys), išplauni kavos puodukus, padedi juos į lentynėlę, skirtą indams (ten aukštakojės taurės, žemi, ridūs stiklai apvalia apačia, mažytėlaičiai stikliukai, skirti stipriesiems gėrimams), ten pat sudedi ir kitus, naudotus stiklus, užgesini visas šviesas, darsyk žvilgteli, ar viskas išjungta, nors tarytum daugiau nieko ir nėra, ką galima būtų išjungti, išskyrus kompiuterį, kuris net nebuvo įjungtas, ir išeini. Dvi spynos. Užrakini. Gruodžio vidurys, lengva dulksna. Tyla, miegančiųjų tyla. Kieme balos, apgailėtinas rudenį nupjautos gražuolės obels stimburys, aukšta apardyta siena, kurios pakraščiu vigilijas mėgsta atlikti juodas, greičiausiai niekieno, katinas. Tiksliau, pats savęs paties katinas, jo prakilnybė. Niekas taip oriai negebėtų saugoti savo karalystės iš septynių aštuonių metrų viršaus ir atlaidžiai, nors ir su slapta panieka, stebėti žemutinio miesto gyvenimo. Kiemo kampe po atviru dangumi slepiasi gėrimų krautuvės sandėliukas, apžėlęs rusvais, pasenusiais ir skystais vijokliais, kurie, uždengdami tuščias spalvotas kaip vaikiški kubeliai taros dėžes, bejėgiškai dar bando apsaugoti jų nekaltybę, į kurią jau niekas nesikėsina. Jos čia, regis, tūkstantį metų. Mėlynos, raudonos, žalios, plastikinės. Dėžės, dėžės. Visai įmanoma, kad kažkas darė įstabų meninį projektą ir tiesiog pamiršo pabaigti, tačiau tai, kas atlikta, yra beveik nematoma neįžvalgiai akiai. Kiemas uždaras, jį saugo geležiniai vartai, išties tai nedidelė savanoriško kalėjimo teritorija, kurioje dera ir siena, ir viršuje Hamleto tėvo šmėklą kiaurus metus vaidinantis katinas, ir gyventojai – orus televizijos direktorius ypač tiesiu stuburu (tikriausiai jis niekad netupia ant unitazo), daug mielų močiučių ir moterų, geru oru išeinančių paklegėti visom Vil-

niaus kalbom bei vasarą paganyti žaidžiančių čia savo mergaičių, keli vos lekuojantys šunys, kuriuos vakarais į miestą pro vartus išveda pasikieminėti nuvargusios, pilkaveidės jų šeimininkės, draugiškas, visad smagiai nuraudęs kažkurios firmos apsauginis Gena, apie kurį kalbėjo, esą jis sėdėjęs už žmogžudystę, aukštas viengungis, visada atsargiai besišypsantis Zbyska, vasarą išnešantis didelius elementariai rusvus vazonus su gėlėmis ir itin oriai jas laistantis. Aišku, nebūtina, netgi jo vaikino greta nėra, bet jis vis vien turi mylimas gėles laistyti su prijuoste – taip jau išauklėtas. Tačiau visa tai vyksta, žinoma, tik vasarą, kai pilnas kiemas įvairaus amžiaus vaikų ir ant nupjautos obels kamieno jau beveik subrendę sūpuojasi visai skanūs obuoliukai. O dabar štai drėgnas gruodžio vidurio ruduo. Jokių nupjautų obuoliukų, sultingų liepos vakarų, kiemo gyventojų baliukų, mergaičių, šokinėjančių per virvelę, haliucinuojančios rugpjūčio prieblandos. Drėgna ir nekaršta. Anaiptol nekaršta. Paspaudžiu sidabrinį mygtuką ir vartai girgždėdami, kažką niurnėdami nenoriai atsiveria. Tas saldus žodis – laisvė! Ak, koks saldus! Jei mygtukas sugestų, trokščiau laisvės kaip nieko kito, o dabar štai žingsniuoju namų link. Praeinu pro gėrimų krautuvėlės fasadą. Uždaryta, trečia nakties. Jau net amžinai budinčių girtuoklių čia nėra. Normalūs tie girtuokliai: ir tas jaunas barzdyla graikų filosofo povyza, kasdien geriantis savo *vieninteli* alaus butelį (jam leidžiama tai daryti viduje, kamputyje, dviem guvioms moteriškėms su įkarščiu pardavinėjant gėrimus), ir raudonveidis apvalus, regis, niekad neprabylantis senis, vos vos panašus į senį besmegenį, ir nesuprantamo amžiaus, liesas kaip kartis Kostikas, kuris visada užėjęs į kiemą pas draugus, dažniausiai pas Geną, apgailestaudamas pasakoja, kad jis yra grynakraujis lietuvis Kalinauskas, bet nė žodžio nemoka lietuviškai. Derėtų jį užjaust, bet kalbos jau jis neišmoks (esu kažkada jo lietuviškumo litanijai pritariamai linkčiojęs galva kieme), tad einu pirmyn, nes jų visų nėra, jie bus tik dieną, stovės

Šis klausimas neabejotinai svarbesnis už „Ką daryti?" ir „Kas kaltas?" Jis vertikalus.

mažutės aikštės kampuose ir kažko lauks. Visą dieną. Jie lauks ir lauks, lauks ir lauks. Bet tikrai ne Godo. Pavydžiu kartais praeidamas jų vienuoliško susikaupimo, tobulos asketiškos meditacijos, kuri subyra, sugadindama jų ramybės mandalą tik tuomet, kai kažkokiu mirtingiesiems neįmanomu būdu pavyksta gaut pinigų alui ar pigiam vynui. Tegu ir vienam buteliui, jie kuklūs, tie *Kiaušinio* žmonės, jiems daug nereikia. Jei pavyksta, jie kaip trupinių saują gavę balandžiai susitelkia po kuriuo nors balkonu, dažniausiai ties siuvykla (greta ten yra toks elegantiškas užkaboris), ir bent trumpam sukuria mažą svajingą karalystę, kur svetimas lengvai tikrai nepateks. Nebent duotų tris litus. O kadangi dabar jau trys ir jų nėra, be to, trijų neturiu, tik dešimt, o juos visus pažįstu tik iš matymo ir nė su vienu, išskyrus į kiemą kartais atklystantį Kostiką, nesu persimetęs nė žodžiu (vaikystėje mane mokė, kad su nepažįstamais kalbėti negalima, ne tik nedera, nes pasitaikydavo atvejų, kai vaikams įsprausdavo apnuodytų saldainių), einu pirmyn, rytui palikdamas girtuoklių šmėklas, kurios net neturėdamos pinigų geba pavyzdingai apspangti. Gal nuo oro, gal nuo to amžino, ilgesingo laukimo. Gal nuo svajonių džiaugsmo, nors vargu. Kokios čia begali būti svajonės, kai nėra pinigų, o kasdien taip norisi užsimesti ką nors drėkinančio ant degančių šachtų. Nors iš kur jos degs, jei nebuvo ir padoriai užkurtos? Dievas žino. Eidamas pirmyn, apie dešimtą vakaro, jų nepastebėjau, vakarais jie tūno slaptavietėse laukdami ryto, bet užtat mačiau, kaip per lijundrą iš tolo Pylimo gatvėje pralekia įsibėgėjęs troleibusas, o aitri, tamsoj pasunkėjusi, pėstiesiems deganti raudona šviesa perskrodžia jį šviesoforo peiliu. Nepaprastai raudonu ir tiek pat greitu, turbūt taip virtuoziškas mėsininkas galingu smūgiu paskerdžia kiaulę. Vienu ypu. Viena galinga banga, kurioje nėra nieko – meilės, neapykantos, jokių jausmų, išskyrus greitį, o ir jis ne jausmas, greičiau – pojūtis, trumpam užliejantis akis kruvinu šviesoforo pjūviu. Dabar nebe dešimt, o trys su kapeikom, tad metas kuo

greičiau grįžti ir įsirangyti į guolį, galbūt vienam, galbūt su knyga – nuostabiausia pasaulyje sugulove. Jų aplink guli daug ir įvairiomis pozomis, vienos su skirtukais, kitos dar tik pasiruošusios skirtis. Jos įvairių rasių, matmenų ir amžiaus, pasitaiko net tokių kaip žvalios, spindinčios auksu Mickevičiaus „Slavų literatūros paskaitos", pirmąsyk pasaulį pamačiusios 1855 metais, ar paliegęs odinis 1913 metų lordo Tennysono tomelis, ar greičiau reikėtų sakyti *tomelė*, jei jau šneku apie knygas. Tačiau iki visų tų *tomelių* dar toli, sulaukiu žalio šviesoforo leidimo kirsti Pylimo gatvę ir įžengiu į Rūdninkų. Praeivių beveik nėra iki pat Vokiečių, kur ŠMC apšviestas kraujo spalva, o viduje vyksta šėlsminga vienkartinė kilnojama revoliucija, o gal ekskliuzyvinė užsakyta fiesta. Greičiausiai visgi fiesta, nes aukų nematau, o šūvių negirdėti, nebent kreiseris „Aurora" tylutėliai įplaukė po žeme ir sustojo kur nors prie Ozės kabineto durų, laukdamas signalo pabūklo šūviams. Tačiau šūvių vis dar nėra, o žmonės jau pabirę, kai kurie, nusivylę ar pasitenkinę revoliucijos vaisiais, jau skirstosi. Trečia nakties, metas skirstytis, laikas, likęs iki ryto, traukiasi kaip šagrenės oda, tačiau greta ŠMC esančiame naktiniame klube kita revoliucija ir, aiškiai, be jokių rezoliucijų. Ten nėra jokių aurorų, kam jos, jei blondinės, lieknos kaip anie *kito vyskupo* bute palikti aukštakojai stiklai, rūko, laukdamos kol įleis, o odiniai iki kelių batai mirguliuoja ŠMC atšvaitų raudoniu. Grakščiai rūkoma, mėtant žvilgsnius į vaikinus, kurie slapta seka aukas atsipalaidavusių vilkų žvilgsniais, jau planuodami puotą. Bet nekruviną. Gal vienos nakties, gal savaitės, o gal net mėnesio. Ne mano reikalas, tai ne mano karalystė, ten jausčiausi svetimas, ne tik dėl to, kad ši publika nežino, kas yra Haroldas Pinteris ar leidykla „kitos knygos", kur jau septinti metai dekadentiškai viešpatauja *kitas vyskupas*, tai jau lengvai kvepėtų snobizmu, kaip pasakytų viena miela pažįstama, bet todėl, kad jų poreikių rezervuaras nė iš tolo neprimena okeano. Žinoma, okeanas yra didingas, o rezervuaras saugus, papras-

Vilniaus senamiesčio rodyklės visada rodo laiką net ir šaligatviuose. Kas kad vienintelę valandą?

tas, nesunkiai transportuojamas. Jį galima iki švytesio išblizginti ir ten laikyti gyvą, paslaugų, šilku spindintį naminį jaguarą, odines „Gucci" gėrybes, tikrovę nustelbiančius „Chanel" kvapus ir daug kitų svaigių malonumų, kuriuos teikia čia regimas ir niekad nesenstantis geismų pasaulis. Kaip ten bebūtų, aplenkiu šį tviskantį kontinentą ir įplaukiu į Didžiąją gatvę. Prie „Versmės" knygyno (taip jį tebevadinu, nors jis jau seniai nebe toks) būrelis išsigandusių merginų, kurių rato viduryje sukniubęs jaunas žmogus ir lijundros jau plaunamas kraujas. Balutė, visai nemaža. Nervingai lakstanti, drebanti ant šaligatvio. Jaunutis britas, regis, mėgina keltis. *Have you called the ambulance? Yes, yes*, – jos sulinksi galva. Kiek ramiau, tačiau kraujo klanas į visas puses juda kaip gyvas, ir pagalvoju, jog tie *marozai*, kurie jį greičiausiai suspardė, vis tiek sulauks atlygio. Tegul ir ne iš dangaus. Iš savo sielos, kuri turi tik vienintelę nuosavybę – apgailėtiną skeletą, apvilktą gerai besispardančia mėsa. *Specnazas, desantas, viena sekundė dangaus.* Jau nebesvarbu. Šaligatvy spindi lietus. Beveik lyja. Beveik. Atsirakinu savo kiemo vartus, užsidega šviesa. Prie „MaxMaros" kelios dienos tebeguli balandis. Negyvas ir nuogas.

Siuvyklos Raugyklos gatvėje jau seniai nebėra, o fotografijoje vis tiek atvertos durys ir girdėti, kaip dešiniąja koja siuvėja mina siuvamosios mašinos pedalą.

Mano *sklepas* kitoks nei Lauryno K. Visiškai. Ir lytis jo kita, ir aukštis. Ne Lauryno, *sklepo*. Ir nesislepia jis po vandentiekio vamzdžiais, ir patenkama į jį ne per tambūrą, ir ūmai praeinančių kaimynų nereikia baidytis, išjungiant viduje degančią elektros lemputę. Nėra jis labai erdvus, greičiau priešingai – tik aukštas. Sakykim, kaip kokie asmeniški, mano per dešimtmetį užkariauti Pilėnai. Tiek aukštas, kad lemputės, panašios į milžiniško driežo vyzdžius, perdegusios prieš kokius šešerius septynerius metus, taip ir liko savo kokonuose. Greičiausiai net ir neišsiplėtusios. Negaliu kruopščiau jų aprašyti, nes áukšta. Labai áukšta. Neįžiūriu. Daugiau kaip keturi metrai. Knygų lentynomis juk nekopsi. Nėra kaip užlipti, nebent kviesti gaisrininkus, bet, žinia, tai įmanoma tik tuo atveju, jei kas rimčiau užsiliepsnotų arba ten užsirangytų koks pastėręs nuo įprasto naujalietuviams kiauliagalvio šuns sprunkantis neveislinis kačiukas ar amžinasis Ostapo Benderio priešas. Na tas – su dešra nasruose: atimk, *mol*. Pamenate: *atiduok dešrą! Atiduok dešrą, senas kvaily, nes... ištiesite kojas.* Na, gal ir ne visai taip, bet panašiai. Kam nepatinka jungti tai, kas šiaip nesijungia? O ypač mėgstamas citatas, o dar iš klasiko kone tobulai išversto teksto? Ačiū Viešpačiui, viso to ten viršuje prie lubų nėra – nei dešrų, nei klasikų, nei naujalietuviškų benderių su kiauliagalviais. Ačiū už repliką: taisausi. Nei naujalietuviškų kiauliagalvių su benderiais.

Anyway, grįžkim prie pranešimo temos. Mano sklepas, jau supratote, nėra tipiškas sklepas. Tai palėpė, atliekanti sklepo funkcijas. Taip, tai moteriškoji giminė. Taip, tai vienaskaita. Nesipriešinčiau: būtų puiku, jei devyniolikos kvadratų vienaskaita padvigubėtų ir atsidurčiau trisdešimt aštuonių kv. metrų oazėj, kur beveik viskas įmanoma, išskyrus galbūt „Formulės" varžybas. Tada vargšės įvairiakalbės, *visų šalių proletarų vienijimosi* ir

Turbūt čia galėtų būti ir karvelidė, tačiau tuo tarpu tenka gyventi man ir mano knygom.

dar ankstesnius bei vėlesnius laikus, kaip ir kultūrines formacijas, menančios knygos, kurios lyg gausiašeimės karo pabėgėlės čia yra aptūpusios visus pašalius, galėtų lengviau atsikvėpti. Ir ne sykį. O su jomis ir aš. Mes čia gailestingai kvėpuojame vieni kitų oru. Stengiuos sugerti tai, ką jos iškvepia, nors pasitaiko ir sudėtingesnių atvejų. Štai, tarkim, vakar naktį viena gerai žinoma Haroldo Bloomo monografija apie Wallace'ą Stevensą kosėjo. Naktį pakilęs vėjas ją atvertė ir kol atsikėlęs neuždariau lango, vargšelė taip šiureno lapais, kad, be abejo, kiek peršalo. Ištisi du plazdenantys lapai pusę gero veiksmo šoko nemuzikinį baletą „Žvakės vėjyje", o jų gastroliniam *pas de deux* niekas neplojo, ką ir kalbėti apie „bravo, bis!" Apskritai iš knygų geriau nesišaipyt – jos to nemėgsta: gali pradėt graužti nagus, t. y. lankstyt savo kampučius, o labai įniršusios (tarkim, mano atveju septyneriems metams paliktos pas dėdę rūdijančiame garaže) netgi pelėti. O dėl oro, tai čia man puiki proga pasiskųsti – ypač daug oro įkvepia angliškoji mitų, magijos ir ritualų enciklopedija, nors, ką jau čia slėpti, ne mažiau periodika, lituanistikos ir slavistikos kolekcijos, knygos anglų kalba, apkeliavusios su manimi pusę pasaulio. Jų daug ir neretai pačių gerąja prasme keisčiausių. Štai poeto, Nobelio premijos laureato Josifo Brodskio eseistikos knyga „Less than One", didelėm, kone ovaliom raidėm (įsivaizduoju tą įrašo judesį – tarsi pirmajam lipniam sniegui iškritus seniui besmegeniui įsukant nosies vietoje morką) užrašyta niujorkietei legendinei skulptorei Aleksandrai Kašubienei, ar 1855 m. Prancūzijos sostinėje lenkų kalba išleistos Adomo Mickevičiaus „Slavų literatūros paskaitos", kurias mistras skaitė tais pačiais metais Paryžiuje. Knygų daug, o aš tik vienas, tad tenka susiturėt ir elgtis mandagiai. Tegu sau kvėpuoja! Nemėgstu joms priminti, bet tikra tiesa, tai jos padovanojo man nemalonią alergiją senų knygų dulkėms.

Daugiau mano palėpėje niekas negyvena. Tiesa, dar fotografijos, galybė atspaustų, įrėmintų, neįrėmintų, negatyvuo-

se ar diskuose savo akimirkos tykančių fotografijų, mano ir ne mano darytų. Tarp jų Gintauto Trimako atspaustas ir perplėštas, *specialiai* perplėštas Škotijos peizažas – jo paties įrėmintas ir *jo paties rankomis* (kai kuriems fotografams tai itin svarbu: jų nuomone, tai juos iš *pašauktųjų* daro *išrinktaisiais*) pakabintas viršuje, tiesiai virš palėpės laiptų. Gintautas, kaip ir jam artimi kolegos Vytautas Balčytis bei Alvydas Lukys, itin jautrūs savo darbų rėminimui – tai, kaip ir parašas, yra vienas esminių jų estetikos elementų. Trečiasis avangardistų, dabar jau, nesivaržykime, klasikų TTL grupės (Treigys, Trimakas, Lukys) narys Remigijus Treigys šiuo požiūriu gerokai ramesnis. Dovanodamas puikų (ir didoką) darbą iš „Berlynalijų" serijos jis tiesiog pasiūlė rėminimo variantą, bet neuzurpavo vienintelės teisingos galimybės kaip anie anksčiau minėti puikūs fotografijos menininkai (A. Lukio dovanotasis net atspaustas ant rankų darbo popieriaus).

Tad palėpėje jokių intertekstų – vien tik gryni vaizdiniai tekstai, plazdantys, gulintys lentynose, neįrėminti, įrėminti, perplėšti, aplankuose ir tarp stiklų. Kalbantys vizualine savo kalba ir reiškiantys, ginantys vien tik programinius – plastinius, individualius, estetinius – savo interesus. Jokių nihilistinių ar neosatanistinių Kominterno idealų, vien tik subtilus individualizmas, kuriam masinis žiūrovas nereikalingas. Tiesiog pastarajam čia niekas nemanifestuojama. Tam masiniam kilniaširdiškai paliekama teisė *mylėti* česnakinius traškučius, pigesnius pokalbius XX tinkle, laimingą akimirką, kai, kad ir ne po Turkijos akacijom, išmuša *akcijų* valanda, ilgas LNK reklamas, kurių pertraukėlėse rodomas penkiasdešimt tris savaites prieš tai reklamuotas „vakaro filmas", ir spalvotą, nuosavą, apvaliai ištinusį emalį po langais, galintį skrieti 180 km/val.

Niekad neklausiau Gintauto, kodėl tas jo dovanotasis peizažas – nespalvotas, nedidelio, gal 20 × 12 cm kadro, vaizduojantis nykoką neaukštų kalnų vaizdą, yra perplėštas. Tą fotografiją jis perplėšė įteikdamas ir paaiškino, kad *čia taip turi būti*.

Su konkurencija postkapitalistinėse zonose susiduria net ir knygos. Tiesa, tos, kurios įsikuria aukščiausiai, gali ir likti vienišos.

Dvi dalys. Dvi viena be kitos negalinčios *būti* ir *reikšti* dalys. *In* ir *jan*, reikalaujantys siekti pusiausvyros visatos erdvėse, proto ir emocionalumo sūpynėse. Vienovės ir sutapimo, darnos, besirandančios mirksnį lemtingai sutampant varpo šerdžiai ir varpo sienelei.

Gal kitaip, nesuplėšytas, tas peizažas atrodytų tiesiog paprasta, gal net nepavykusi analogine technika (platus kadras, dumplinė kamera, plokštelė) atlikta nuotraukėlė, suspausta tarp dviejų stiklų. Be jokio rėmo, formalizuojančio ir sustabdančio vaizdą. Perplėštas vaizdas atkreipia į save dėmesį gerokai stipriau nei įprastas. Jis priverčia atkreipti dėmesį į netobulumą ir mėginti atkoduoti jame slypinčią misteriją. Gal netgi taip, kaip gatve einantis sužeistas, sugipsuotas žmogus, kurį išvydus iškart bent mintyse norisi klaust: „Kas atsitiko?" Šiaip sveiko gatve, kad ir su ryškiai citrininiu portfeliu, maknojančio piliečio juk nekiltų noras klausti. Maknoji ir maknok, džiaukis, kad esi nesužeistas, ir kaip koks Nežiniukas, Čipolinas ar Karlsonas mėgaukis saulyte. O jei ne – tai lietučiu. Ir nesvarbu net kur tu maknoji – į kontorą iki 17:30 raustis tarp segtuvų, lydraščių, važtaraščių, rezoliucijų, specialiųjų nutarčių ir įstatymų įgyvendinamųjų aktų ar į stomatologo kabinetą pagaliau rauti protinio danties, kuris, pripažink, per tiek išgyventų metų, regis, nė lašeliu nepapildė tavo proto atsargų. Nesužeistas – neįdomus. Moralės dėlei čia labai tiktų prisiminti senoką, maždaug 1987-aisiais nutikusią istoriją. Tada Kęstutis N. dar nebuvo genijus, o tik artimas bičiulis, skaitantis meisterzingerių, vagantų bei vaginčių poeziją, naktinio gyvenimo šėlsme rašantis ir verčiantis, ir, be abejo, vilkintis spalvingais lopiniuotais įvairiais namų darbo mezginiais ir siuviniais. Taigi būtent jis, gerokai apdaužytas, atėjo į mūsų butą Antakalnyje, ieškodamas manęs. Tuomet jis terado mano brolį ir jam papasakojo štai tokią istoriją. Ėjęs jis kažkur pro „Operos" kavinę, o ji anuomet buvo populiari (Juozas Erlickas ten vakarais, dažnokai abiem alkū-

nėm ant stalo, uoliai mąstydavo apie būsimąją solisto karjerą), ir prie kažkodėl ten, pačiame centre, sukrautų rąstų (jei gerai pamenu) išvydęs sukruvintą žmogų. Nepraėjęs, paklausęs, kas gi nelaimėliui nutikę. Žmogus tik numojęs ranka ir kažką numykęs. Tačiau Kęstutis – riteriškojo vagantų kodekso žinovas – taip lengvai jo nepaleidęs. Skydo ir kalavijo jis tąsyk neturėjęs, bet itin širdingą troškimą padėti – neabejotinai. Spėju, po kokio keturioliktojo mėginimo iškvosti teisybę žmogus jam ir atsakęs. Stiprokai: jei tik atmintis nemeluoja, tada netekta kelių dantų. Kęstutis niekada – nei tada, nei ankstesniais, jo šlovinamais Karolingų laikais – nebuvo mušeika. Priešingai, gero gyvenimo kronikų džentelmenas, galantiškasis pasaulio mergaičių draugas, lengvarankis rašto praktikas. Neabejoju, anuomet jis laikė savo aukštąja pareiga padėti tam subjektui, o pavyko antraip. Aukos, deja, pasidaugino geometrine progresija.

Nežinau, kaip dabar Kaune atrodo Kęstučio palėpė (prieš dvidešimtį metų greta lovos ten tvarkingai gyveno gražiai sukrauti „Nemunas" ir kiti žurnalai), o maniškėje greta gulto, stalo ir dviejų didelių langų į žvaigždes, kaip tame H. Radausko eilėraštyje apie pardavėją, tik vietoj vinių – *knygos, knygos, knygos*. Tai jau ne biblioteka, tai kažkoks tolydžio nėštėjantis „Titanikas" ar bent „Skrajojantis olandas", ieškantis vietos ir tuo pat, žinia, ir prasmės. Štai jau ir vargšė Trimako *Škotija* uždengta knygomis. Kažkada jam pasiskundžiau, kad knygos lipančios aukštyn ir jau pasiekusios Škotijos kalnų papėdę. Tąsyk jis atlaidžiai numojęs ranka. Supratau, leido tai knyginei lavinai toliau siautėti. Tad ir siautėja mažulės.

„Negi tu skaitai visas tas knygas?" – kartais kas nors ima ir paklausia. Atsakyti būtų galima turbūt penkiasdešimčia tūkstančių būdų. Kad ir tarkim: „Negi tau reikalingos visos Vilniaus šaligatvių plytelės? Juk jomis visomis kasdien nevaikštai" arba „O dvi akys? Puikiausiai galima apsieiti su viena." Galiausiai, jei klausimas tampa radikaliai įkyrus, galima atkirsti net ne visa-

Gintautas Trimakas, fotografavęs mano palėpę ir kažkada padovanojęs čia bent iš dalies matomą puikų savo darbą, draugiškai sutiko, kad knygos jį šiek tiek pridengtų.

da hidalgiškai: „O kam tau dvi kojos, sere? Puikiausiai galėtum šokčioti ant vienos. Ir batams sutaupytum."

Rankraščiai nedega, knygos nemiršta, nors, visi žinome, jų materialumas šviesos greičiu keliasi į virtualias ar elektronines erdves. Ta individuali, popierinė knyga, kurią galima užrašius padovanoti draugui ar mylimajai, tampa neapčiuopiamybe, artikuliuotu raidžių rezginiu ekrane, tegu ir transliuojančiame tą pačią informaciją. Ačiū Dievui, nors tiek. Ar esame knygos myrio valandoje? Apsižvalgęs savo palėpėje (nekalbant jau apie butą), nepastebiu jokių nuosmukio ženklų. Net priešingai. Turiu aiškių įrodymų, kad jos slapta dauginasi. Kartais, ypač sekmadienio ryte, pabudęs randu vietoj dviejų prieš naktį skaitytų tris, keturias, kartais penkias. Žinia, stebimi dalykai priklauso nuo stebėtojo, tačiau visos abejonės ir baimės dėl knygos likimo išsilaksto, kai matau, kaip gražiai José Saramago sutaria su slaptosiomis draugijomis, Algis Mickūnas su Antanu Rubšiu, o Tomas Venclova su Sigitu Geda. Žinau, kad visa tai neįmanoma, tačiau visos jos guli viena ant kitos atverstos, užverstos prie mano galvūgalio ir prašo tik viena – būti skaitomos. Ir nebūtinai palėpėse, bibliotekose ar per atostogas. Nebūtinai lėktuvuose, traukiniuose ar tarpmiestiniuose autobusuose. Visur ir visada, aikštėse, greitkelių šalikelėse, amžinos atminties Vilniaus tramvajuose, depiliuotoje Gedimino kalno papėdėje, Vilnele plaukiančiose baidarėse, oro balionuose. O be juokų? Jos tampa savikūros instrumentu, lavina savistabą, iš asmens padeda sudėlioti asmenybę. *Memento mori* joms negalioja, jos amžinai jaunos, tegu ir blogai susiūtos ar suklijuotos, byrančios, pritepliotos ar pribraukytos. Tegu. Palinkėkime vieni kitiems skaitymo! Einu palėpėn.

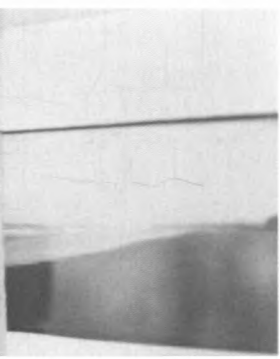

Kontrastas keičias: mėlyna keičia balkšvą, lietus keičia sniegą

Sakė, kad snigs. Labai sakė. Per kažkurį TV kanalą orų mergelė sudirigavo trumpą *intermezzo* paklusniam finaliniam žinių žemėlapiui ir, nelyginant nupirktos publikos (o ji visada perkama) plojimai, balti brūkšneliai Lietuvos vakaruose užplūdo ekraną. Norėjos tikėti, nes buvo nepakenčiamai šalta. Netgi bute penketas laipsnių žemiau nulio, ką ir kalbėti apie išorę. Užšalo netgi dvigubų, dar nesenų langų krašteliai viduje, o taip neturėtų būti. Bent pagal instrukcijas, o instrukcijos, brol, dabar svarbiausia už bet ką. Jos viską gali paneigt, nes žino, kaip *yra* ir kaip *turi būti* iš tikrųjų. Nors to *tikrųjų*, patys žinote, iš tikro juk nėra. Tesama gražaus ar mažiau gražaus mūsų įsivaizdavimo, tikriau, įsivaizdavimų. Ir ne vien fenomenologai tą žino.

Tarkim, šįryt. Sėdėjau prie lango tik prabudęs ir nuo 7 ryto sekiau ar bent iš pradžių mėginau įsivaizduoti, kaip sninga. Jei tiksliau – mėginau sukataloguoti sniegkritos būdus. Kai tik atsikėliau ir išsyk švystelėjau šalin užuolaidas, išvydau, kad rūkas apėmęs visą šlaitą. Pušų viršūnes vos begalėjai įžiūrėti, o tie aukštėliau augantys keli berželiai matėsi tik dėl to, kad buvo balkšvi, aukštesni ir labiau išsikėtoję nei nuokalnėje išsidriekęs pušų masyvas. Krintantis sniegas buvo apsimetęs rūku ir, jei įdėmiau nežvilgteltum, taip ir pamanytum: Nidoje rūkas. Ne pirmą ir ne paskutinį kartą. Tačiau tai nebuvo rūkas, tiesiog ramiai snigo ir sniego marška buvo užgulusi erdves tarp dangaus ir žemės visais frontais. Beveik nejudėjo. Paskui palengva kaip koks vaiko oran mesteltas popierinis lėktuvėlis kilo vėjas, ėmė draiskalioti tą kontempliuojančią, rūku apsimetančią sniegkritą

Vasaros daiktus ramiai susirenka sniegas.

ir, tarsi kažkam ten aukštai spragtelėjus pirštais, pusvalandį tetrukusi harmonija iširo. Tarsi į kokią mieguistai meditatyvią Boccherini violončelės partiją būtų įsiliejęs Igoris Stravinskis su savo žaibuojančiu ir niekus tauškiančiu šiaudiniu „Petruška". Vėjas, matyt, jau iš pradžių buvo apsisprendęs kaitalioti sniego kryptį: pūtė tai iš pietų, tai iš šiaurės, tarytum praktikuodamasis, tarsi netikras savim. Tas jo kaip neįgudusio pianisto *arpeggio* perbėgant per visą mano akiračio klaviatūrą buvo nuobodokas – jėgos turėjo ir pasirinkimo laisvės kiek tik širdis geidžia, o stiliaus ir mąstymo būdo lyg ir stigo. Bent jau taip atrodė man, stebinčiam šį mažą pasaulio ruožą. Kiti stebėtojai, jeigu jų ir buvo, greičiausiai dar tik sapnavo sniegą (jei, žinoma, klausė, o tai labai tikėtina, TV orų prognozių). Kaimynė apačioje, auginanti pusės metų kūdikį, dar tebemiegojo. Jos vyriškis, spėju, greičiausiai jūreivis, retai būnantis namie, šįsyk buvo sudėtine šventos šeimos dalimi. Tą liudijo įsispiriami vyriški sandalai prie pat durų. Nei sniegas, nei vėjas negrėsė kaimynės būstui, saugiai įspraustam į namo nišą. Mano balkone buvo pilna sniego ir jis švelniai, pasteliškai kontrastavo su pilkšva padebesių spalva. Kokie ten padebesiai? Tiesa, galėjai įžiūrėti atsargius, labai jau intymius tarsi besigėdijančius sniegkritos debesų dryžius. Jūros nesimatė, nors skaidriu oru ji visada čia – regima siaurutė jos atplaiša, pridengta pušų masyvo. Vėjas darsyk pakeitė kryptį, apsisprendęs, jis ėmė pūsti iš šiaurės ir medžių orkestras su balta pagarba pakluso jo batutai. Pabandytų nepaklusti! Mestų rašalinę kaip Lutheris! Kas žino? Labiau išklaipytų pušų nei Nidoje niekur neteko regėti. Nelyginant cirko artistės jos rangosi mėgindamos atsispirti vėjui, tačiau tai dar labiau komplikuoja vyksmą: pušų kamienai išrangyti pagal vėjo įgeidžius. Čia, smėlio žemėje, privalu jo paisyti. O be to, jos privalo atminti, kad kenčiantiems dangus. Minėtos nelabai feministiškai nusiteikusios pušys nori tos kančios. Daugiau – stiebtis, kabintis į debesis, bandyti pamatyti ir jūrą, ir marias. Nelengva užduotis. Per-

nai viesulas be gailesčio nuraškė jų viršūnes, baltos atvipusios žaizdos ilgokai žėrėjo balandžio saulėje, kol galop lietus ir laikas aptemdė baltį ir subrandino naujas, tamsžalias šakas. Kas į šią melancholišką pušų kompaniją įsileido beržus, sunku pasakyt. Kaip atsitiktiniai praeiviai iš kitos aplinkos, kitos laiko juostos jie atrodė, snyguriuojant siūbuojami vėjo. Keista tiek daug rašyt apie vėją ir sniegą. Jie juk nedalyvauja akcijose, parlamento rinkimuose, nežaidžia populiariose sporto rungtyse, tačiau apie juos nuolat kalba intrigas mėgstantis pasaulis. Orų prognozės – vienas populiariausių TV žanrų, kuriuos seka visi: nuo premjero vairuotojo iki namų šeimininkės, kuriai ryt teks eit krautuvėn, pristigus perlinių kruopų ir druskos, ką ir kalbėti apie raugintus agurkus. Kaipgi be viso to išvirsi gerą agurkinę? Tad kaipgi gyventi nežinant – snigs, lis ar bus giedra? Kol svaičioju apie savo mėgstamą agurkinę, sniegas su vėju vėl keičia santykių būdą, snaigės dabar leidžiasi sūkuriuodamos mažais spiečiais ir vėl kyla, tarsi neapsisprendusios. Pirmapradė vėjo galia, regėjos, grasanti pasaulio stabilumui, kažin kur dingo ir į avansceną išėjo subtilus *scherzo*. Kas jį atlieka? Žinoma, tu, vėjau, tačiau prie tavęs mieliausiai prisidėtų ir koks Mozartas ar bent jau Ravelis. Pušys pritariamai linguoja, tarsi būtų staigiai įmetusios kokį šimtgramį, nors joms turbūt reikėtų daugiau. Tada galbūt galėtų susitelkti ir laikytis išvien. Geriau pritarti, nei priešintis stichijai. Jos žino – ir tai praeis. Išsidūks, išsišėls ir tiek. O jos liks, saugodamos varnalizdžius ir vieną kitą retokai beužklystantį genį. Kokie geniai? Net kregždžių dabar nesimato, o juk jos kone kiaurus metus čia suka ratus, rudeniop, niūkstant orams, retsykiais įskrisdamos ir į kambarį. Įkyrios kaip musės, o kurgi sulindusios jos dabar? Kažkur slepias, negeisdamos su vėju ir sniegu turėti ką bendra, joms artimiau lietus, drėgmė, debesys, o jų dabar, kaip sakiau, bemaž nesimato. Sniegas vėl atsiduoda vangaus oro srovei, užkloja priešais mane ekraną, tarsi sakydamas: „Nebeskaičiuok tų sniegkritos būdų, beprasmiška."

žvilgsniai į...

Autoriteto beieškant

O jeigu išeitume į kurią nors reikšmingesnę Vilniaus gatvę, tarkim, Gedimino prospektą, kaip tai daro televizijos žmonės, ir paklaustume įvairių amžiaus grupių praeivių, kas jiems šią akimirką reprezentuoja lietuvišką moralinį, socialinį ar kultūrinį autoritetą? Neabejoju, rezultatai, jei jie tik būtų nuoširdūs, bent jau turėtų kiek priblokšti – juk kiekvienas mūsų šiam sąrašui turėtų jeigu ne priekaištų, tai bent jau kuklių papildymų. Nėra abejonės, ten būtų minimos pačios įvairiausios madingos pavardės, o atrinkties kriterijai labai įvairuotų. Paspėliokim, kokios gi galėtų būti pačios bendriausios grupuotės? Jaunimas, kaip dinamiškiausia visuomenės masė, greičiausiai vardintų žvaigždes muzikantus (Marijoną Mikutavičių, Andrių Mamontovą...) bei sportininkus – krepšininkus, nors šiuo metu neabejotinai juos vienu rankos judesiu įveiktų plaukikė Rūta Meilutytė, pavergusi tiek savo pasiekimais, tiek naiviu, dar vaikišku, bet neretai racionalius suaugusiuosius nuginkluojančiu išmintingumu. Vidurinioji karta – žinoma, tai priklausytų nuo išsilavinimo, politinių pažiūrų ir socialinės padėties – tikriausiai minėtų vieną kitą politiką, visuomenės veikėją ar televizinę galvą (Leonidą Donskį, Algimantą Čekuolį...) arba pramogų pasaulio gyventojus (Algį Ramanauską...). o vyresnioji greičiausiai vardytų įvairių kartų, gyvus ir mirusius, Katalikų bažnyčios žmones (Julių Sasnauską, kardinolą Vincentą Sladkevičių, Tėvą Stanislovą, prelatą Kazimierą Vasiliauską...) ar jau išėjusias iškilias kultūros bei meno asmenybes (Justiną Marcinkevičių, Juozą Grušą, Donatą Banionį...). Taigi jaunimas, ko gero, rinktųsi populiarias, žiniasklaidos linksniuojamas žvaigždes, o kiti respondentai, nors ir veikiami žiniasklaidos magnetizmo, vis dėlto turbūt labiau pasikliautų moraliniais, patriotiniais ar kultūriniais autoritetais. Jiems autoritetas pirmiausia vis dar sauganti, patikima, su pra-

Negi imsi
ir pakabinsi:
„Ieškom autoritetų".
Švarių, nedalyvaujančių politikoje
ir vis dar
mylinčių žmones.

moga ir žvaigždiškumu nesietina reikšmė, kuriai žydrojo ekrano išbandymai jau nėra reikalingi.

Jei tikėsime „Vikipedija", autoritetas (vok. Autorität, lot. auctoritas – „valdžia, įtaka") bendrąja prasme – tai visuotinai pripažinta kieno nors reikšmė, įtaka, pagarba, galimai susieta su valdžia; siaurąja prasme – tai protu paremta pagarba, atsirandanti dėl tam tikrų išskirtinių individo galių: išminties, žinių, individualiōs įtakos, paremtos to individo padėtimi, pareigomis, statusu ir pan. Autoritetas gali būti žmogus, institucija ar doktrina, turinti išskirtinį visuotinį pripažinimą. *Autoriteto* sąvoka daugeliui apskritai kelia įtarimą ir tuo pat metu palengva kursto nihilistines nuostatas – juk nepaneigsime, kad autoritetas susijęs su poveikio galia, ideologine, psichologine ar moraline prievarta. „Joks autoritetas neturi būti proto viešpats; priešingai, protas turi būti autoriteto viešpats ir jam vadovauti," – teigia XVI a. prancūzų filosofas ir humanistas Petrusas Ramusas.

Kaip ten bebūtų, autoritetų neišvengsime – maištausime ar ne, jie, jeigu tik nėra primestiniai, savo pavyzdžiu ir moraline reikšme formuoja mūsų gyvenimus. Pavyzdžių toli ieškoti nereikia. Tai mūsų artimiausios aplinkos žmonės, pirmiausia tėvai, kurių galios ir įtakos neįmanoma ignoruoti. Tik suvokdami, vertindami, galop netgi maištaudami prieš savo tėvus, imame suvokti ir savo vietą pasaulyje. Brėsdami atrandame prieš mus atsiveriančius slėpinius, keliame sau užduotis, tobulėjame, dairydamiesi į artimiausius autoritetus, skatinančius mūsų savivoką.

Tiesa, šiuolaikinėje visuomenėje *autoriteto* sąvoka vis komplikuotesnė, tačiau be autoriteto neįmanomos jokios kultūrinės gyvenimo formos, taigi ir laisva valia kuriama valstybė. „Niekuomet nebus iš tikrųjų laisvos ir apšviestos valstybės, kol ji nepripažins individo kaip aukštesnės ir nepriklausomos galios, iš kurios kyla visa jos pačios galia ir autoritetas, ir kol ji atitinkamai nesielgs su juo," – sakė Henry Davidas Thoreau.

Istorijoje surastume daugybę faktų, kai autoritetai apskritai neigiami. Filosofas Francisas Baconas autoritetus priskyrė „stabų" ar „vaiduoklių" rūšiai, suvokiamai kaip įvairūs prietarai. Tikėjimas autoritetais, F. Bacono nuomone, trukdo žmonėms būti savimi ir be išankstinių nuomonių tyrinėti gamtą. Tiesą, o ne autoritetą, jis vadino laiko dukterimi. Kaip ir kai kurie kiti Apšvietos mąstytojai, tokią išvadą jis darė remdamasis Aristotelio ir Platono autoriteto kritika. Abu filosofai, kritikų požiūriu, Viduramžiais buvo tarsi užburę žmones. Iš esmės tai buvo iššūkis prieš melagingus autoritetus, tačiau radosi vis naujų autoritetų, kuriems irgi radikaliai nepritardavo antiautoritaristai. Ir vis dėlto autoritetas – neišvengiamas ir nevengtinas. Johannas Wolfgangas von Goethe teigė, jog „autoritetas – tai didžiulė vertybė, tačiau tik pedantas nenori su juo skirtis nė per žingsnį".

Vis dėlto, kodėl tokia skirtinga moralinių autoritetų (Jono Pauliaus II, Dalai Lamos, Motinos Terezos) ir pagarbos popkultūros, kitokio pobūdžio kultinėms figūroms (Elviui Presley, „The Beatles"), prigimtis? Juk kol jais tikime, abi autoritetų rūšys atspindi ir kuria mūsų savivaizdį. Tai tas pats kaip skaitančiam žmogui literatūra, kai įnikęs į knygą susitapatini su kitu, patiri kitų gyvenimus, visą jų saldybę ir siaubą, o toji patirtis, kaip teigia filosofai, suteikia mūsų gyvenimui vertikalųjį matmenį, be kurio žmogus, anot „Nusikaltimo ir bausmės" autoriaus, tebūtų apgailėtina drebučių masė. Štai Bono, grupės U2 lyderis, teigia: „Kaip roko žvaigždė, aš turiu du instinktus – noriu, kad visa, ką darau, būtų smagu, ir noriu pakeisti pasaulį. Turiu galimybę daryti abu dalykus." Noras pakeisti ir pagerinti pasaulį priartina Bono prie pirmosios grupės moralinių autoritetų, gerokai padidina jo įtakos zoną ir veiksmų lauką bei padaro jį *kuriančio*, o ne vartojančio ir vartojamo pasaulio dalimi, jei kūrybą įsivaizduosime ne vien kaip pašaukimo ir saviraiškos lydinį.

Kūrybinė raiška, be kita ko, skirta dar ir pasauliui gydyti, ne vien, tarkim, televizijoje įprastam rafinuotam cinizmui, pa-

tenkinančiam liguistą publikos poreikį, kai juntant savo sveiką pranašumą mėgaujamasi menkesniu, sumenkintu, menkinamu *kitu*. Empatiška, pinigų kapšui nevergaujanti kūryba turi galimybę tapti realiu visuomenės orientyru. „Etiopija nesusprogdino mano proto, ji atvėrė mano protą. Paskutinę mūsų kelionės dieną viename našlaityne nepažįstamas vyras pakėlė savo vaiką, padavė man ir tarė: „Ar nepaimtum mano sūnaus su savimi?" Jis žinojo, kad Airijoje jo sūnus išgyvens, o Etiopijoje mirs." Toks Bono liudijimas iškelia jį virš minios ir patvirtina, kad ši roko figūra jau nėra vien pinigų darymo mašina ar prekių reklamos įrankis. Humanizuodamas aplinką jis nustojo būti žvaigždžių fabriko produktu, preke, tapo autoritetu, kuris, priešingai nei žvaigždė, nėra nei perkamas, nei parduodamas.

Apibrėžkime, kas yra žvaigždė. Garsus XX a. austrų rašytojas Robertas Musilis pateikia tokią žvaigždės apibrėžtį: tai „žmogus be savybių". O tai reiškia, kad jis sako: „Manipuliuokit manim, aš pasiruošęs paklusti, pasiruošęs būti nelaisvas." Tai vienintelis mano iššūkis, nes vienintelis mano tikslas tai – būti paslaugų teikėju, atsiduoti mane perkančiajam. Kas be ko, pageidautina kuo brangiau. „Vidutiniškiausia vidutinybė", – taip vienas filosofas apibrėžia žvaigždę šioje autoriteto krizės epochoje. Žvaigždė privalo patikti milijonams, tapti politinio ir kultūrinio gyvenimo orientyru, o absoliutus autoriteto principas, galiojęs ankstesnėse epochose, pasitraukia į antrąjį planą.

Autoritetas visada susietas su aukštąja kultūra, su kultūrine asmens verte, žmogiškuoju veiksniu. Čia turiu omenyje aristokratiškojo autoriteto tipą, kurio pėdsakai beveik galutinai yra išnykę. Ypač tas pastebima, tarkim, žiniasklaidoje, virtuoziškai manipuliuojančioje vartotojais ir *pagal nutylėjimą* vertinančioje juos kaip prekę, skirtą tik kapitalui dauginti. „Žiniasklaidos teroras yra anoniminis ir visuotinis, tu jo neišjungsi kaip televizoriaus", be gailesčio gelia filosofas Arvydas Šliogeris. Jis teigia, kad nuolat tyrinėja Ekraną kaip didžiausią savo metafizinį priešą.

„Lietuvos televizijose yra stulbinantis autoriteto ir kultūrinės kompetencijos deficitas," – māno teatro kritikas, kultūros analitikas, interneto svetainės menufaktura.lt redaktorius Vaidas Jauniškis. O juk televizija – vienas efektingiausių kultūrinės tapatybės kūrimo būdų, tad verslo mašinai tai labai paranki teritorija. Kam? Daug kam. Tarkim, politikams. Juk daugelis jų, ypač prieš rinkimus, žada lyg visagaliai supermenai išvaduoti Lietuvą nuo visų negalavimų, tikina, kad jų pastangomis visi gyvensime kaip prarastajame rojuje. Ir kiekvienąsyk tas pats.

Amžino grįžimo ratas apsisuka ir naujoji valdžia elegantiškai leidžia sau užmiršti žaviai svaiginusius tostus, kuriais – nors ir iš dalies – vėl buvo patikėta. „Kurdami geradarių įvaizdį jie bando pretenduoti į autoritetus, tačiau mes iki šiol skęstame vis gilesniame politiniame chaose. Mat ne visi šie tariami mesijai yra pajėgūs būti autoritetais, kalbėti tiesą ir sąžiningai tesėti pažadus tarnaujant visuomenei," – teigia Vytauto Didžiojo universiteto sociologas Dainius Genys. Išties, niekaip neišgyvendinant sovietinės valdžios mechanizmų ir tos valdžios mentaliteto šešėlio, iki šiol plazdančio ne vien politinių reikšmių srityje, autoritetų ilgesys išlieka. Pirmiausia kultūrinių autoritetų.

Sparafučilė iš G. Verdi operos „Rigoletto" neieškojo jokių autoritetų. Už 20 eskudų jis buvo pasiruošęs nužudyti hercogą.

Lietuvių kultūriniai autoritetai

Prisiminkim klasikus. Kadaise Salomėjos Nėries autoritetai buvo Antanas Baranauskas, Maironis, rašytojo Jurgio Savickio – Jonas Biliūnas. O kuo tikime dabar? Kas kursto mūsų kultūrinę vaizduotę ir savimonę, skatina plėsti horizontus? Ar išties teisūs tie taip perdėm pesimistiškai nusiteikę kultūros žmonės? Pasak režisierės Dalios Ibelhauptaitės, ,,dabar autoritetas yra žmogus, kuris pakliūva į televiziją arba realybės šou. Tai diktuoja madą ir supratimą apie autoritetus.''

Filosofas A. Šliogeris dar radikalesnis: „Iki kokių purvynų mes esame nusivarę, jei visuomenės orientyrais gali tapti gladiatoriai – visos šitos dvimetrinės „šėpos", visi tie mažaraščiai krepšininkai, boksininkai, popdurneliai, nuolat kniaukiančios mergšės, ar tiesiog silpnapročiai, sugebantys ištarti tik kažkokį „vau". Minia tiesiog pamišusi dėl jų. Irgi tas pats – žvaigždės archetipas naikina autoriteto sampratą."

Žvaigždė yra tai, į ką kandidatuoja madinga pavardė. Ar rašytojas, kultūros žmogus, kuriam žydrajame ekrane leidžiama šmėkštelėti per „Panoramą" arba ankstyvą šeštadienio rytą, yra autoritetas, ar tik nevykusi žvaigždė? Ar gydanti kūrybingumo galia reikalinga visuomenei, nustekentai dvasinės tuštumos? Čia bet kokį skepsį privalu griežtai atmesti – norime gyventi, turime kvėpuoti. Juk apie tai liudija knygų mugės, kurias laisva valia užplūsta žmonės, išsiilgę kitokių – ne televizinių – knygos džiaugsmų. Lietuvos bibliotekose, kurios kaip niekada blogai aprūpinamos naujomis knygomis, kai kurie leidiniai suskaitomi iki skutų. Komercinio pasaulio mašina, gniuždanti laisvą, mąstyti norintį žmogų, verčia jį vergauti ir tolina nuo autoriteto erdvės, kurioje veikti tegali laisva, galios svertams nepasiduodanti asmenybė. Tokiame fone skaitome Sigito Gedos ir Marcelijaus Martinaičio poeziją, Bitės Vilimaitės ir Juozo Apučio prozą. Daug ką skaitome, kaip ir sovietmečiu, ieškodami, pasak Viktorijos Daujotytės, gyvenimo branduolio, kurį reikia apginti naujomis ne mažiau nei sovietmečiu pavojingomis sąlygomis. Šiuolaikinės tikrovės gundymai tiek skaitančiuosius, tiek rašančiuosius, technologinių komunikacijų ir suprekintų santykių eroje veikia gniuždomai. Esame laisvi, tačiau kartais atrodo, tarsi mūsų vertybiniame koordinačių žemėlapyje šmėžuoja tik viena: išlikimo baimė, pinigų kultas, idealų skurdas. Gal ir nedaug teperdeda A. Šliogeris, teigiantis, jog „mes gyvename padugnių triumfo epochoje", kur viešpatauja vienkartinės žvaigždės, o autoritetas vis dažniau randamas ne kur kitur, o

Raudonojoje knygoje. Tiesa, bet kas ją gali atsiversti. Ir atvirai, ne taip, kaip sovietmečiu. Jos nereikia skaityti spingsulės šviesoje, pasikišus po antklode. O atsivertę ten rasime ir Maironį, ir Vaižgantą, kurie iki šiol *sako*, o ne populistiškai imituoja kalbėjimą, tą, anksčiau minėtą, ginamą gyvenimo branduolį laisvindami nuo siauraprotiškumo, netikros reklamos apžavų ir vergystės sindromo.

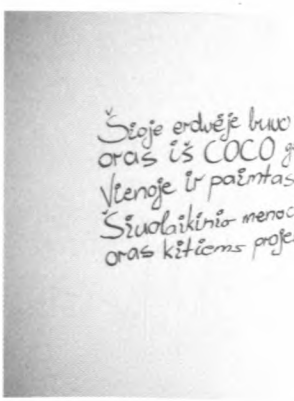

Ko aš nesuprantu šiuolaikiniame mene

Šiuolaikinis menas, jei tik metaforiškai pabandytume susieti *konkrečios* geografijos duomenis su ne tokiom konkrečiom analitinėm dailėtyros paradigmom, apima ne tik milžinišką teoriją, bet ir apčiuopiamą teritoriją, irgi ne ką mažesnę (ją galbūt derėtų apskaičiuoti puslapiais, erdvės kvadratais ar garsų kiekiu). Apibendrinti arba neįmanoma, arba truputėlį leistina, žinoma, turint tam tikrus instrumentus. Tačiau to negana: privalu turėti ir dispečerinę, kurioje sėdėtų pažangiai nusiteikusi kvalifikuota dispečerė, sutinkanti ir gebanti valdyti tuos instrumentus. Paprastam, statistiniam vidutiniam vartotojui menas rūpi *n* kartų mažiau nei jo piniginės įplaukos ar dujų kainų indeksas. Ypač žiemą. Nors nebūtinai. Čia viskas visiems aišku iki nuobodžio.

Redos Aurylaitės performansas Juozo Laivio ekspozicijoje *Šeši šimtai trisdešimt penki žingsniai* (iš ŠMC vykusios parodos „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų")

Čia nėra jokios kritikos ar ironiško vaipulio: žmogus, atėjęs į parodą, nori grožio, nori ištarti „gražu", sau ištarti, anaiptol ne praregėti. Kalbu apie tą statistinį *vidutinį* žiūrovą, kuris užsuka beveik netyčia į parodų salę ir nesikamuoja dėl meno prasmės, ištakų, likimo, motyvacijų, kuriam, deja ar ne deja, rūpi tik išvyniojus popierėlį (įėjimo bilietą), jei tai – ne trečiadienio *dykdienis*, įsimesti karamelę į burną ir ramiai pasimėgauti gomuriu sklindančiu palaimingu skoniu. Antraip – kam kamuotis?

Aštresniu mazochistiniu atveju galima įsijungti TV, kur naujieji gelbėtojai be šakių, bet su įvairių formų demagoginiais ruporais vėl „ima Seimą", pasigrožėti žvaguliais, cicinais, mijomis ir kitais prietarų neturinčiais tautiniais stebuklais, paprastais kaip penki nepriklausomi centai, ir nebūtinai priešrinkiminiais.

Kūrybos žmogus į meno parodą įeina kitaip, ypač tas, kuris rimčiau prisilietė prie panašios medžiagos – molio, fotogra-

fijos, kitų medijų. Jis nuolatos ieško būdų praplėsti savo ribas, o jos – ne paslaptis – sunkiai pasiduoda plečiamos. Toks žmogus nori transcenduoti, persikelti anapus ribos, anapus savo patirčių, saugiai jį uždariusių ir globiančių, sergėjančių nuo nuostabos, kurią graikai laikė bet kokio kūrybingumo šaltiniu. Ar stebina šiuolaikinis menas? Ir kaip stebina? Koks? Kuris? Kur? Ar privalo stebinti? Gal visiškai ne? Gal jo funkcija – kurti gudrius postscenarijus, kurių tie vargšai, apgailėtini kultūros vartotojai, net ir neįskaitytų. Graikai liko už dviejų tūkstančių metų ir dabartinis tikrovių, paratikrovių, paralelinių tikrovių ar antitikrovių kūrimas dažnusyk *nieko* (bent jau save įtraukčiau į šią kategoriją) ir neįtikina, ir nestebina.

Štai, tarkim, viename Šiuolaikinio meno centro parodos „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų" segmente Tadas Šarūnas pasakoja apie informacinį, esą nepastebimą (ar nepastebėtą) karą, kuris vyko Lietuvos okupacijos laikotarpiu, o dabar yra tapęs neregimas, tad archetipinių tapybos bei fotografijos simbolių paieška (ir tariama nostalgija didžiojo, bet autoriaus neįvardyto priešo ilgėjimuisi) bent jau vizualiuoju būdu tarsi turėtų sugrąžinti pusiausvyrą, netaisyti kompensuoti nukentėjusiųjų šiame kare lūkesčius. Kažin ar tai atsitinka? Abejočiau, kad šie dailieji T. Šarūno vaizdai kaip nors susiję su archetipais ir jų teorija („Aš ieškau archetipinių Lietuvos kraštovaizdžio motyvų." Tadas Šarūnas). Regis, viską supainioti, užmazgyti, gausiai ir išradingai naudojant simuliakrus kaip dūminę uždangą, yra ne vien madinga, bet ir *žiauriai* efektinga – tai atskleidžia autoriaus modernumą ir priklausymą aukštajam avangardui. O gal nereikia įtarinėti menininko neautentiškumu ir simuliacijomis? Galbūt jo dabartiškumas yra tiesiog už konkretaus suvokėjo, šiuo atveju – *mano*, suvokimo ribų ir, susitikdamas su meno kūriniu, aš jo neprakalbinu ir/arba jis nekalba man, likdamas nebyliu? Susitikti su meno kūriniu – susitikti su savimi, maždaug taip sako H. G. Gadameris. Bet jei aš, suvokėjas, tame šiuolaikinio meno

Valdo Ozarinsko projektas *Romas Ubartas* (iš ŠMC vykusios parodos „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų")

kūrinyje nerandu savo *alter ego*, gal tai reiškia, kad ir nenoriu jo sutikti, kalbinti, kalbėtis, ieškoti individualaus santykio ir ryšio?

O ką tada sakyti apie šiuolaikinį meną, šimtmečiais saugomą muziejuose, rodomą galerijose, intensyviai kuriamą? Koks jo santykis su šiuolaikine publika? Kokia jo sveikatos būklė? Ar jis nori, kad aš jį kalbinčiau? Įdomu, su kuo jis siejasi mums, patiems įvairiausiems, margiausių patirčių, amžiaus grupių ir profesijų lietuviams, jau į antrą XXI amžiaus dešimtmetį įbridusiems? „Kas yra tiesa, kad ji gali vykti kaip menas ar net turi vykti kaip menas? Ar *esama* ir kiek *esama* meno?" – klausia filosofas. Menininkų anaiptol nemažėja. Yra žmonių, kurie jų nemėgsta, kaip ir tų, kurie suvokia, kad menininkas ir kosmosas gali būti sinonimai, o biurokratas ir kosmosas – juodos ir baltos spalvų (nors dailininkai sakytų, kad tokių spalvų gamtoje nėra) antonimai. Ar reikia džiūgauti, kad menininkų procentas, ko gero, nesikeičia tūkstančius metų, nuo pat Romos imperijos laikų? Galima svarstyti, kodėl taip yra (ir, tiesą sakant, yra seniai svarstoma), kokie jiems būdingi genetiniai pakitimai, palyginti su kitais, normaliais, šios planetos čiabuviais.

Maždaug prieš dešimtį metų, dar gyvendamas Niujorke, perskaičiau vieną sakinį – tuo metu Didžiojo Obuolio mieste buvo 200 000 bedarbių kompiuterininkų ir tiek pat menininkų. Kas gi per spąstai Hi-Fi epochoje yra tas menas, ta kūryba, verčianti priešintis šiuolaikinei technokratinei pasaulio sampratai ir, užuot prisidėjus prie progreso, kurti save, savo menines prasmes? Pasak dailininko Šarūno Saukos, „kūryba – tai balansavimas ant paties bedugnės krašto – ties beskonybe, banalybe, vulgarybe, amoralumu, literatūriškumu, anekdotu, kiču ir t. t. Kaip gražiai ir įtikinamai tu balansuosi, kaip pavojingai būsi arti krašto ir kiek gili bus bedugnė – tiek ir bus žiūrovui įdomu tave stebėti. Bet peržengsi ribą, ir tau galas – visi pamatys, kad jokios bedugnės apskritai nėra. Kvailai ir kažkaip labai netragiškai atrodysi bebalansuojantis ant lygaus lauko."

Tad menininkas visada yra ant bedugnės krašto ir, kuo didesnis tas meno kūrėjas, tuo geriau jis tai suvokia. Vienas vertus, menininkas yra išskirtinė figūra, nes jam privalu supriešinti ir išlukštenti dviejų tikrovių (vidinės ir išorinės) sandūrą tam, kad gimtų trečioji – jo paties menas. Kita vertus, jis – toks pats asmuo kaip ir kiekvienas, gal net žmogiškesnis, kadangi jo galioms paklūsta intuityvusis kito žmogaus supratimas. Anot amerikiečių meno kritiko Hiltono Kramerio, aukštajam menui reikia išskirtinio talento, išskirtinės vizijos, išskirtinio pasirengimo ir pasiaukojimo – reikalingos išskirtinės asmenybės. Žinoma lietuvių tapytoja Miglė Kosinskaitė tam visiškai pritartų: „Man Dievas davė profesiją, kurioje galiu save realizuoti su kaupu. Manau, kad tai, ką žmonės išlieja dienoraščiui, aš tiesiog sudedu į savo kūrybinį darbą. Mano emocinės būsenos, nuostatos ir troškimai atsispindi vaizduojamuose personažuose. Tas kasdienis ,,tepimas" yra absoliuti psichoterapija, išgydanti nuo visų įtampų, nervų, blaškymosi. Tapyba mane stabilizuoja neprasčiau nei joga, be kurios jau irgi nebeįsivaizduoju savo gyvenimo. Tai dvi labai skirtingos ir labai stiprios gyvenimo sferos, kurios keistu būdu yra susijusios tarpusavyje ir padeda išlaikyti balansą tarp kūno, jausmų ir proto. Kuo ilgiau aš praktikuoju jogą, tuo ramesnė ir stabilesnė darausi, tuo sukauptesni darosi mano paveikslai. Atsikratau nereikalingų detalių, blizgučių, forma švarėja, einu į esmę. Žmonės, kurie kiek nors yra ragavę rytietiškų asmenybės formavimo praktikų, supras, kad po to nieko negali daryti bet kaip, atmestinai, nenuosekliai, ne iki galo... nei namų tvarkyti, nei paveikslo tapyti, nei karnavalinio kostiumo pasiruošti. Kartais nebūna lengva išlikti vienodai susikaupusiai prie paveikslo nuo pradžios iki galo. Visuomet labai smagu pradėti darbą, per pirmą seansą padarau labai daug ir su dideliu užsidegimu. Daug labiau kankinuosi, kai reikia užbaigti paveikslą, nes visuomet atrodo, kad dar galima būtų kai ką patobulinti."

Ekspozicija *Aukcionas.* Kuratorė Julija Fomina (iš ŠMC vykusios parodos „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų")

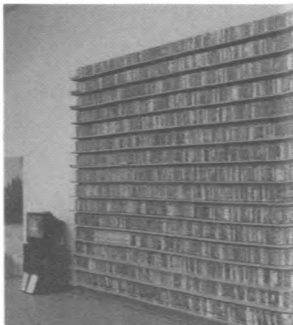

Tas savo pasaulio kūrimas, nėra abejonės, yra ilga kelionė, kuriai suvokti reikia didelių pastangų ir laiko, kurio eilinis vartotojas dažnai paprasčiausiai neturi, o jeigu net ir turėtų, ar pultų studijuoti dailės istorijos, kad suprastų šiuolaikinę meninę kalbą ir išmoktų sudėtingą sintaksę? Ekscentriškasis Lietuvos prieškario kultūrininkas Juozas Albinas Herbačiauskas teigė, kad meninė kūryba yra savotiškas kosminio vyksmo įsikūnijimas, specifinis kosminio ritmo pasireiškimas. Kosminė ritmika, pasak jo, yra meninės ritmikos pagrindas. Žmogus gali būti kūrėju, kai ryžtasi galynėtis su Dievu ir dėl to kūrėjo bei paties meno specifika yra išplaukusi iš Liuciferio valdomo pragaro tarpeklių. Taigi nieko nauja. Menininkas – pusė Dievo/pusė velnio, pusė žvėries/pusė žmogaus. Ir menininkai to neslepia, nes kaip tik iš tų kautynių žiežirbos ir gimsta menai. Populiarioji vizija teigia, kad kiekviena banalybė yra ir privalo būti išskirtinė.

Be abejo, šioje vietoje iškyla vertybinis klausimas, kurio esmė – atsakyti, kokį turinį mes laikome išskirtinumu. Viena yra aišku, kad tai gali būti tik neginčijamas talentas, meistriškumas ir grožio pajauta. O tuo pasižymi tik saujelė Dievo apdovanotųjų. Vaikščiodamas po ekspoziciją „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų" galvoji – koks pasaulis čia sukurtas? Kam? Suprantama, ir man, kuris žiūri ir bando išskaityti, išgirsti prasmes, tačiau menininkų žodžiai prie kūrinių tave kreipia, veja kažkur šalin: jie ne tie, ir ne tą nurodantys. Objektai bando užkabinti praeivio (ne žiūrovo) petį, kadangi žiūrovas jau įgąsdintas: jis atsidūrė daugialypėje objektų erdvėje, kurioje daiktai kalba savo kalbomis, tačiau tas šniokščiantis Babilonas sutrikdo: neaišku, ar jie kalba tam žiūrovui, ar kalba artikuliuotai, prasmingai. Todėl kartais geriau praeiti nei žiūrėti, žvilgtelti nei reflektuoti. Kieno prasmė čia pateikiama? Koks pranešimas? Kieno? Ką sako tie nesusisiekiantys, viską žinantys projektai? Kaip jie byloja, nurodydami man paklusti? Kodėl jie man liepia daryti tai, ko nenoriu? Nenoriu taip keistis, kaip nurodo permainų trokštančios

Ekspozicija *Dešimtas dešimtmetis*. Projektas „kim?" (iš ŠMC vykusios parodos „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų")

meninės ar parameninės provokacijos, po figos lapu slepiančios savo gėdą, t. y. prasmę. Kartais, atrodo, jos siekia nuvaikuoti lietuviškumo mitą ar pateikti kasdienybę kaip vaizdo socialumą. Kartais paprasčiausiai geidžia viską parduoti – sudėti į aukcioną. Arba galima išdalinti visus eksponatus, arba priversti, tarkim, visą vyriškąją kritikų gildiją apšlapinti tam tikrus aukcione išdėliotus... Niekas nebenustebintų, sakykime, beveik niekas. Oras, atvežtas iš..., automobilis, prikrautas gipso muliažų, žabai, vaizdo kasetės, kuriose menininkė paliko savo kuklų įrašą... Pamenate: *Vania ir Lioša buvo čia*? Ant amžių amžinųjų.

Taip, avangardas, taip, pasikeitusi, besikeičianti, (de)graduojanti dailės kalba, riebiai apaugusi dulkėm, kurias betgi nukrapščius neretai tenka krapštytis ir pakaušį – *deja vu*. Matyta, girdėta, nebylu, neprakalbinama, iškalbėta. Rauschenbergas, Duchampas, Baselitzas, Warholas – ak, tie amžini jaunuoliai. Ir jokių ten dulkių. O čia, regis, paraleliniai, turintys kelti nuostabą pasauliai tiesiog neegzistuoja, retais atvejais iškildami kaip miksuojantys koliažai, kuriuose išnyra į Marių Katiliškį panašus aktorius Audronis Rūkas ar įspūdingos Žilvino Landsbergo betono masės... Šviežias, paslėptas, be turinio, su turiniu, supainiotas, mutuojantis, beformis, nusimetantis bet kokius tikrovės scenarijus ir vėl grįžtantis į ją... Dabartiškas menas. Nepompastiškas lokalios globalizacijos paradas, kuriame kažkodėl nesinori žygiuoti su jokiom vėliavom. Stebina? Ne. Normalus šiuolaikinis menas. Ir nepriklausomas. Nuo ko? Nuo savęs paties? Nuo manęs, nuo to, kuris dar kitas? Ar anas kitoniškumas dar gali įveikti nuotolį ir įtikinti? Aš nenoriu „Lego", aš naiviai noriu stebuklo. Pažinaus, nepažinaus – nesvarbu. Gyvo gyvas emocijas sukeliančio stebuklo. „Vargas tiems, kurie nuo Tavęs atsitolino..." – kadaise sakė poetas, kviesdamas prisiartint.

Autografai dovanotose poezijos knygose

Peržiūrinėdamas ir kilnodamas įvairiakalbes poezijos knygas, visada budriai budinčias mano kambary (spėju, kad jos niekad taip ir nesumerkia akių), vis pagalvoju apie tuos, kurie man jas dovanodami ką nors įrašė, ir apie tuos, kurių knygas mėgstu, bet jos taip ir liko nepaliestos jų rašalo. Pirmiausia čia, žinoma, kalbu apie lietuvių poetus – neturiu ir jau nebeturėsiu nė vieno Algio Verbos autografo, Jurgio Kunčino, Juditos Vaičiūnaitės, Birutės Pūkelevičiūtės (*Metūgės*!), kažkodėl vis dar neturiu Kornelijaus Platelio, Almio Grybausko...

Pamenu, kaip sekundę nuoširdžiai sutriko Bernardas Brazdžionis, kai per pirmąjį jo vizitą į Lietuvą paprašiau pasirašyti neseniai išėjusioje Jono Aisčio rinktinėje. Bet po akimirkos vis tiek įraitė: „Malonu pasirašyti kolegos knygoje." Ginkdie, nereikia pamanyti, kad per tautiškąjį masių maištą 1989-aisiais Lietuvos oro uostuose ar didmiesčių aikštėse persekiojau Brazdžionį. Tąmet tiesiog jį su Juozu Kojeliu, mano senelės broliu, labai artimu poeto bičiuliu, sutikau svečiuojantis pas mamos pusseserę. Kitąkart, dar tais pačiais metais, jau Santa Monikoje, Kalifornijoje, pristatydamas savo bibliotekos lobius (įsiminiau chromatine gama išdėstytas „Nidos" leidyklos knygas), jis parodė Algimanto Mackaus rinkinius ir brazdžioniškai pajuokavo: „Kai vėl susitiksime po 50 metų, Lietuvoje šito poeto jau niekas nežinos." Nutylėjau, kad, kukliu mano, ir ne vien mano, manymu, tai – vienas mūsų poezijos brangakmenių, įskėlęs įvairiopų kibirkščių daugelio lietuvių poetų kūryboje. Ir tų, eilėraščius dar teberašančių, ir tų, nugrimzdusių į filologinius ar kitokius pragarus... Bet dar svarbiau tai, kad A. Mackus buvo ir tebėra skaitomas. Nors 1989-ųjų rudenį buvau ką tik atvykęs į UIC (*University of Illinois at Chicago*) magistratūron ir jau buvau

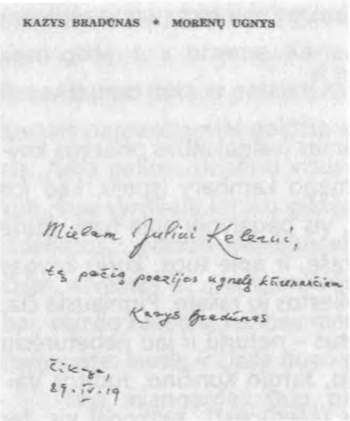

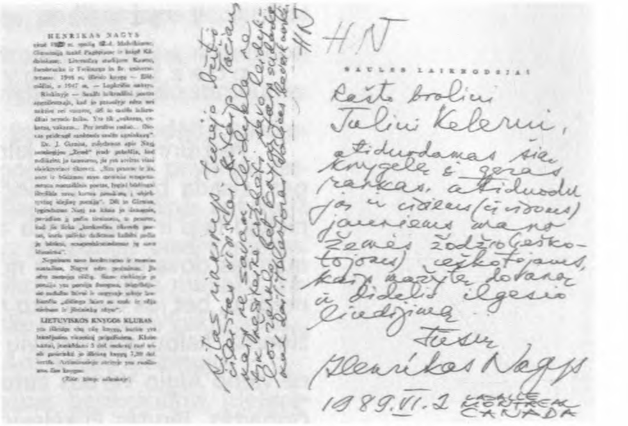

spėjęs pajusti, jog politinės ir estetinės priešpriešos lietuviškoje išeivijoje kartais susiliedavo į akivaizdų ir bevaisį groteską.

Lietuviškoje Čikagoje tuomet gyveno iškilus lietuvių poezijos patriarchas, žemininkas Kazys Bradūnas, išleidęs daug klasika tapusių knygų, redagavęs *Aidus*, *Literatūros lankus*, *Draugo* kultūrinį priedą, legendinį III-ąjį *Lietuvių poezijos* tomą. Esu ne sykį lankęsis mažytėlaičiame jaukiame jo namelyje, visai greta Market Parko, Čikagos lietuviškumo oazės: ten gyvenę lietuviai ne visi ir angliškai mokėjo. O kam? Parduotuvėlės (*Parama*), restoranėliai (*Nida*, *Neringa*, *Seklyčia*), barai, kirpyklos, knygynas, kepyklėlės, vietinio radijo, gausios daktarų ir graborių įstaigos – visur susikalbėdavai lietuviškai kaip mažytėje uždaroje parapijoje, jaukioje ir vieningoje. Ką ten parapijoje? Kaip mažame kaimelyje kur nors prie Vilkaviškio... Santūrusis, patriotizmą spinduliuojantis Kazys Bradūnas mėgdavo sakyti: „Nevažiuosiu į Lietuvą, kol nebus laisva. Ko man ten? Kad kolchozo pirmininkas sutiktų mane su vodka, duona ir druska?" Poetas rašė apie *Katalikų bažnyčios kroniką*, tremtinius, aktualioji istorija buvo vienas jo poeziją maitinančių šaltinių.

Taip pat, o gal net labiau mėgau ir tebemėgstu Monrealyje gyvenusio Henriko Nagio poeziją, ypač *Mėlyną sniegą*.

Kurį laiką susirašinėjome. Vokiškai rašytos poezijos apologetas, Rilke's vertėjas, elegantiškas ir anaiptol ne valstietiškas žmogus, jau vaikystėje mokėjęs vokiečių ir latvių kalbas. Susirinkau visas jo poezijos knygas, netgi *Eilėraščius* (1946), spausdintus mašinėle ir paprasčiausiai susegtus į didelį sąsiuvinį. Esu susitikęs ir bendravęs su Henriko Nagio seserimi Liūne Sutema, o iš dvynio brolio Martyno Nagio, su kuriuo teko laimė pusmetį gyventi viename name Čikagos priemiestyje Lemonte, net esu gavęs nemažai įvairių vertingų knygų. Velionis Martynas buvo vienišius ir keistuolis. Ilgas jo butas antrame Navickų namo aukšte būdavo primėtytas senų loterijos bilietų ir skleidė keistą, slogoką tabako kvapą: jis rūkydavo itin stiprias cigaretes be filtro, o langų niekada neatidarydavo. Sienų apmušalai, pamenu, buvo vietomis atvipę ir pastebimai rieboki nuo tabako aliejų, tad įžengti į Martyno viešpatiją reikėjo tam tikro pasišventimo.

Su Sigitu Geda, rekomenduotas jo bičiulės, tuometės mano dėstytojos, prancūzų viduramžių kultūros žinovės ir puikios vertėjos Laimos Rapšytės, susipažinau, regis, 1981-aisiais, kai jis dar gyveno Karoliniškėse. Pamenu, pirmojo mano vizito metu Uršulė Gedaitė buvo vos vienerių ir mums besikalbant lindėjo po stalu, miniatiūriniais pirščiukais gnaibydama pirmąsyk matomo svečio kojas. Lankydavausi ten iš pradžių vienas, paskui su bičiuliu Viktoru Makovecku, tuo metu Minske studijavusiu filosofiją. Atsinešdavom vyno, šnekėdavom apie knygas, skolindavomės, grąžindavom, Sigitas porindavo nepabaigiamas savo istorijas. Poetas mieliausiai skolino knygas, tik niauriai pykdavo, jei kas po ilgesnio laiko – metų ar poros – negrąžindavo. Tada jo pyktis tapdavo gan nuožmus (*„Užmušiu...“*, *„Matai, gyvatė...“*). Pas poetą apsilankydavo kompozitorių, dailininkų, poetų, žurnalistų, dažnas svečias buvo Arvydas Šliogeris, artimas poetas draugas ir karštas pašnekovas. Pamenu, kaip sykį Šliogeris piktinosi, kad niekas Lietuvoje nerašo apie *daiktą*, o po kelerių metų pasirodė filosofo knyga apie Sézanne'ą. Įprastas

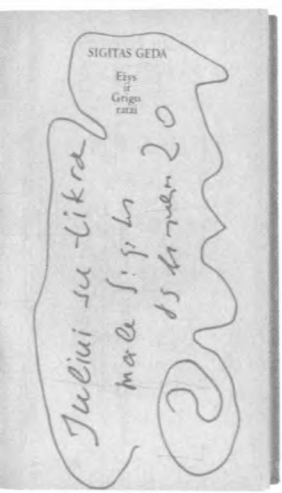

vizitas pas Sigitą, dažniausiai savaitgalį, trukdavo 4–6 valandas. Išeidavom iš jo namų sklidini idėjų, energijos, nešini naujom knygom. Labai mielai ir dosniai jas dovanodavo – savo ar turimus dubletus. Sigitas buvo labai kategoriškas – ir kitiems, ir sau, tačiau nepaneigiama tai, kad tai buvo aistros ir kultūros žmogus. Turbūt ne vien jo talentą turėdamas omeny Marcelijus Martinaitis jį tuomet yra pavadinęs „lietuvių poezijos velniu". Žinoma, Geda atsipalaiduodavo, tačiau per dvidešimt bendravimo metų nesu matęs jo beviltiškai girto. Po ilgesnės bendravimo pertraukos (1995–2002) jutau, kad jis pasikeitė. Praradęs nuostabiai juo besirūpinusią žmoną Gražiną, taip netikėtai mirusią nuo plaučių vėžio, jis liko be atramos, leidusios jam ramiai jaustis. Pradiniu mūsų pažinties laikotarpiu Gražina dirbo *Pergalės* (vėliau *Metų*) redakcijoje, Sigitas galėjo netrukdomas rašyti ir versti. Poetas virtuoziškai užrašinėdavo savo knygas. Drąsiai galėčiau sakyti, kad labai mėgo tai daryti. Bent jau man taip atrodė. Nuolat domėjęsis kalbiniais dalykais, istorija, filosofija,

SIGITAS GEDA

ŽALIO GINTARO VĖRINIAI

Eilių romanas

VILNIUS 1988

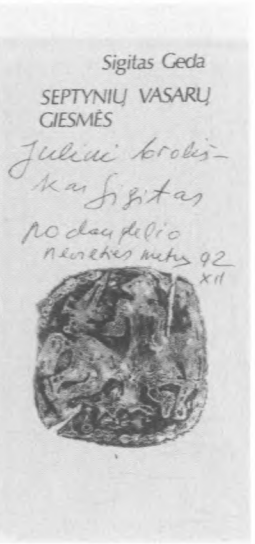

Sigitas Geda

SEPTYNIŲ VASARŲ GIESMĖS

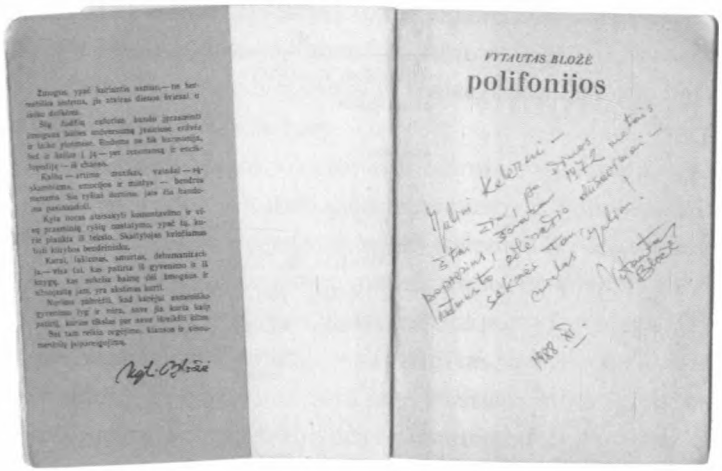

folkloru, senuoju ir etniškuoju žodynu, jis nepraleisdavo progos pašmaikštauti ir knygų įrašuose. Dažnai būdavo ir autoironiškas. Negaliu pamiršti ir mus supažindinusios Laimos Rapšytės, Marguerite Duras vertėjos. Ji taip pat buvo išskirtinė asmenybė: valandų valandas esam prašnekėję telefonu, gėrę vyną, nors mes, studentai, kiek širsdavom, kai bohemiškų idealų nestokojanti docentė šeštadienį neateidavo į pirmąją paskaitą. Man visam gyvenimui įstrigo jos replika: „Na taip, Marguerite Duras man rašo, bet, žinai, aš į laiškus niekad neatsakau..." Išgirdęs tai, galėjau tik išsižioti. Prieštaraujančių Laima nemėgo, jiems būdavo skiriamas jos mėgstamas epitetas „idiotas". O vienam dabar garsiausių Lietuvos režisierių, bičiuliui, sakydavo: „Klausyk, aš vyriška moteris, tu moteriškas vyras – tuokimės!"

Vytautas Bložė devintame ano amžiaus dešimtmetyje irgi buvo vienas mėgstamiausių mano ir mano kartos poetų (ypač jo *Žemės gėlės* – poligrafijos, meno ir teksto jungties stebuklas), tad pažintis su dar vienu ekscentrišku lietuviškojo Parnaso dievuku man buvo itin džiaugsmingas įvykis. Jeigu Sigitas Geda labai lakoniškai autografuodavo savo knygas, Vytautas

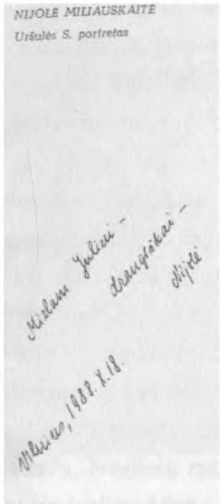

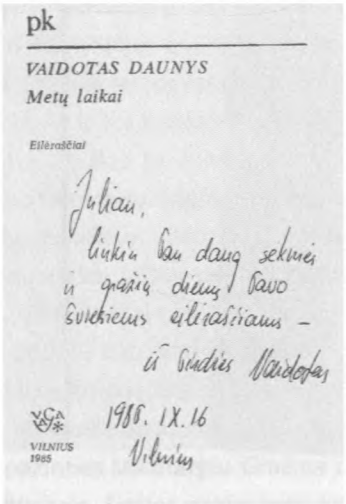

Bložė (vėliau Vytautas P. Bložė) žodžių nepagailėdavo. Abiejų poetų santykiai, kaip, beje, ir dera, laikui bėgant buvo įvairiopi. O aš, nors ir buvau VU literatų būrelio narys, nelaikiau savęs grupiniu poetu, tad išvengiau įvairių draugijėlių, ne sykį greičiausiai smagiai piligrimavusių Vytauto Bložės namų Švendubrėje link.

Poetę Nijolę Miliauskaitę, Vytauto Bložės gyvenimo moterį ir karštą jo kūrybos gerbėją, tesu sutikęs vos porą kartų. Reto kuklumo ir pasiaukojimo asmenybė – tai, žinoma, niekam nebus jokia naujiena. Ir Nijolė, ir Gražina Ramoškaitė-Gedienė – abi buvo išmintingos, jautrios ir pasiaukojančios mūzos, niekam ir niekada nedeklaravusios savo aukos dydžio, sudegusios už tuos, kuriuos palaikė ir įkvėpė.

Kartu su Nijole Miliauskaite 1985 m. debiutavusį Vaidotą Daunį pažinojau gerokai geriau. Vienu metu S. Geda, Vaidotas ir mano šeima gyvenome Justiniškėse, tame pačiame kvartale. Tad keliai, laimei, neretai susikirsdavo, o tuomet jau neišvengiamai būdavo diskutuojama apie knygas, leidybą, kultūrą. Vaido-

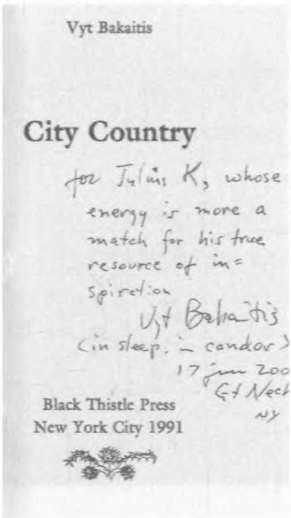

tas buvo išskirtinai kūrybingas kultūrtrėgeris, vienų mėgstamas, kitų ne, tačiau tai buvo figūra, kuri buvo matoma – sakytum, koks Trijų kryžių kalnas Vilniuje. Jis mąstė, ugdė, formavo – ne tik kitus, bet pirmiausia save.

Devintame praėjusio amžiaus dešimtmetyje artimas Vaidoto bičiulis Valdas Kukulas, amžinas tuometis bohemistas ir kritinė jaunosios poezijos siela, prieš užlipdamas į savo dramblio kaulo bokštą Viršuliškėse (nepainioti su *Juodmedžio bokštu*!) ir jame užsidarydamas, buvo galinga pulsuojanti jėga. Aktyvus, motyvuotas, kritiškas ir savikritiškas, mėgęs ramiai, bet su aukštaitišku atkaklumu ginti savo pozicijas. Paties Valdo teigimu, ankstyvuoju savo kūrybos laikotarpiu buvęs modernistu, ilgainiui nugrimzdo – prieš tai, spėju, iš jos atsigėręs – į Pauliaus Širvio pėdą, o dar vėliau, mano manymu, buvo linkęs ignoruoti kone visas tradicijas.

Poetas ir vertėjas Vyt Bakaitis, prieš karą gimęs Bitėnuose, manding, vienas įdomesnių žmonių lietuviškoje išeivijoje. Patikslinsiu: su tipiškąja organizuota, ultrapatriotine išeivija ar net liberaliąja išeivija jis neturėjo nieko bendra. Tačiau kaltinti jį patriotizmo stoka būtų skubota ir kvaila. Pripažįstant, kad jo aplinkoje vyravo ir tebevyrauja amerikiečiai, dera atminti, jog Vytas, pats rašydamas puikius eilėraščius, tegu ir retai kaip koks Simonas Stanevičius, per dvidešimtį metų parengė ir išvertė didelę lietuvių poezijos rinktinę *Gyvas atodūsis / Breathing Free* (Vilnius, 2001), jo paties pravardžiuojamą „neantologija". Neantologiškumas pasireiškė tuo, kad knygoje pateikti tik tie poetai, kurie prie širdies pačiam Vytui. Joje nėra B. Brazdžionio ir Maironio, netgi A. A. Jonyno – Vytas įtariai žvelgė ir, manau, tebežvelgia į jo vadinamus „formalistus", o kita vertus, ne visas knygas tuo metu pavyko gauti, o Antano rinktinė mane pasiekė tuo metu, kai „neantologija" jau buvo parengta spaudai. Vytas, beje, buvo artimas Jurgio Mačiūno bičiulis, tebedraugauja su Jonu Meku ir tebeverčia ne vien Kelerą...

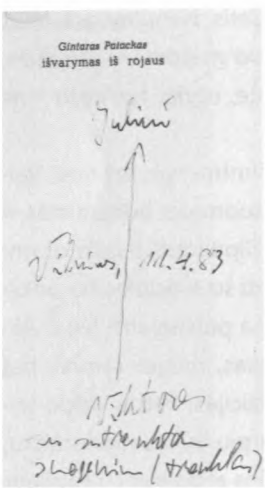

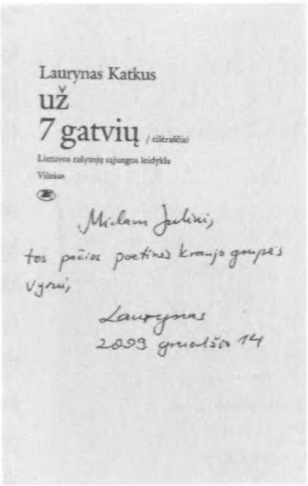

Gintaro Patacko knyga *Išvarymas iš rojaus* man buvo gerokai svarbesnė už daugelį jo kitų. Turbūt todėl, kad geriausiai sutelkė jo poetinę energiją ir švystelėjo – štai jums! Jeigu kam įdomu sužinoti įrašo prasmę, tai štai: anksčiau minėtas mano bičiulis Viktoras Makoveckas tais metais patyrė smegenų sutrenkimą (ledas, slenkstis, slogi andropovinė žiema Vilniuje, vakaras), o kadangi mudviejų pokalbiai visada sukdavosi apie geriausias poezijos knygas, tai iš jo gavau G. Patacko rinkinį dovanų. Skolindavomės, daugindavome, skaitydavome, diskutuodavome. Maždaug tais metais (1983) Onė Baliukonytė man yra sakiusi, jog Gintaras žvilgsniu degindavo troleibusų laidus.

Onė Baliukonytė yra pirmoji mano poezijos mokytoja. Ir turbūt didžiausia, reikliausia. Esu rašęs, jog anuomet jos beveik bijojau, kopdamas į antrą „Moksleivio" redakcijos aukštą. Taip, man tada buvo devyniolika. Tai buvo metai, kai atradau Marcelijų Martinaitį, Vytautą Bložę, Tomą Venclovą, A. A. Jonyną... Ir prasidėjo.

Laurynas Katkus – vertėjas, prozininkas ir poetas. Ambicingai vystydamas visas šias sritis, jis natūraliai papildo kartais

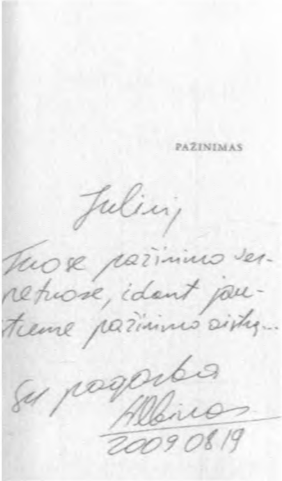

pavargstančią poetinę tradiciją, kaip koks Peteris Brookas leisdamas sau sujaukti viską ir sudėlioti iš naujo. Bet visai iš naujo.

Pamaniau, kad Albinas Galinis, filosofuojantis, gal kiek ezoteriškas poetas, istorikas, pedagogas, prieš dvidešimtį metų greičiausiai būtų Bložės vertės autorius. Kuriantis savo ženklų sistemą, nuožmiai, atkakliai plėšiantis idėjinius dirvonus, jis yra vienas. Ir vienintelis toks. Gaila, kad televiziniai žmonės, įsisiurbę į ekraną, ieško gelmių ten, kurių ten nėra, ir neskaito Albino knygų. Poetas žemaitiškai atkaklus ir nuožmiai lėtas, turiu jo omeny jo káltą, tašantį kalbos akmenį. Beje, jis vienas mylimiausių Lietuvos mokytojų. Galėčiau liudyti tą kaip prisiekusysis – vaikštinėjant su juo Vilniaus senamiestyje ūmai paaiškėja, kad iš jo mokinių, kurie sveikinasi, galima būtų sudaryti milžinišką taikdarių būrį.

Pabaigai paskutinioji – ne poeto, o prozininko Antano Ramono autografuota knyga. Čia palanki proga prisiminti poetišką, tragiško likimo autorių. Ir bičiulį. Gerą, artimą. Puikų, ačiūdiev, jau pagaliau pripažintą prozininką. Visada rašiusį sau. Ne premijoms, mergaitėms, kritikams, komisijoms ir Europai. Jis neplatino savo personos reikšmingumo. Antanas man išliko subtilus, tylus, tyras. Visada džiaugdavausi, sutikęs jį Pilies gatvėje. Dažniausiai ten. Taip sako atmintis. O jos smurtą neišvengiamai tenka kęsti. Atminties ir istorijos temos jam buvo centrinės, jas jungė nostalgijos, nepakartotinumo tiltas. Anglų kalbos studijas Vilniaus universitete baigęs Antanas gerai išmanė istoriją, buvo dirbęs Dailės muziejaus archyve. Labiausiai pastebimas jo asmenybėje, bent jau man, buvo kažkoks paslėptas tylus, sakytum, žemdirbiškas žemaitiškas maksimalizmas, bet kokia kaina. Tą jutau ir tas labiausiai mane žavėdavo – su juo šnekantis, geriant kavą ar vyną. Gaila, ilgokai Tavo kapo neradau Bernardinų kapinėse, Antanai! Bet – skaito tave, skaito! Net ir komisijos.

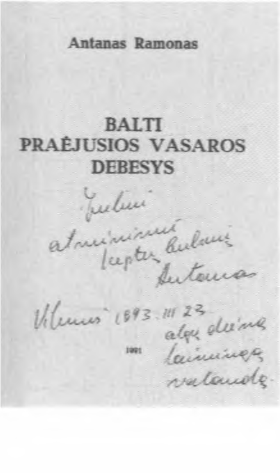

Šeštasis tarptautinis knygos festivalis Maskvoje

Maskva dėl įvairių politinių ir nepolitinių motyvų veikiausiai nėra pats mieliausias pasaulio miestas, tačiau iš 12 mln. gyventojų (neoficialiais skaičiavimais – 20 mln.) megapolio to ir negali tikėtis. Į Rusijos sostinę vykome atstovauti Lietuvos knyginės kultūros, mat čia 2011 m. birželio 10–13 dienomis vyko VI Maskvos tarptautinis atvirasis knygos festivalis, kurio tema šiemet buvo „Trajektorijos", tai yra būtinybė judėti, nebijant atsiplėšti nuo tradicijų.

Tai milžiniškas kultūros fejerverkas, kuriame liepsnojo 250 aukščiausio lygio renginių ir reginių, kurių organizavimą parėmė užsienio šalių ambasados ir kultūros centrai. Tad būdamas čia galėjai ramiausiai patikėti, jog „iš pradžių buvo Žodis". Nors greta to *žodžio*, tai yra knygų, jų aptarimo ir diskusijų pačiais įvairiausiais klausimais, įskaitant politiką ir sportą, čia dar buvo muzika, kinas, avangardistų parodos ir programos vaikams – festivalio organizatoriai nutarė skatinti juos išmokti skaityti dar prieš tai, kol jie išmoks sėdėti ant puoduko.

Tam tikslui tiems *ikipuodukininkams* buvo pastatyta speciali palapinė su stalais, ant kurių tėveliai prireikus galėjo pakeisti vystyklus ir gėrimais numalšinti mažylių troškulį. Daug visko čia būta vaikams: galėjo net pasirodyti, kad pasaulis sukurtas tik jiems ir jų mamoms. Apskritai buvo juokaujama, kad vaikiškos programos ir žaidimai šiame festivalyje vos nenustelbė kitų renginių. O suaugusiems, rimtai nusiteikusiems dėdėms ir tetoms milžiniško pastato, t. y. Centrinių dailininkų namų (*Centralnyj dom chudožnika*), kieme buvo išskleistos šešios palapinės, pavadintos Krymo miestų vardais: Gurzufas, Koktebelis, Pantikapėjus, Chersonesas, Kerčė, Jalta ir Sevastopolis. Kaip tik pas-

tarojoje palapinėje mes, trys atvykėliai lietuviai, ir surengėme du pasirodymus – „Leidykla / knygynas ir mikrobendruomenė" (Gediminas Baranauskas, „Kitos knygos", ir Eurika Stogevičienė, knygynas „Eureka") bei Juliaus Kelero poezijos vakarą. Pastarajame, be abiejuose renginiuose dalyvavusių festivalio rengėjų – filosofo, leidyklos „Ad Marginem" vadovo Aleksandro Ivanovo bei Maskvoje labai populiarių knygynų „Falanster" ir „Ciolkovskij" savininko Boriso Kuprijanovo, – dar dalyvavo poetas ir vienas geriausių lietuvių poezijos vertėjų į rusų kalbą Georgijus Jefremovas, gyvenantis Lietuvoje ir Maskvoje. Sulaukėme daugybės įvairiausių ne vien mums aktualių klausimų, kaip veikia ir išsilaiko Lietuvoje mažos leidyklos ir nedideli knygynai šiuo sunkiu metu, kai viso pasaulio knygų prekyboje juntamas štilis ir artimiausios prognozės šiame bare nėra labai palankios: jaunimas persikraustė į internetą ir geriausiu atveju skaito tik elektronines knygas, o vyresnieji ima į rankas tik verstinius detektyvus, meilės romanus, sensacingus istorinius romanus ar, tarkim, emigruojantiems tautiečiams praktinę vertę turinčias knygas.

Knygos net ir Maskvoje yra įvairių spalvų svaiginantis vynas.

„Kitos knygos" atsirado prieš šešerius metus, atsargiai nusižiūrėjus į „Ad Marginem", tad vėl susitikusiems leidėjams buvo svarbu palyginti mažų nepriklausomų leidyklų egzistavimo sąlygas, problemas ir lūkesčius. Vilniuje tokių leidyklų vos keletas („Kitos knygos", „Apostrofa", „Eugrimas", Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla – tai tos leidyklos, kurios nesiorientuoja į komercinę literatūrą). Maskvoje nei tokių leidyklų, nei knygynų nėra daug. Čia išskirtini nepriklausomi knygynai „Maskva", „Gilėja", „Staryj svet", „Biblio-globus", „Nina", „Poriadok slov" ir, žinoma, „Falanster", kurio pavadinimas reiškia „bendruomenė". Kiti didieji knygynai angažuoti didžiųjų leidybos monstrų.

Viena įdomiausių nepriklausomų Maskvos leidyklų, be abejo, yra „Ad Marginem". Jos istorija būdinga postkolonijinei Rusijai. Leidyklą 1993 m. įkūrė grupė Rusijos mokslų akademijos filosofų. Jie norėjo išleisti XX a. pabaigos Vakarų filosofijos

tekstų vertimus, kurių anksčiau totalitaristinėje šalyje nebuvo, ir publikuoti naujausią Rusijos prozą. „Ad Marginem" leidėjas A. Ivanovas, gavęs paramą iš Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos, tuomet išleido pirmą savo knygą – filosofinių ir psichoanalitinių tekstų sadomazochizmo tema antologiją. Per dvylika mėnesių buvo išpirktas 10 tūkst. egzempliorių tiražas, nors hiperinfliacija ir sušlamštė nemažą pelno dalį. Sėkmės paskatintas, A. Ivanovas pradėjo leisti mąstytojų nuo Marquiso de Sade'o iki Walterio Benjamino ir Rolando Barthes'o veikalus. Vėliau Rusijos skaitančiosios publikos dėmesys nuklydo kitur ir pastaruosius dešimt metų leidyklos „Ad Marginem" kataloguose vyrauja nebe filosofija, bet proza. Tarp labiausiai išgarsėjusių leidyklos autorių – Vladimiras Sorokinas, save vadinantis „literatūriniu monstru", ir radikalusis politikas bei rašytojas Eduardas Limonovas.

Festivalis buvo itin šiltas, ne vien debesuotas.

Leidyklai, įsikūrusiai rūsyje į pietus nuo Kremliaus, puikiai tiktų tokie epitetai kaip *pogrindinė*, *avangardinė*, *nekomercinė*, *alternatyvi*. Visko ten būta per pastarąjį dešimtmetį. 1999 m. A. Ivanovas, išleidęs V. Sorokino romaną „Žydri lašiniai" („Goluboe salo"), sukėlė didžiulį valdžios nepasitenkinimą. Tačiau – tik 2002-aisiais! Proputiniškas nacionalistinis judėjimas „Iduščije vmeste" tuomet prie Didžiojo teatro surentė milžinišką klozetą, į kurį nuleido šūsnis šio romano egzempliorių. Matyt, taip kovota su „amoralumu, cinizmu ir mūsų kultūros žeminimu". Tuomet 100 tūkst. egzempliorių šio romano tiražas buvo žaibiškai išpirktas, tačiau V. Sorokinas ir „Ad Marginem" buvo apkaltinti pornografijos platinimu (nors rusų kritika tuomet šaipėsi, jog sunku įsivaizduoti santykiaujančius šiuos du riebius, pagyvenusius Sovietų tironus). Teismo nuosprendis – dveji metai kalėjimo.

Vėliau A. Ivanovas publikavo rusų žurnalistės Elenos Tregubovos memuarus „Kremliaus duobkasys", kuriuose ji puola Vladimirą Putiną dėl jo autoritarinių polinkių, Rusijos opozicijos

lyderio E. Limonovo romaną „Vandens knyga" („Kniga vody"), kurioje autorius atskleidžia Rusijos kalėjimo sistemos košmarą, o 2003 m. – Čečėnijos karo veterano 34 metų Zacharo Prilepino, lyginamo su Isaaku Babeliu, debiutinį dokumentinį romaną „Patologija", kuriame iš jauno kareivio perspektyvos parodyta Čečėnijos karo karinės kampanijos pragaištis, jaunus kareivius skandinanti kraujyje, cinizme ir apatijoje.

Pasidairius po festivalio knygų lentynas ir didžiuosius knygynus („Dom knigi"), galima pastebėti, kad socialinė ir politinė problematika rusams buvo ir tebėra svarbi. Šiuo metu Maskvos knygynuose parduodamos penkios knygos apie Michailą Chodorkovskį*, intelektualams skirtuose žurnalуose jo asmenybė taip pat stebėtinai populiari. Štai niekada interviu neduodanti garsiausio Rusijos (kartais teigiama, kad ir pasaulio) kalinio žmona Ina Chodorkovskaja šių metų vasarį žurnalui „Snob" pirmąsyk atvėrė savo širdį. Kalbama, kad V. Putinas, neleisdamas M. Chodorkovskiui išeiti į laisvę iki 2017 m. spalio, bijo nepaprastai didelio politinio kapitalo, kurį, praradęs finansinį, yra įgijęs garsusis kalinys. Įvairiuose sluoksniuose, kiek teko girdėti, jis laikomas realiu kandidatu į Rusijos prezidento postą.

Kad ir kaip ten būtų, festivaliniai nuotykiai mums ir svečiams iš 50 šalių (Baltarusijos, Bulgarijos, Didžiosios Britanijos, Vokietijos, Olandijos, Danijos, Italijos, Ispanijos, Kirgizijos, Latvijos, Lenkijos, Rumunijos, Serbijos, JAV ir kt.) vieną dieną ėmė ir baigėsi. „Baltarusijos stotyje" mūsų lūkuriavo plieninis „Lietuvos geležinkelių" laivas ir naktis, kertant dviejų valstybių sienas. Prieš miegą dar laukė malonus pusvalandis traukinio restorane, laikant stiklą lietuviško alaus. Keistas jausmas apima grįžus į Vilnių. Miestas atrodo lyg apsiverkęs vaikas, tylus ir ramus. Palyginti su beprotiškai didele ir galinga Maskva.

* 2013 m. gruodžio 20 d. Michailas Chodorkovskis paleistas iš kalėjimo, Vladimirui Putinui pasirašius amnestijos įsakymą.

pokalbiai su...

Andrei Makine:
„Autobiografija - tai iliuzija"

Andrei Makine (g. 1957 m. rugsėjo 10 d. Krasnojarske) - rusų kilmės prancūzų rašytojas (rašantis ir Gabrielio Osmunde'o pseudonimu). Yra laimėjęs pagrindines Prancūzijoje Goncourt'ų ir Médicis premijas

Rašytoją Andrei Makine 1998 m. rugsėjo mėnesį, vykstant PEN klubo suvažiavimui, Helsinkyje, Grand Marina viešbutyje, kalbino Julius Keleras.

Norėčiau, kad bent kiek papasakotumėte apie save. Lietuvoje ir, drįsiu teigti, Jungtinėse Valstijose jūs labai populiarus, bet ir labai paslaptingas rašytojas. Esama atskirų recenzijų, tačiau biografijos ar straipsnių, kurie kiek daugiau papasakotų apie jus, stinga...

Kaip stinga? Jie bus po mirties. Aš manau, kad rašytojo gyvenimas prasideda po mirties. O iki mirties pasakoti apie save nedera. Priešingu atveju rašytojas atsistoja į klasiko pozą, sakydamas: „Aš gimiau tokiais ir tokiais metais!.." Tai juokinga. Kai jis numirs, praeis kažkiek laiko, ir žmonės pamatys, kas buvo jo kūryboje vertinga ir kas ne. Greičiausiai tuomet atsiras ir biografų, kurie parašys jo biografiją. O jam tebesant gyvam... Mūsų gyvenimas dabar toks margas dėl radijo, dėl televizijos – kad mes iškart norime žinoti viską. Šiuo požiūriu tai vartotojiška visuomenė: mes vartojame ne vien produktus, ne tik mašinas, bet ir žmones. Palūkėkim...

Mano geras bičiulis Niujorke, rašytojas, literatūros profesorius Algirdas Landsbergis, dėstęs Fairfield universitete (beje,*

* Algirdas Landsbergis (1924-2004) dramaturgas, prozininkas, žurnalistas.

jis skaito paskaitas apie jūsų kūrybą Long Islando viešosiose bibliotekose ir tos paskaitos labai populiarios), yra lyginęs jūsų romanus su Vladimiro Nabokovo biografine proza „Kalbėk, atmintie" ir su Marcelio Prousto kūriniais. Ką jūs pats apie tai manote?

(*Juokiasi*) Ar aš jau turiu vainiką ant galvos? Kaip dvikalbis rašytojas. Na, o ar esama nedvikalbių rašytojų? Laikausi nuomonės, kad žmogus, pradėjęs rašyti, išsyk tampa dvikalbiu, nes literatūra bematant tampa antrąja kalba. Štai knyga, kurią man dovanojote...* Galima sakyti, kad ji parašyta lietuvių kalba, tačiau aš teigsiu, kad taip nėra. Tai ne lietuvių kalba, tai poetinė lietuvių kalba. Nes jeigu tai būtų tik lietuvių kalba, kiekviena lietuvė bobutė galėtų kalbėti taip, kaip jūs. Tiesa? Bet ji negali. O jei prancūzų kalba būtų vienintelė kalba, mes visi kalbėtume prancūziškai kaip Baudelaire'as ar Balzacas. Šiedu autoriai rašė visai kita prancūzų kalba. Absoliučiai kita – ja rašoma pagal kitus dėsnius. Tai kas gi jas vienija? Gramatika – na, kažkiek gramatika, kažkiek sintaksė. Juk jūsų net ir gramatika kita, tiesa? Poezija verčia laužyti gramatiką, laužyti frazę. Jeigu šia kalba kalbėsite su paprastu žmogum, jis pasiųs jus į beprotnamį, juk taip? Ir jis bus teisus. Tai nenormali kalba. Taigi Nabokovas – absoliučiai kita rusų kalba ir kita anglų kalba. Kai jis pats išvertė savo „Lolitą" į rusų kalbą (juk jūs gerai mokate rusų kalbą ir skaitote šia kalba, bet mokate ir anglų kalbą, tiesa?), kažkas sugriuvo. Nors Nabokovas genialiai rašė ir rusiškai, ir angliškai, perkėlimas nepavyko. „Lolita" rusiškai, mano nuomone, nevykęs romanas.

* Prieš šį pokalbį Julius Keleras dovanojo Andrei Makine ką tik pasirodžiusią savo knygą „XL eilėraščiai / XL Poems", lietuvių ir anglų kalbomis išleistą Rašytojų sąjungos leidyklos Vilniuje.

Ką manote apie Marcelį Proustą? Ar jis darė jums įtaką?

Proustas – tai ištisa visata. Proustas yra žmogus, kuris, mano manymu, jau turi kažką nežmogiška, kažką dieviška. Jis buvo labai menko kūno, tai yra be jokio kūno, nes jo – tarsi neturėjo... Buvo labai ligotas. Galima sakyti, praktiškai jis negyveno – kaip fizinė būtybė jis gyveno labai menkai. Tačiau aš manau, kad jis perėjo į naują dvasinę realybę. Prisiminkim, kaip jis leisdavo naktis – jis nemiegojo naktimis, miegojo dienomis, gyveno kamščiu išmuštame kambarėlyje kaip atsiskyrėlis. Tačiau Proustas sugebėjo pralenkti laiką – savo kūriniais jis ir kovojo su laiku. Jo gyvenimas tapo kūryba, nebeliko jokio skirtumo. Paprastai skirtumas egzistuoja. Štai klausiate: kodėl nekalbate apie savo biografiją? Ji neįdomi. Ji neįdomi todėl, kad mano biografija – tai knygos. Jei žmogus įgyja biografiją, – jeigu rašytojas įgyja dar ir biografiją, – tai gali būti įdomu, bet tai jau kažkas kita. Puškino biografija – taip, įdomu... Daug moterų, daug šaudymosi dvikovose... O jeigu būtų nesišaudęs, būtų buvę blogiau? Jeigu būtų buvę šiek tiek mažiau moterų, jis būtų buvęs blogesnis rašytojas?.. Visa tai lygu. Proustas, man regis, retas pavyzdys to, ką prancūzai vadina teomorfoze – tai yra žmogiško perėjimas į dieviška. Visi mes mažiau ar daugiau tai patiriame mirties akimirką, vieni stipriau, kiti menkiau, o jis išgyveno tai dar tebegyvendamas, jis pavertė savo gyvenimą mirtimi – ir pavertė sąmoningai. Daugiau ar mažiau sąmoningai, bet toji teomorfozė įvyko. Todėl ir jo kūriniuose, bent jau paskutiniajame, „Atrastas laikas", juntama, kad iš tikrųjų rašo jau ne žmogus. Beje, poetui tai turi būti iš esmės aišku. Poeto teomorfozė įvyksta viename eilėraštyje, todėl poetui pakanka parašyti vieną gerą eilėraštį. Kai man sako – poetinė kūryba, aš sakau – ne, užtenka vieno gero eilėraščio! Rimbaud parašė tris gerus eilėraščius, Achmatova – vieną, Cvetajeva – pusantro. Visa kita – nereikalinga.

Kokį – Achmatova?

Galimas daiktas, Achmatovai užtektų ir pusės eilėraščio: „Belejet doroga, belejet doroga..."* Pamenat? Ten yra įvaizdis, keletas įvaizdžių, o visa kita... Na, „Requiem". Tai, žinoma, kitas dalykas, autobiografija. Bet to pakanka. Pusantro eilėraščio – tai labai daug. Tai pusantro sėkmingo teomorfozės bandymo.

O prozininkui – irgi pakanka vieno kūrinio?

Prozininkui kitaip. Prozininkas artimesnis žemiškiesiems dalykams, gyvenimui. Tačiau vėlgi, jeigu jo proza poetiška – kaip Alaino Fournier arba Prousto, tai vėl kitaip. Užtenka perskaityti keletą Prousto fragmentų, kad pamatytume, kokia ta jo proza poetiška. Tai, kad ten parašyta proza, nieko nereiškia. Rimavimas ir visa kita yra grynai techniniai dalykai. Gal mes geriau prisimenam, kai surimuota, gal mums geriau patinka, geriau skamba, tačiau visa tai sąlygiška.

Kalbant apie estetiką, kas labiausiai jus paveikė iš prancūzų ir rusų autorių?

Paminėčiau Buniną iš rusų ir Proustą iš prancūzų. Nors lyginimas reliatyvus. Štai mane daug kas lygina su Proustu. Bet aš gerokai paprastesnis, ne toks mįslingas kaip Proustas, kurį, kaip žinote, reikia skaityti ir skaityti sunkiai, tai didelių pastangų reikalaujantis darbas...

Beveik atsakėte ir į antrąjį mano klausimą – ką jums reiškia romano kaip žanro poetiškumas.

* Čia ne visai tiksliai cituojamas A. Achmatovos eilėraštis „Pajūrio sonetas".

Poetinis romanas... Paminėčiau Proustą ir Alainą-Fournier, dar Buniną...

O kūrybos autobiografiškumas? Mano draugai Lietuvoje, skaitę jūsų romaną „Prancūziškas testamentas", teigė, jog tai yra gryniausia autobiografija. Nesutikau su jais, sakiau – netiesa...*

Tokia sąvoka neegzistuoja. Man ji atrodo absurdiška. Todėl, kad mes patys nežinome savo gyvenimo. To, ką mes gyvename dabar. Tai, kas atsitiks po valandos, gali visiškai pakeisti kad ir šį mūsų susitikimą. Štai dabar aš taksi važiuosiu į oro uostą, žūsiu autokatastrofoje ir atsiras visai kita prasmė. Jūsų interviu turės didesnę vertę, nes būsite jį paėmęs vieną valandą prieš mano mirtį. Be to, tai suteiks kitokį koloritą. Mūsų gyvenimas pasikeis. Mes nežinome, kad gyvename dabar. Ir, mano nuomone, milžiniškas apsimetimas yra teigti, kad „žinau, ko esu vertas", „žinau, kad gyvenu". Ką tik pabaigiau savo trečią romaną, ten dažnai minima upė Amūras. Aš ją šiek tiek pažįstu. Sykį sutikau tolimojo plaukiojimo kapitoną prancūzą, kuris ta upe labai daug keliavo. Ir jis, perskaitęs mano knygą, suprato ir surado joje daug daugiau nei aš buvau į ją įdėjęs. Taigi jis ją pažino geriau negu aš. Jis regėjo visus tuos krantus, regėjo tuos peizažus, kurių aš, rašytojas, nė nebuvau matęs. Tad ir autobiografija – tai iliuzija, mano manymu. Ką mes žinome patys apie save?

Bet žmogus mėgsta viską dėlioti į lentynėles...

Žmogus iš prigimties racionalus. Jis ginasi racionalumu nuo gyvenimo chaoso. Tai normalu.

* Tuo metu A. Makine pokalbininkas gyveno Niujorke.

O ką jums reiškia istorija? Ką ypatingo romanas gali pasakyti apie istoriją?

Individualizavimas – tai yra svarbiausia. Parodyti, kaip žmonės gyvena istorijoje, o ne kaip istorija juos laužo. Istorija, kurią rašo istorikai, – tai asmenybė ir masės. Ir viskas – tarp jų nedaug kas bendra. Napoleonas ir didžioji armija. O Tolstojus priverčia susidurti tas armijas, ir atsiranda prancūzų kareivio veidas, ar pamenat tą karininką?.. Ir mes pradedam jausti, kad visaip ne taip viskas vyko... Vokiečiai. Prisimenat, kaip Tolstojaus romane „Karas ir taika" kalbama apie tuos generolus? „Die erste Kolonne marshiert..., die zweite Kolonne marschiert." Jie galvojo, kad galima šitaip va. O kas gi tas *Kolonne*? Tai gyvi žmonės – vieną sužeidė, kitas rėkia, trečias užmuštas. Vienas bėga, kitas galvoja apie šlovę. Taigi literatūra atgaivina istoriją, daro ją subjektyvia, čia jos esmė... Visa tai, ką aš kalbu, gal labai schematiška, tačiau...

Tačiau tai labai įdomu. Lietuvių kalba, deja, tėra pasirodęs tik vienas jūsų romanas.

Ar gerai išverstas? Skaitėt?

Taip vertimas išties vykęs. Jį atliko Galina Baužytė-Čepinskienė, puikiai mokanti prancūzų kalbą.

Šaunuolė. Skaityti lengva, tiesa? Aš negaliu mokėti daugybės kalbų, į kurias mano romanai yra išversti. Aš visiškai neįsivaizduoju...

Šiaip metais lankiausi Kvebeke ir ten mačiau, kad prancūzų kalba dabar yra pasirodžiusios trys ar keturios jūsų knygos.

Taip, prancūzų kalba kai kurie romanai yra perleisti iš naujo.

Kokios tai knygos? Papasakokite apie jas. Lietuvių skaitytojas nedaug ką žino.

Mano knygų tokie ilgi pavadinimai, kad kai kuriuos net pats užmirštu... (*Juokiasi*) Vienas vadinasi – „Sovietų sąjungos didvyrio duktė", kitas – „ Puolusio vėliavnešio išpažintis", trečias – „Amūro upės laikai", ketvirtą romaną, jau sakot, skaitėte, na, o penktasis – „Olgos Arbelinos nusikaltimai". Tai ir yra penki romanai. Žinoma, buvo parašyta ir kitų tekstų.

Ar keičiasi romanų temos?

Viskas absoliučiai keičiasi. Todėl ir sakau – visi mano romanai buvo laikomi autobiografiniais. Pirmame pasakojama apie jauną merginą. Sakau, atleiskite, aš kol kas dar nepakeičiau lyties! Antrame rašau apie sibiriečius... Ir kiekvienąsyk man sakoma – ne, ne, tai gryniausia autobiografija. Taigi, kaip matote, viskas sąlygiška.

O ką jūs manote apie literatūrines premijas? Gavote net dvi labai prestižines...

Ne, aš gavau gerokai daugiau! (*Juokiasi*) Italijoje aš gavau prizų prizą. Italai, labai vertinantys save, įsteigė tarptautinį prizą, kuris skiriamas kitų reikšmingų prizų laimėtojui, tokių kaip *Booker Prize*, *Pulitzer Prize* ir pan. Jie visus surenka *Goncourt'ų* akademijoje ir po to dar duoda prizą. Šitaip Italija iškyla aukščiau už visas kitas šalis. Florencijoje aš gavau tokį prizą. Tos premijos reikalingos norint palaikyti literatūrą grynai ekonominiu požiūriu. Televizija turi savo bazę, radijas turi savo bazę, o literatūra? Suprantate, leidėjas – tai avantiūristas, jis ima kny-

gą – tarkim, poezijos – ir rizikuoja. Kas išleido šią jūsų knygą, koks leidėjas?

Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Tai juk labai drąsus žingsnis – išleisti poetą. Mano leidėjas irgi leidžia poeziją, irgi... Įsivaizduokite, išleisti poetą. Kas skaito poeziją? Labai nedaug žmonių. Reikia arba pačiam būti poetu, arba labai mėgti poeziją. Paprastas skaitytojas neateis į knygyną ir nepaprašys – duokit man paskutinę poezijos knygą, aš noriu paskaityti. Tai labai retas, beveik metafizinis žingsnis. Tai yra, jeigu aš skaitau poeziją, vadinasi, aš noriu prie kažko prisiartinti... Įprastas skaitytojas verčiau nusipirks prozos ir pasakys: galimas daiktas, ten bus erotikos, galimas daiktas, ten bus pornografijos, galimas daiktas, ten bus nuotykinis siužetas... O poezijoje juk viso to nebus, tiesa? Manau, kad premijos yra labai svarbios, nes jos palaiko, jos priverčia susirinkti žurnalistus, pakalbėti apie knygą, jos pritraukia žmonių. Štai anoje šventėje senoje pilyje Florencijoje dalyvavo bent keli tūkstančiai. Italai moka švęsti: visi buvo apsirengę kažkokiais viduramžių kostiumais. Mudu su leidėju atvažiavome tam nepasiruošę, manėme, bus trejetas žmonių, man įteiks premiją, ir viskas. O jie ten surengė ištisą karnavalą! Literatūra turi šiek tiek priešintis, aš anaiptol ne kultūrtrėgeris ir visiškai nenorėčiau, kad literatūra taptų žurnalistinė ar televizinė, susiaurėtų... Bet kartu ji turi mokėti apsiginti, saugoti savo interesus.

Kaip vertinate kitus emigrantus, kurie gyvena, tarkim, Paryžiuje, sakykim, Milaną Kunderą? Jis rašp visai kitaip.

Taip, Milanas Kundera kitoks. Nedaug teskaičiau jo kūrybos, bet joje, man regis, labai ryški „europietiškojo romano" tendencija. Čekams tai labai natūralu. Čekams ir buvusioms

Sovietų sąjungos respublikoms. Jie tarsi trokšta pasakyti: mes – europiečiai, į „baisiąją Rusiją" mes pasisukom nugara ir dabar mes priklausom jums, Vakarams. Juk taip? Sykį kalbėjausi su čekais, jaunais vaikinais, kurie man įteikė *Goncourt de Licee* prizą. Aš gavau tą prizą: tai yra kaip ir *Goncourt'ų* prizas, tik jį skiria jaunuomenė – ir buvau labai sujaudintas. Paprastai jis skiriamas be jokių suaugusiųjų debatų, jaunimas pats sprendžia kam paskirti. Įteikimo ceremonijoje dalyvavo grupė čekų ir kaip tik tada aš pajutau tą jų troškimą kuo greičiau pamiršti sovietinę praeitį ir išeiti į Europą. Bandžiau sakyti: iš esmės jūs visada liksite centrine Europa, visuomet liksite tiltu, tai jūsų geografija. Suprantu, kad jūs nekenčiate sovietinio režimo ir t. t., pritariu jūsų požiūriui, tačiau nepamirškite, kad jūsų galia ir yra tai, kad esate pereinamoji grandis, kaip ir, tarkim, Suomija. Nereikia pamiršti, kad Europa niekad jūsų nepriims. Na gerai, ji priims jus, bet visada jūs būsite antrarūšiai, visada į jus žvelgs šnairomis. Milanas Kundera rašo labai europietiškus romanus, jis nori įrodyti, kad egzistuoja kažkas grynai europietiška, o man atrodo priešingai: jis siekia – juk jis rašė čekiškai – sukurti ypatingą koloritą, Rytų Europos koloritą. Kam to bijoti, kam tą neigti? Kodėl reikėtų vengti baltiškojo kolorito, tegul jis būna, tiesa?

Kokie šiuolaikiniai prancūzų ir rusų autoriai jums įdomiausi?

Prancūzų literatūra dabar gana silpna. Ji kenčia nuo milžiniškos perprodukcijos. Jos labai daug spausdinama. Yra vienas labai įdomus romanas „Pirmas gurkšnis alaus ir kiti maži malonumai", galbūt kada nors jis pasieks ir jus, jau yra, berods, išverstas į anglų kalbą*. Labai smagus, grynai prancūziškas. Prancūziškesnio daikto būti nebegali. Tai nedidelės noveliukės, labai

* Šis romanas lietuvių kalba pasirodė 2000 m.

subtiliai parašytos. Puikus stilius, puiki prancūzų kalba. Šiek tiek lengvasvoris, bet prancūziškai lengvasvoris. Toji prancūziška savybė yra maloni, ji prasminga, tai nėra lengvabūdiškumas. Romano autorius Philippe'as Delermas, knyga turi milžinišką pasisekimą... Kalbant apie rusų autorius, kartais mėginu ir juos skaityti, bet, man regis, Rusijoje egzistuoja kažkoks vietiškumas. Esama maskvietiškojo romano, esama peterburgietiškojo. Skaitydamas kai kuriuos romanus, svarstau, ar tai suprantama paprastam rusui? Reikia gyventi Maskvoje, reikia sukiotis tame pačiame ratelyje, reikia pažinoti tuos žmones, tada supranti apie ką jie kalba. O romanui ar poezijai tai apskritai mirtis. Romanui universalumo praradimas yra baisus dalykas. Romanas turi būti suprantamas visiems. Ir dar – jei kūrinys tampa etnografizmu, tai ne romanas ir ne literatūra.

Jūs – rusų rašytojas, gyvenantis Paryžiuje, ar...?

Aš rašau prancūziškai, taigi aš prancūzų rašytojas. Viskas, aišku, priklauso nuo kalbos. Kalba – tai mūsų tėvynė.

Bet Rusija jums brangi?

Žinoma, Rusija brangi. Rusija – tai prisiminimai. O jūs, sakykite, ar galėtumėte jaustis prancūzu, atvažiuoti į Rusiją, pragyventi ten 30 metų, paskui vėl grįžti į Prancūziją, tapti rašytoju ir rašyti apie Rusiją? Manau, kad už mane geriau žinote: poetinė kalba – tai kalba, pranokstanti kitas kalbas. Tiesa? Mes turime vieną poetinę kalbą. Sykį Kanadoje sutikau ispaną, kuris su manim kalbėjo prancūziškai, ir jis man sako, kad Lorca yra parašęs tokį įstabų eilėraštį: vyras sako savo mylimajai – aš norėčiau, kad tu numirtum, ir tuomet aš glėbčiau tave kaip glėbia kapas, taip stipriai, amžinai, tuomet juk aš amžinai tave glėbčiau... Ir tai jis pasakė ispaniškai, išversdamas į prancūzų

kalbą, o kalbėjo jis su rusu ir mes buvome Kanadoje – ir mes viską supratome. Taigi poetinė kalba yra viena, vaizdas visada suprantamas. Tai tarptautinė kalba, o visa kita tarsi dialektai – lietuvių, rusų, žydų, japonų ir t. t.

Kaip Rusijoje buvo priimtas jūsų „Prancūziškas testamentas"?

Rusijoje? Jūs pažįstate Rusiją geriau... Ar visada gyvenote Niujorke?

Ne, aš daug metų gyvenau Lietuvoje.

Tai gerai žinote rusų mentalitetą: juoda – balta. Buvo labai gerų atsiliepimų, įdomių straipsnių, parašytų tikrų menininkų. Prancūzijoje tokius rašo retai, nes prancūzų spaudoje tam skiriama mažai vietos. O buvo ir tokių recenzijų: aš, žinoma, neskaičiau jo romanų, bet jis be reikalo rašo rusiškai... Taigi grynai stalininių. Visa tai pasikeis, tai laikina.

Tačiau Prancūzijoje tikriausiai rašytojas irgi negali pragyventi iš to, ką parašo?

Aš pragyvenu. Labai kukliai galima pragyventi. Nereikia pirktis dvarų, kasdien keisti mašiną. Viskas priklauso nuo to, kaip gyveni.

Amerikoje rašytojai dėsto universitetuose, o Lietuvoje dirba redaktoriais, dirba žurnaluose, leidyklose.

Prancūzijoje irgi panašiai. Tačiau prancūzai negali atsisakyti kai kurių dalykų: antros mašinos, antro namo ir taip toliau, todėl jiems reikia dar ir dėstyti. O aš neturiu nei mašinos, nei te-

levizoriaus. Turiu, žinoma, gyvenamąją vietą. Jei gyveni kukliai, manau, kad iš plunksnos gali pragyventi.

Dabar jūs spausdinatės labai daug. O kaipgi su rusų spauda Paryžiuje ar Prancūzijoje?

Neturiu nieko bendra su ja. Laikausi atokiai nuo to, kas susiję su žurnalistika, nepalaikau ryšių su kitais rašytojais. Apskritai tai vienišiaus profesija, šiaip ar taip. Sėdi, rašai, pastebi, kaip bėga dienos.

O kiek jūsų romanų iki šiol paskelbta anglų kalba?

Rugpjūčio mėnesį Amerikoje išleistas trečias romanas „Amūro upė".

Dėkoju už pokalbį.

Ačiū ir Jums.

Duane'as Michalsas: „Vienintelis mūsų tikras žinojimas yra tiesioginė patirtis"

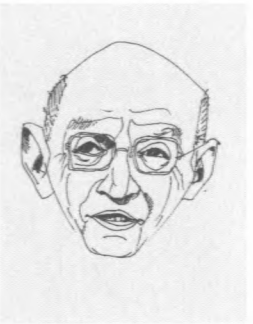

Duane'as Michalsas (g. 1932 m. vasario 18 d. Pensilvanijoje, JAV) – amerikiečių fotografas, naudojantis fotosekvencijas. Tame slypi jo darbų novatoriškumas. Į vaizdą neretai įterpiamas tekstas, siekiant ištirti emocijas ir filosofiją

Pokalbis vyko laiškais.

Turbūt nepaneigsite, kad fotografija nustojusi būti vien nemąstančia, tik piešiančia akimi. Įsiveržusi į minties, koncepto teritoriją, ji privalo išsaugoti ir emocinį iššūkį. Paradoksas fotografijoje gali gimti iš techninių ar modernaus proto sukonstruotų sofistikacijų, tačiau be intelektualios įžvalgos dar turi būti kažkas ir emocionalaus, veikiančio jausmus. Ar sutiktumėte?

Kamera taip susieta su fotografu, kaip rašomoji mašinėlė su literatūra. Be fotografo įžvalgos, skirtos tam tikrai temai, fotografija tegalėtų atlikti tik aprašomąją funkciją. O tam, kad ji įžengtų į meno sferą, fotografija privalo pranokti aprašymą.

Jūsų slovakiškumas? Kas tai? Ir išvis ar esama tokio? Ar jaučiate jį? Kaip tai pasireiškia kūryboje? Ar galima būtų jūsų slovakišką kilmę kaip nors atpažinti jūsų mene?

Mano proseneliai atvyko į Ameriką prieš šimtą metų – 1907-aisiais. Mano tėvai gimė JAV, tad aš neturiu jokios slovakiškos tapatybės.

Lietuvoje gimęs ir Maskvoje dirbantis režisierius Kama Ginkas yra sakęs, kad penkerius metus jis mokėsi režisūros pas legendinį Rusijos režisierių Georgijų Tovstonogovą, o po to visą

gyvenimą bando to patyrimo atsikratyti („unlearn"). Jūs kūrėte pats save be jokių formalių fotografijos mokyklų, žingsnis po žingsnio atrasdamas savo galvojimo horizontus. Fotografija jūsų darbuose neturi dokumentinės funkcijos, tai tarsi vizualinė akupunktūra, idėjų šokis, analizuojantis ir sintetinantis jūsų vaizduotės ir realybės santykius. Kaip apibrėžtumėte savo kūrybinį metodą? Mikrodramos ar mikrokomedijos, vykstančios jūsų fotosekvencijose, metaforiškai preparuoja visuomenės gyvenimą. Socialumo/nesocialumo, sapno/nesapno temos pastebimos beveik visuose jūsų darbuose. Esate sakęs, kad fotografija – išankstinės idėjos menas, kad jums svarbiau „atmosfera, o ne mechanika". Turbūt būtų galima kalbėti apie vaizdines metaforas ar net metaforinius naratyvus. Neformalius ar tylinčius naratyvus, kurie gimsta pradėti idėjos, o ne impulso, ir yra akivaizdžiai paradoksalūs. Ir visgi norėčiau paklausti apie žinojimą – ar menininkas, jūsų požiūriu, šimtu procentų žino, ką daro?

Aš esu empirikas. Vienintelis mūsų tikras žinojimas yra tiesioginė patirtis. Visa kita tėra spėlionės. Tarp jų toks pats skirtumas kaip tarp šimto meilės istorijų perskaitymo ir įsimylėjimo. Dauguma fotografų fotografuoja kitų žmonių meilės istorijas. Aš klausau savo vaizduotės ir pasitikiu savo intuicija labiau nei savimi. Mes niekada nieko nežinome šimtu procentų. Mes funkcionuojame sąmonės atmosferoje, nuolat tai patekdami į ryškumo zoną, tai iš jos iškrisdami – tarsi vaikščiotume rūke, kur viskas išnyra ir vėl pranyksta šešėliuose.

Įdomu, ar esate ką girdėjęs apie Lietuvos fotografiją? Jei taip, ką apie ją galvojate? Ar iškyla kokios nors pavardės, o gal net turite požiūrį? Ar apskritai esate susidūręs su lietuvių menininkais? Niujorke gyveno ir tebegyvena daug pasaulinę šlovę pelniusių menininkų – Jonas Mekas, Jurgis Mačiūnas, Vytautas ir Aleksandra Kašubos, Albinas Elskus, Vytautas K. Jonynas...

Dear Julius Keleras.

1 - The camera relates to photography in the same way that a typewriter relates to literature.
Without the photographer's insight into the subject, photography can only describe, it must transcend mere description to enter the realm of art.

2. My grandparents came to America one hundred years ago in 1907. My parents were born in the U.S. I have no Slovak identity.

3 I am an empiricist. Our only true knowledge is direct experience. Everything else is presumption. It's the difference between reading a hundred love stories and falling in love.

Most photographers photograph other people's love stories. I pay attention to my imagination - I trust my intuition more than I trust myself -

we can never know fully 100%. We
4 function in an atmosphere of consciousness,
Constantly going in and out of focus like
walking in a fog where things come &
go into shadow.

5 I know nothing about Lithuanian photography
I've spoken to Jonas Mekas.

Ben Shahn has long been one of my
favorite artists since the 1950's. Our
6 minds and our consciousness, our
imaginations is how we all experience being.
Our lives are stories. Each day is a new
chapter. We are ghosts.

Love
Michael

Apie lietuvių fotografiją nieko nežinau. Su Jonu Meku esu šnekėjęs.

Benas Shahnas (1898–1969), Lietuvoje gimęs amerikiečių tapytojas ir fotografas, yra sakęs: „Pajutau, kad privalau tapyti tuos daiktus, kurie man yra prasmingi, kuriuos aš galiu sąžiningai įprasminti jiems priklausančiuose pavidaluose ir spalvose. Ką aš tapysiu? Istorijas." Jūs irgi, priešindamasis daugumai fotografijos meno konvencijų, konstruojate savo fotoistorijas, sekvencijas. Tai bene pagrindinis jūsų žiūros instrumentas. Ar sutiktumėte? Gal už sekvencinio naratyvo su emocionaliai pakrautais subjektyviais prierašais slepiasi dar ir kažkas kitkas? Kiti vaiduokliai?

Benas Shahnas nuo 1950-ųjų yra vienas mano mėgstamiausių menininkų. Mes patiriame būtį per savo protą, sąmonę ir vaizduotę. Mūsų gyvenimai – tai pasakojimai. Kiekviena diena yra naujas skyrius. Mes patys esame vaiduokliai.

Josipas Novakovičius (g. 1956 m. balandžio 30 d. Daruvare, Jugoslavijoje) – kroatų kilmės kanadiečių rašytojas, eseistas, daugybės tarptautinių premijų laureatas, kūrybinio rašymo dėstytojas

Josipas Novakovičius: „Gerų kardiologų turime užtektinai, o gerų pasakotojų trūksta"

2012 m. Vilniuje vykę vasaros litaratūros seminarai (*Summer Literary Seminars*), greta kūrybinio rašymo dirbtuvių ir skaitymų, svarbią renginio dalį skyrė žydiškajai Lietuvos kultūrai. Vieną kūrybinio rašymo dirbtuvių dėstytojų, žinomą kroatų kilmės Kanados rašytoją Josipą Novakovičių kalbino Julius Keleras.

Gerbiamasis Profesoriau, jūs dėstote kūrybinį rašymą ir pats esate gerai žinomas kroatų kilmės Kanados rašytojas, gavęs daugybę apdovanojimų, stipendijų, prizų, tarp kurių būtų galima paminėti Guggenheimo stipendiją, JAV valstybinę menų stipendiją, Ingramo Merrillo fondo stipendiją, Amerikos knygos apdovanojimą (American Book Award) ir t. t. Jūs rašote daugiausia anglų kalba, tačiau kaip jūsų gimtoji kalba veikia jūsų rašymą?

Manau, kad gimtoji kalba mano rašymui anglų kalba padarė labai didelę įtaką. Užaugau komunistinėje eroje, kai biurokratinis spaudimas prievartavo kroatų kalbą ir darė ją gremėzdiška, pilna akronimų ir sulotynintų posakių bei gluminančios prasmės. Todėl man iškart patiko anglų kalbos tiesumas ir aiškumas, sakinių greitis, minimalizmas – siekti tokio paprastumo ir skaidrumo man buvo tikra atgaiva. Kurį laiką norėjau netgi pralenkti tą minimalizmą, kad pamatyčiau, kiek mažai žodžių tereikia kokiai nors idėjai ar vaizdui išreikšti. Tiesa, dvikalbystė

truputį riboja – pradedi abiem kalbom kalbėti šiek tiek dirbtinai, nes susiduri su skirtingomis sintaksės, leksikos, žodžių tvarkos galimybėmis. Man visada darė įspūdį, kaip glaustai sugeba išsakyti savo mintis vyresnės kartos žmonės, užaugę su keliomis kalbomis. Ir dabar aš galiu eiti priešinga kryptimi – įvertinti ilgų, vingiuotų sakinių, kurie labiau įmanomi kroatų ir vokiečių kalbose negu anglų, grožį. Darbas su dviem ar trimis kalbomis tarsi duoda kiekvieno sakinio ir žodžio stereofoninę viziją.

Neabejoju, kad lietuvių skaitytojams būtų įdomu daugiau sužinoti apie jūsų kūrybinius principus ir darbo estetiką. Ką galite pasakyti apie savo rašymą? Kokia buvo jūsų kūrybinio kelio pradžia?

Mano principai keičiasi, bet vienas dalykas išlieka: visada ieškau pasakojimo. Stengiuosi aprašyti vieną arba, dar geriau, du ar tris įvykius, kurie yra priežastingai arba laikinai susiję, mėginu sukurti pasakojimo įtampą, kad vienas įvykis sektų paskui kitą. Ko gero, tai senoviškas pasakojimo būdas. Bet istorija turi būti man įdomi, to siekdamas kartais pasirenku neįprastus žodžius, šiek tiek keistus teiginius, kurie gali provokuoti (bent jau mane), ir aiškinu dalykus kokiu nors nauju, stebinančiu būdu.

Kai tik pradėjau rašyti anglų kalba, ėmiau mokytis iš Samuelio Becketto (man patiko jo absurdiškumas ir keisti apibūdinimai), Guy de Maupassant'o (nuostabus gebėjimas pasakoti istoriją su staigiais posūkiais), Levo Tolstojaus (labai skaidrios temų idėjos ir logiška romanų struktūra – tarkim, „Ivano Iljičiaus mirtyje" arba „Tėve Sergejuje"). Taip pat visada žavėjausi anekdotiškuoju menu, ypač Herodoto istorijomis.

Jūsų rašymas alsuoja ypatingu humoru, galbūt tai balkaniškas humoras? Kaip tas humoras ir savitas būdas žvelgti į reiškinius atkeliauja iki jūsų per Atlantą? Ar manote, kad amerikiečiai girdi šią balkanišką gaidelę?

Taip, kartais žmonės pajunta tą keistą, kiek piktdžiugišką humoro aspektą bei absurdo pomėgį mano kūryboje, bet dažniausiai jie įžvelgia Vidurio Europos, kafkišką, įtaką. Greičiausiai tai susiję su mano kilimu iš Kroatijos, kuri yra ir Balkanų, ir Vidurio Europos kraštas. O vartodamas anglų kalbą ir skaitydamas anglų literatūrą, aš, žinoma, prisigraibiau kažkiek šios kalbos kvapų ir skonių. Iš pradžių stengiausi žūtbūt skambėti vakarietiškai, norėjau atsikratyti balkanų dialekto ir net juokaudavau, kad esu ne politinis, o muzikinis tremtinys, kuris bėga nuo blogų serbų ir kroatų liaudies melodijų. O dabar išties mėgaujuosi klausydamas kai kurių balkanų melodijų ir tikrai nebėgu nuo jų garsų, priešingai – greičiausiai apimtas nostalgijos, susigraudinu išgirdęs kokią paikesnę, bet tikrą balkanišką stygą.

Esate rašęs apie pilietinį karą buvusioje Jugoslavijoje. Ar galite pasakyti, kodėl?

Kartais girdžiu rašytojus sakant, kad ne jie pasirenka temą, bet tema pasirenka juos. Tai skamba kaip klišė, bet kai vyksta karas, nieko kito nelieka. Prieš tai visai nemėgau kūrinių karo tematika, bet šis karas buvo toks staigus ir toks netvardomas, kad kelerius metus kitų temų tiesiog nebeliko. Bandžiau suprasti jį kaip žurnalistas, keliavau po karo zonas, bet greitai suvokiau, kad to nepakanka – negalėjau visko patirti iš kitų žmonių pasakojimų, o įsijausti ir įlįsti į jų kailį reikėjo mano paties vaizduotės pastangų, taigi ėmiau kurti.

Ką galite pasakyti apie erotizmą savo kūryboje? Kodėl karo aplinkybėmis tai tampa dar svarbiau?

Esu plėtojęs daug skirtingų temų, iš pradžių labiausiai ryškėjo religinės temos. Erotizmas yra netiesioginis būdas rašyti apie didesnius dalykus. Supratau, kad, esant kokiai nors

didesnei grėsmei, tarkim, vykstant karui ar stichinių nelaimių metu, palyginti banalūs dalykai, tokie kaip draugystė, meilės ryšiai, maistas, gali tapti nepaprastai svarbūs. Sunku parašyti gerą kūrinį apie meilę, kuri įsiliepsnoja taikos ir materialinės gerovės metu, tačiau karo aplinkybėmis, ypač jeigu įsimylėjėliai priklauso skirtingoms etninėms grupuotėms, iškart atsiranda problemų ir konfliktų, siužetas gimsta savaime. Tiesioginis karo aprašinėjimas gali būti pernelyg vienpusis ir mechaniškas, tad rašymas apie tai, kaip žmonės per krizę valgo, apsipirkinėja, mylisi, meldžiasi, leidžia pasiekti subjektyvesnį, žmogiškąjį karo aspektą. Erosas ir Tanatas. Kai rašai apie mirtį, reikia bent kiek eroso. Rašant apie meilę, negalima nepaminėti mirties. Šis balansavimas ir yra tai, ką vadinu stereofoninės vizijos kūrimu.

Grįžkime prie dėstymo. Ar tai turi įtakos jūsų paties rašymui, gyvenimui, įpročiams?

Taip. Kadangi nuolat dėstau ir skaitau studentų darbus, turiu riboti spausdintos literatūros skaitymą. Ir kai kurias mintis, kurias galėčiau panaudoti spręsdamas savo siužetų problemas, panaudoju savo studentų kūrybos siužetų ir kitų struktūrinių problemų sprendimams. Taigi galėčiau teigti, kad dalis mano kūrybinės energijos tenka dėstymui. Žinoma, galiu rašyti per pertraukas, tarkim, vasarą, savaitgaliais arba rytais, tačiau dėstymas neleidžia susiformuoti nuolatinio rašymo įpročiams.

Ar apskritai galima išmokyti rašyti? Pasak skeptikų, kūrybinio rašymo kursai – tai tik būdas universitetams ar kitoms institucijoms susikrauti daugiau pinigų. Kviečiami poetai ar prozininkai, kurie nelabai daug uždirba iš savo kūrybos, kad patrauktų studentus, turinčius kūrybinių ambicijų ir gaunančius iš jų nemažai naudos. Ar tokia imitacija nėra intelektualinio produkto nuvertinimas? Kaip jūs manote?

Manau, kad rašymas gali būti katalizuojamas, skatinamas ir kad jo galima išmokyti. Nuo seno teatro mokyklos moko rašyti pjeses ir vargu ar kas nors tuo piktinasi. Tapybos, muzikos kompozicijų irgi mokoma universitetuose bei konservatorijose, ir niekas tokio mokymo nesmerkia. Šiuo metu daugybė žmonių labai mėgsta kritikuoti kūrybinio rašymo kursus ir teigti, kad absurdiška mintis yra mokyti rašyti. Gal tai iš dalies ir tiesa, bet išmokyti rašyti galima. Kūrybinio rašymo kursai gali skatinti rašymą, jei sokratišku metodu užduodami teisingi klausimai, jei metami tinkami iššūkiai. Pasak Platono, tiesos negalima išmokyti, nes mes jau ją žinome – tereikia užduoti teisingų, prisiminimų keliančių klausimų. Rašyti galima išmokyti duodant asociacijų keliančių užduočių, aptariant rankraščius, redaguojant kai kurias vietas, nuolat grįžtant atgal ir peržiūrint tekstą, dar sykį, kai jau manai, kad baigei, turi grįžti ir peržiūrėti – kol randi tinkamiausią formą ir pagaliau išsiugdai įprotį ieškoti tos tinkamos formos. Visi tie ieškojimai, žinoma, paremti mūsų pačių intuicija, tačiau kuo labiau praktikuoji tokį būdą, tuo daugiau formų nuskaidrėja. Tai galbūt skamba platoniškai. Ką gi. Bet tai kelia klausimą, kodėl Platonui ir Aristoteliui prireikė filosofijos mokyklų. Ar nebūtų buvę natūraliau mintyti visas mintis vienatvėje ir su niekuo nesidalyti? Taigi, kad ne!

Kūrybinio rašymo bakalaurų ir magistrų programos Jungtinėse Valstijose gyvuoja jau gerą šimtmetį, o Jungtinėje Karalystėje jos paplito tik vos prieš keturis dešimtmečius. Buvo manoma, kad rašytoju taip tapti neįmanoma. Dabar ir Jungtinėje Karalystėje reikalai keičiasi. Tokie iškilūs rašytojai kaip Ianas McEwanas, Kazuo Ishiguro ir Anne Enright yra studijavę kūrybinį rašymą. Daugiau kaip 90 universitetų Jungtinėje Karalystėje siūlo kūrybinio rašymo bakalauro programą, kasmet vyksta daugiau kaip 10 tūkst. kūrybinio rašymo kursų. O kaip Kroatijoje? Ar kūrybinio rašymo idėja čia irgi prigijo? Jeigu taip, kada ji buvo įskiepyta?

Taip, Kroatijoje egzistuoja pavieniai kūrybinio rašymo kursai, paprastai tai labai greiti ir intensyvūs užsiėmimai. Viename tokių skaičiau paskaitas, tai buvo Sajam Knjigoje, Puloje prieš kelerius metus. Pavao Pavličičius vadovavo rašymo kursams Zagrebo universitete dar prieš gerą dvidešimtmetį, o dabar vienas mano bičiulis irgi Zagrebo universitete dėsto tokį kursą kasmet.

Ar jūs nemanote, kad kūrybinio rašymo kursai gali pagerinti rašymo meistriškumą, bet negali išugdyti unikalaus autoriaus balso?

Žinoma, rašymo kursai gali pagerinti rašymo meistriškumą ir techniką. Išmoksti lakoniškumo, susitelkti į reikiamas scenas, formuoti požiūrį ir dar daug dalykų, kurių ir taip galėtum išmokti pats, atidžiai skaitydamas geriausius literatūros kūrinius, tačiau kūrybinio rašymo kursuose visa tai vyksta daug greičiau. Dar daugiau, rašymas yra ir bendravimo būdas, taigi gali pamatyti, kokias idėjas sugebi perduoti kitiems ir kaip žmonės skaito tavo kūrybą. Be abejonės, išmoksti rašyti aiškiai ir taisyklingai.

O jei kalbame apie unikalų autoriaus balsą, manyčiau, kad išmokęs išsivalyti savo kūrinius, išmokęs nenaudoti klišių ir t. t., iš tiesų išlaisvini savo unikalų balsą ir jis suskamba. Tiesą sakant, mes galime turėti kelis balsus, ne vieną, kaip, sakykim, turi profesionalūs dainininkai – juk jie visai kitaip dainuoja Franzo Schuberto serenadas ir džiazo kūrinius, visai kitaip jų lūpose skamba rokas ir soulas. Įmanoma ir dirbtinai sukonstruoti literatūrinį balsą ir su juo eiti pirmyn. Kaip ir aktorius, rašytojas turi išsiugdyti įprotį kurti kitų žmonių balsus per dialogą, kad būtų įtikinamiau. To galima išmokti atidžiai studijuojant dialektus ir savo paties sintaksines variacijas. Rašymo kursuose tų visų dalykų mokoma gana plačiai.

Antono Čechovo gyvenaamuoju metu būta garsesnių rašytojų, kurių dabar niekas nežino. Šlovės ir pinigų siekiantis rašytojas neretai pralaimi diskusiją su fatumu. Ar manote, kad kai kurių žmonių požiūris, esą rašytojui dera gyventi kuo blogesnėmis sąlygomis, daug gerti, kankintis, neturėti pinigų, yra kuo nors vertingas? Kaip pasiekti, kad rašantis žmogus, atsakydamas už kiekvieną savo žodį, taptų rašytoju?

Skurdas, alkoholis, kančia ir panašūs dalykai dar negarantuoja, kad gerai rašysi. Kai kuriuos puikiai rašančius autorius lydi ir komercinė sėkmė – tik pažiūrėkite į Umberto Eco, Garcíа Márquezą, Martiną Amisą ir daugelį kitų. Paprasto, nesudėtingo stiliaus kūrinį lengviau skaityti, todėl Johnas Grishamas ir Jamesas Pattersonas pritraukia didesnes auditorijas negu U. Eco. Bet yra ir tūkstančiai nesudėtingu stiliumi rašančių autorių, kurie tik vargsta ir kuria niekalus. Jokių garantijų.

Siekdamas tapti geresnis, rašytojas turi atsiskirti nuo savo paties rašymo rutinos, nors Fiodoras Dostojevskis ir yra sakęs, kad „norint priimti protingą sprendimą, proto neužtenka". Kaip išsilaisvinti iš to vidinio kūdikio, įgyti meistriškumo ir originalumo? Rašymui reikia įgimto talento, skaitytojų ir kritikų bendruomenės, padedančios rašytojui augti. Tai vienas iš būdų, kaip dėstyti kūrybinį rašymą. Ką dar galėtumėte pridurti? Kokie kiti svarbiausi dalykai rašytojo ugdymo procese?

Turėti ką pasakyti – pati svarbiausia visų rašymo proceso elementų molekulė. Įsitikinimai, aistros dėl politikos, religijos, karo, neteisybės – gero rašymo variklis, tačiau visa tai turi būti suderinta su tinkamais estetiniais sprendimais, kantrybe, stebėjimu, pagarba individualybei, dėmesio skyrimu kitiems žmonėms, norint suprasti, kaip jie gyvena ir kodėl vienaip ar kitaip elgiasi. Rašytojas yra tas, kuris gali gyventi kito žmogaus

kailyje – taip sakė Edgaras Lawrence'as Doctorow. Toks sugebėjimas įsijausti ir pamiršti savo paties ego, kalbant apie kitus žmones, ko gero, yra vienas svarbiausių elementų norint tapti geru ir protingu rašytoju. Kalbėjimas vien tik apie save ir savo patirtį – dažna narcisizmo forma, kurią demonstruoja tiek daug rašytojų šiomis dienomis. Tai ribotumo požymis.

Pakalbėkim apie dalykus, kurių neįmanoma išmokti, apie tokius vadinamuosius X faktorius kaip charizma ar vidinė energija. Kaip į visa tai žiūrite? Žinoma, tai biologinės, įgimtos savybės, bet gal kartais jos tiesiog slypi kažkur tamsioje sielos kertelėje?

Mes esam daugialypės asmenybės. Kartais reikia kažką atblokuoti ir išlenda visai kiti mūsų asmenybių aspektai – tai galima lengvai pastebėti, kai drovūs žmonės išgeria keletą taurių vyno: staiga jie nebedrovūs, o tampa charizmatiški, trykšte trykšta sąmoju. Kažkas panašaus įvyksta po ilgo rašymo proceso. Kai kuriems žmonėms tarsi pratrūksta arterija su nuostabiai plūstančiu krauju – kuo gražiausiai sudėliotais sakiniais. Tiesa, kiti gali likti be galo nuobodūs, lėkšti, lyg užsiblokavę viename taške, kur rašymo potencijos atblokuoti jau neįmanoma. Proto guvumas, be abejonės, yra būtina sąlyga.

Kaip manote, kas svarbiau – saviugda ar rašytojo savybės, išugdomos kūrybinio rašymo kursuose?

Saviugda, skaitymas ir rašymas niekam nespaudžiant yra patys svarbiausi dalykai. Rašymo kursai gali prisidėti prie jūsų „išsilaisvinimo" rašant – parodomos galimos paradigmos kuriant apsakymus, eilėraščius, pjeses ir t. t., metamas iššūkis rašyti skirtingais stiliais, eksperimentuoti.

Ką galėtumėte pasakyti apie gausybę rašytojų šiais laikais? Ar tai rodo visuomenės progresą? Ar nemanote, kad rašymas gali atitraukti žmones nuo kitų, socialiai naudingesnių veiklų?

Kuo painesnės mūsų visuomenės, tuo daugiau žmonių mėgina išsiaiškinti, kas, po galais, vyksta. Rašymas yra puikus būdas surūšiuoti savo įspūdžius, ideologijas, informaciją, tendencijas, įvykius... Daugelis rašo iš tuštybės, bet net ir tuo atveju jie atkakliai tai daro tik tada, kai kas nors labai tikra vyksta jų rašymo procese – supratimas, galvojimas. Kai studijavau filosofiją, supratau, kad galiu galvoti tik tada, kai rašau. Visa kita daugiau panėšėjo į fantazijas su atsitiktiniais proto prašviesėjimais. Minčių sudėliojimas į sakinius disciplinuoja mane daugiau galvoti, labiau negu aš tai daryčiau kitu atveju. Jausmas, kad lape (ar scenoje) staiga sukūrei kažką panašaus į užbaigtą mintį, yra pats nuostabiausias mano potyris, dėl kurio verta nepatogiai sulenkus nugarą sėdėti kėdėje valandų valandas. Rašymas yra labai sekinantis darbas, bet dvasinis atlygis didžiulis.

Ar gali rašymas mus atitraukti nuo naudingesnių veiklų? Na, taip, tarkim, aš studijavau mediciną ir jei nebūčiau užsidegęs rašymu, galbūt būčiau tapęs visuomenei naudingesniu piliečiu, gal kardiologu. Bet ką gali nuveikti sveika širdis, jei protas nieko nepasakoja? Manyčiau, kad gerų kardiologų turime užtektinai, o gerų pasakotojų trūksta, taigi gal ir gaila, kad tapau rašytoju, o ne gydytoju, kita vertus, galėjau tapti išsiblaškiusiu ir pavojingu kardiologu, taigi mano rašymas galbūt išgelbėjo daug gyvybių, nes apsaugojo mane nuo to, kad netapčiau medicinos darbuotoju.

Ar visuomenė dvasiškai tobulėja? Hmm...

Dėkoju už pokalbį.

Arūnas Gelūnas: „Kodėl - *sniegas, benamis, krentantis*?"

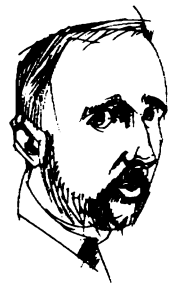

Arūnas Gelūnas (g. 1968 m. gruodžio 13 d. Kaune) - lietuvių dailininkas, filosofas, humanitarinių mokslų daktaras, orientalistas, pripažintas knygos ir estampo meistras

Pokalbis apie 2007 m. pasirodžiusią J. Kelero poezijos knygą „Sniegas, benamis, krentantis"

ARŪNAS GELŪNAS: Taigi, Juliau, ką mes padarėm praėjusią vasarą? (*Klausimas grėsmingumu kiek primena amerikiečių siaubo filmą „Aš žinau, ką tu padarei praėjusią vasarą"*.) Kalbėkim apie tavo knygą. Valdas Gedgaudas radijo laidoje „Literatūros akiračiai" sakė, kad „šita knyga yra išskirtinė", net du kartus tai pakartojo. Mėginkim atsakyti į šią savotišką provokaciją – ar tikrai? Bandykim išsiaiškinti, atsiribojant nuo pagyrimų. Būkim fizikai.

JULIUS KELERAS: Nuo ko pradėsim?

AG: Įdomu, kas įvyko iki tos akimirkos, kai rankraštis pateko į mano rankas balandžio (ar kovo) mėnesį, elektroniniu paštu persiųstas Giedrės Kadžiulytės? Kaip ši knyga buvo parašyta? Ar spontaniškai atrinkai neseniai parašytus eilėraščius, kurie tematiškai ir emociškai derėjo tarpusavyje (dar įmaišęs vieną kitą seną, brangų eilėraštį, niekad nepublikuotą ar kaip nors „marginaliai" skelbtą), ar viskas įvyko „visiškai kitaip"? Kokia šios knygos istorija? Kodėl – *sniegas, benamis, krentantis*? Beje, labai gražus pavadinimas. Kaip susilipdė, kaip išsikristalizavo? Pavyzdžiui, Ingmarui Bergmanui kūrinio atsiradimą galėjo sužadinti šviesos spindulys lange. O tau?

JK: Čia baisiai paprasta „mechanika". Eilėraščiai buvo parašyti per dešimt metų. Kai kurie jų sukurti dar gyvenant Amerikoje, kai kurie svečiuojantis Gotlando sostinėje Visbyje, sakyčiau, Baltijos šalių rašytojų ir vertėjų namų virtuvėje, o dar kiti – Vilniuje. Sumanęs išleisti knygą ketinau sudaryti mažą, keturiasdešimties eilėraščių, rinkinį. Tai ne antologija, o tik tam tikrų metų rinkinys, kuris nėra parašytas vienu įkvėpimu, vienu impulsu, vienu prisėdimu. Aš tokiais dalykais nelabai ir tikiu. Vis dėlto norisi tokio išugdyto, apvalyto, tokio išskaidrinto rezultato, galiausiai, *iškentėto* – negražus, nepopuliarus ir nemalonus žodis – tačiau kai kuriuos dalykus reikia iškentėti, ar ne? Pavyzdžiui, iškęsti ir pakęsti. Iškentėti ir tuomet pakęsti. Pakęsti savo eilėraščius, savo vaikus, savo žmoną, savo tautą, savo tėvynę ir visų pirma save. O tai nėra lengva.

AG: Paminėjai įdomų dalyką. Ervinas Panofskis sako, kad tikras humanitaras yra istorikas. Ar tu kalbi apie istoriją?

JK: Taip, taip.

AG: Tu tiki istorija?

JK: Visada tikėjau. Man istorija yra tai, ką atmeni, tai, ką atmena tavo kūnas, pasąmonė, kaip tai tave keičia atsakomybės akimirką, kai reikia esmingai pasirinkt. Žodžio ar vaizdo pasirinkimas yra etinis sprendimas, istorinis judesys.

AG: Tuomet kas tau yra tavo paties archeologija? Ar pagalvoji apie tai, kad žmogus, kuris tave skaito, gauna tavo projekciją – 10 metų pjūvį?

JK: Istoriniai pjūviai mane domino dar studijuojant – diplominis darbas buvo „Simono Daukanto istoriosofija". Vado-

vavo profesorius Juozas Girdzijauskas, VU Lietuvių literatūros katedros moralinis ir profesinis autoritetas, viena tolerantiškiausių ir intelektualiausių to meto figūrų.

AG: Vadinasi esi pavydėtinai nuoseklus.

JK: Istorija, kaip ir atmintis ar vaizduotė, nėra abejonės, tiesiogiai atsiliepia rašymui, tai akimirkai, kai lieki su popieriaus lapu. Istorijos pojūtis man yra labai svarbus. Jis suvienija, kūrybingai pririša mano savimonę prie kažkokio bendro genofondo „stuburo". Kažkada Mindaugas Kavaliauskas yra tai užčiuopęs mano poezijoje. Jaunesniosios kartos poetui istorija mažai bereiškia; jam gali daugiau reikšti jo neurozės, jo psichotika, tai, iš ko jis tariasi esąs sudėtas dabartybėje, kaip tu sakytum – ego, kuris, jo požiūriu, mažų mažiausiai briliantinis.

AG: Kažkada Tomo Sodeikos istorijos filosofijos seminare skaitėm Nietzsches tekstą „Apie istorijos naudą ir žalą gyvenime". Labai įdomus ankstyvas Nietzsches tekstas, kurį jis parašė būdamas dvidešimt aštuonerių. Jame kalbama, kad galimà ir intoksikacija istorija, pasineriant vien į tekstus, į projekcijas, į kūrinius, į archyvus. „Archyvo žiurkės" žvilgsnis į istoriją gali būti žalingas – jis ištrina dabartį, ištrina spontanišką patirtį, dabarties akimirkos jėgą. Bet aš manau, kad tu nesi toks ištrinantis kūrėjas. Atrodo, kad tu paverti dabarties akimirkas ir pastebėjimus gan deginančiais segmentais, sudėlioji iš jų labai gyvą mozaiką (kad ir kaip keistai tai skamba). Būtent – iš stiprių dabarties pastebėjimų. Ta tikrovė, kuri skleidžiasi prieš tavo akis, šią akimirką tau yra svarbi. Tikrai nesi archyvų darbuotojas, net nesi hiolderliniškas graikiškų iškasenų tyrinėtojas ar Ovidijaus, Plutarcho ar kitų autorių mėgdžiotojas. Mes čia kalbam, turbūt, apie kitokią istoriją.

JK: Vienas bičiulis dar ankstyvoje jaunystėje pasakė tokią man gilokai tuomet įstrigusią mintį – kad pasąmonė veiktų, ją reikia „įkrauti". Kalbama buvo apie menininko pasąmonę, kuri yra įkrauta pačiais įvairiausiais, keistais dalykais, kurių tarpe yra ir ta gyva istorija, su kuria esi susijęs organiškais kraujo ryšiais. Tarkim, mano mama buvo Sibire, ji buvo ir, sakyčiau, iki šiol tebėra tremtinė ir tai man įsirėžė nuo pirmųjų mano sąmoningų metų, tai mane veikė, ir viena mano knyga – *Baltas kalėdaitis* (Čikaga, 1990) yra su šia aplinkybe susijusi.

AG: Mano močiutė irgi buvo smetoniška mokytoja ir man jos smetoniški prisiminimai apie anų laikų edukacinę sistemą, apie gyvenimą apskritai buvo labai svarbūs.

JK: Jeigu esi dėmesingas žmogus, tai ugdo.

AG: Taip, tai ugdo.

JK: O kaip tu įkrauni pasąmonę?

AG: Pasąmonė įkraunama netgi skaitant.

JK: Besaikiu smalsumu, besaikiu žiūrėjimu, besaikiu klausymu, besaikiu kvėpavimu...

AG: Netgi atsispaudimų darymas yra pasąmonės įkrovimas. Visi tie veiksmai nugula, jie yra klodas. Specialiai pasąmonės neįkrausi, bet vis dėlto ji yra įkraunama. Šitas imperatyvas yra paradoksalus.

JK: Nuo keturiolikos penkiolikos metų buvo daug skaityta, klausyta, žiūrėta. Tai sluoksniavosi, kaupėsi, liejosi su patyrimais, kartais labai skaudžiais.

AG: Čia toks painus tinklas ar rezginys, kad Freudo ir Jungo teorijose nėra nė tūkstantosios dalies atsakymo į klausimą, kas mes iš tikrųjų esam. Mes nebraižom fizikinių struktūrų. Mus įkrauna ir šis pokalbis, užmestas žvilgsnis į štai televizoriuje retsykiais pasirodantį „Žalgirio" vyriausiąjį trenerį Rimantą Grigą, Fassbinderio filmas, kurį aš mačiau Paryžiuje su labai įdomiu žmogum. Neprisimenu pavadinimo...

JK: Aš irgi labai dažnai pamirštu pavadinimus ir pavardes.

AG: Tą Fassbinderio filmą aš mačiau 1992 metais, tai man lyg ir atleistinas šis užmaršumas. Aš prisimenu, kas ten vyko, bet neprisimenu pavadinimo. Visa tai mumyse lieka kažkokiu ypatingu būdu ir iššoka į sąmonės paviršių keisčiausiais pavidalais. Man patinka tavo pasakymas „besaikis smalsumas". Smalsumas yra natūralus dalykas, smalsumo negali suvaidint arba gali suvaidinti smalsumą labai trumpam laikui. Čia tiktų tas fenomenologo Husserlio pasakymas, kad sąmonė yra intencionali, nuolat į kažką nukreipta. Bet vienų žmonių ji yra nukreipta žymiai mažiau negu kitų.

JK: Kaip tau atrodo, kodėl taip yra?

AG: Kodėl taip yra – neaišku. Mes čia ir kalbam apie tą alkį, smalsulį, tačiau ne godulį (griebti, griebti, griebti). Labiau man patiktų žodis „atvirumas".

JK: Papasakok apie pirmąjį savo santykį su mano rankraščiu.

AG: Iš pradžių aš priešinausi dėl kai kurių kūrinių įtraukimo, norėjau tam tikro išvalymo. Atrodė, kad dalis eilėraščių yra akivaizdžiai etnocentriški, kalbantys apie konkretų kontekstą

ir nederantys su kitokios prigimties „globaliais pastebėjimais". Man tie eilėraščiai pasirodė jautrūs, vos ne japoniško teptuko prisilietimai (žinai, kaip japonų tapytojo teptukas jaučia žvirblį, mato jo sparnų plastėjimą, musę ar debesį?). Eilėraščiai, kur ego labai mažai, o tikrovės labai daug. Vienam kritikui – priešingai, šie „globalūs" eilėraščiai pasirodė perkrauti metaforomis ir pretenzingi. Suvokęs tą faktą, kad apie vieną reiškinį postmodernizmo gadynėje yra galimos kelios visiškai priešingos teisingos nuomonės, pagalvojau, kad knyga turbūt daugiau laimės savo eklektiškumu nei „grynumu".

JK: Man būtų įdomus tavo santykis su fotografija.

AG: Tiesą sakant, jis yra labai keistas. Esame tiesiog užtvindyti fotografijos, ji akivaizdžiai keičia mūsų tikrovės supratimą. Susana Sontag yra pasakiusi, kad fotografijos dėka pasaulis mums ima atrodyti „pernelyg lengvai prieinamas". Ko gero, tai tiesa, nemaloni tiesa. Matyt, kaip tik todėl aš – tiesiog intuityviai ar net instinktyviai – stengiuosi „prisileisti" labai ribotą jos kiekį, kiek galima griežčiau atsirinkti. Mane itin erzina visokia fotografinė „išmonė", sukonstruota fotografija, žaidimas techninėmis fotografijos skaitmeninio apdorojimo galimybėmis – tai lengvi narkotikai, kreipiantys į tikro niekalo, televizijos, pusę. Man patiko, kad kurdamas dizainą tavo knygai, galėjau iš didžiulio pateiktų fotografijų kiekio atsirinkti tik besąlygiškai patikusias. Bet tos atsirinktosios man tikrai patiko, nejutau jose fotografuojančiojo siekio parodyti pasaulį patrauklesnį ar išmoningai pasipuikuoti savo asmenybe; veikiau priešingai – tie juodi–balti vaizdai parodo tą tikrovės dalį, kuri savo liūdnu keistumu prisistato kur buvus, kur nebuvus ir priverčia kiek atsipeikėti.

JK: Man artimas toks supratimas. Idealiausia, kai fotografuoji ir tampi tuo, ką fotografuoji – upe, šaligatviu, voratin-

kliu, dulkėmis ant senų bažnytinių paveikslų, visa esybe skubančia link Aušros vartų močiute ar jauna švytinčia mergina, kurios veide dar negali išskaityti gyvenimo plano. Tai refleksija, bet sąmoninga. Terapija, bet ne klinikinė. Nedera visko žinoti. Ir taip esame pernelyg racionalūs, pragmatiški, panirę į automatizuotą gyvenimo konvejerį, kur kasdien kartojama to paties kurpalio gamyba. Menas gali padėti įveikti tą ydingą ratą. Fotografuoti, kaip ir rašyti, galima beveik (ar net visiškai) viską, tačiau nevalia to daryti be aistros, įtampos, išmanymo, begalinių bandymų, nesėkmių ir sėkmių srauto. Privalai būti vizionierius. Ir neretai – vaikiškas. Vaikai, kaip tu sakai, nemanipuliuoja ir nekonstruoja... Mano vienas bičiulis menininkas neseniai labai nuoširdžiai pastebėjo, kad turint gerus *Photoshopo* įgūdžius, knygos viršelį įmanoma parengti per 30 minučių. Ką apie tai manai?

AG: Į šį klausimą galiu atsakyti pateikdamas mūsų bendradarbiavimo „istorinį faktą": atsisakiau *greitai* daryti knygą. Perskaitęs tekstą ir peržvelgęs tas iš pradžių gautas kelias fotografijas, supratau, kad mane šis darbas traukia, bet kad knygos greitai nebus, kad ji turi susiklostyti. Be jokios abejonės, galima uždėti vieną tų nuotraukų ant viršelio, „pažaisti" šriftų dydžiais ir tiek – bet ar tokiu atveju tai būtų geras dailininko darbas? Juk jis tik piktnaudžiautų profesiniais triukais ir žargonu, lig tol išmoktais dalykais. Prieš tai nebuvau sukūręs nė vieno panašaus viršelio, anksčiau mano sukurti viršeliai buvo visai kitokie. Manau, kad dailininkas turi įsileisti knygą, virškinti ją, kad ji fermentuotųsi, kad rūgtų, kad rūgdama žadintų haliucinacijas, o iš tų haliucinacijų virstų racionaliais sprendimais, atranka, matematiškai kruopščiu darbu ir galiausiai *kažkuo* virstų. Taip aš įsivaizduoju knygos dailininko darbą. Bet jeigu dailininkas pasistato knygą priešais save ir save priešpriešina jai – savo ego ir anksčiau turėtus techninius *Photoshopo* ar estetinius įgūdžius, ko gero, tai nėra dailininko darbas.

JK: Keletas pažįstamų, mačiusių „Sniegą, benamį, krentantį", yra sakę, kad šios knygos dizainas neprimena tobulos produkcijos iš silikatinių plytų fabriko, kuriame triūsia kai kurie knygų dailininkai, lengvai ir neskausmingai jas gaminantys. O gal tokia yra normali mūsų dienų praktika (turiu omeny įprasta, nors ji nėra normali).

AG: Taip, tai yra fabrikas.

JK: Man regis, šita knyga yra išsirgta.

AG: Donskio laidoje „Be pykčio" neseniai kalbėjome apie naujas meno formas, kurios yra žaibiškai generuojamos, nes visuomenė yra pripratusi labai greitai vartoti. Produkcija labai greitai pagaminama, labai greitai suvartojama, labai greitai vėl siekiama kažko naujo. Taip yra dėl padidėjusio gyvenimo tempo ir įvairių kultūros formų globalios apykaitos.

JK: Tu kalbi apie *mass culture*?

AG: Taigi, apie masinę kultūrą, kaip ji save bevadintų – elitine, *haute couture,* dizainu, ar literatūra, daile, instaliacijom, ar drama. O aš vis tiek tikiu mūsų ką tik aptarta *istorija*.

JK: Atpažinimu?

AG: Iš dalies ir atpažinimu. Vis tiek grįžtu prie istorijos, o istorija nėra padaroma per keturias dienas. Jeigu ir atrodo, kad *Photoshopu* per 30 minučių gali padaryti gerą dalyką, visa tai bumerangu grįžta atgal, jeigu tai nepatikrinama per kažkokius ciklinius judesius, tai išdryksta laike, išdryksta grįžtamajame ryšyje, diskusijose. Aš netikiu šitais staigiais, konvulsyviais ego pademonstravimais.

JK: Grįžkim prie istorijos. Bet kaip patirti tą istoriją? Juk negalima jos patirti per 30 minučių. Tarkim, jeigu žmogus yra labai aiškiai socialiai determinuotas tam tikrų aplinkybių, neleidžia jo išsilavinimas, jis neturi elementarių galimybių. Kai jis yra tarsi įstrigęs kažkokioj skylėj, kur metafizinis istorijos patyrimas yra neįmanomas. Arba toji istorija be galo slogi, tad jam belieka gyventi vienadienio drugelio gyvenimą.

AG: Mano aplinkoje tokių gal ir yra, bet mažuma. Aš tikiu, kad adresuoju savo veiklą, kokia ji bebūtų, vertinantiems istorijos gelminį matmenį ir jaučiantiems tą virpėjimą, tą svaiginantį gylį, kai prieš tave (ar už tavęs) atsiveria begalinis prasmę teikiantis klodas. Logiškai galvojant, jeigu visą šį klodą – skaitymo, klausymo, žiūrėjimo, išmokimo – ištrini, kas tau lieka? Pliki instinktai ir viena kita paveldėta dogma.

JK: O jeigu neturi tų skaitymo ir kitų įpročių?

AG: Jeigu tau niekas nesuformavo tų įpročių? Tai čia jau kultūros tragedija. Jeigu neįsijungia atmintis (tu minėjai šeimos istoriją) ir prisiminimas kaip tos atminties retencija ar užlaikymas, išeina taip, kad tu, pavyzdžiui, gali labai ilgą laiką palaikyti gerus santykius su kokiu nors žmogum, turėti bendrų vertingų užfiksuotų ir išgyventų patirčių, bet vieną dieną jį sutinki – to žmogaus veidas rūškanas arba jis tau nesišypso – ir viskas akimirksniu nutrinama. Tu vertini šiuos santykius tik pagal tai, kad žmogus tau šią akimirką nesišypso, bet nesugebi sužadinti atminties – ištisų dešimtmečių puikių santykių ir vertingų patirčių. Man atrodo, kad iš dalies taip galima apibrėžti skirtumą tarp „senų draugų" ir „naujai įgytų draugų".

JK: Tu kalbi apie savo japonišką patirtį?

AG: Ne, manau, šie dalykai yra kaip tik labai vakarietiški. Tikiuosi, kad bent iš dalies tokia yra kiekvieno žmogaus patirtis.

JK: Vienąkart tau žmogus „nesišypso", ir tu jį nubrauki kaip nebuvusį?

AG: Taip. Pagal šį momentą. Tai yra ahistoriška, ahistoriškumo pavyzdys.

JK: Tačiau perdėtai glaudūs santykiai su istorija irgi yra...

AG: Taip, apie tai ir rašo Nietzsche – jeigu tu žvelgi į istoriją kaip į archyvinį dokumentą, ją fetišizuoji, tai gauni...

JK: Hitlerį. Ir Staliną.

AG: Ne, greičiau saują dulkių.

JK: Dar grįžkim prie knygos. Mane kiek erzina, kai žmonės, dar neskaitę, sako – graži knyga. Man tas išorinis gražumas yra lyg ir antrinis, ne tiek svarbus dalykas.

AG: Vienas mano aspirantas ką tik parašė darbą apie tai, kas tave dabar erzina. Apie tą vizualųjį gražumą, paviršiaus gražumą. Bet esmė čia yra *suskambinimas*. Tu skrodi tą žodžių ir vaizdų užuolaidą ir tada turi kažkas suskambėti. Kai man buvo atsiųstas tekstas bei trys fotografijos ir pasakyta, kad tai yra „tekstinė" poeto knyga ir ją tereikia paįvairinti keliomis razinomis, tai yra iliustracijomis, inkliuzais, kitaip tariant – reikia šiek tiek kompromisų su minia, kuri alksta vizualumo. Dabar gi vyrauja reginių kultūra, poezija absoliučiai nepopuliari. Juk ji su įkyriu vienuolės atkaklumu ragina susitelkti prie atidaus teksto skaitymo, prie metaforų iškodavimo – prie visų šių varginančių

dalykų. Vis dėlto man beskaitant knygą ir žiūrint į tas kelias atsiųstas fotografijas kažkaip nušvito, kad vaizdai čia gali ne vien prablaškyti nuobodulį. Kaip tik tuo metu iš tavęs ir gavau kompaktinį diską su įrašytom nuotraukom, įnikau atrinkinėti. O tai buvo daroma štai kaip. Dedu eilėraštį ant lapo, skaitau tą eilėraštį, kartą, du, tada einu per visą fotografijų rinkinį ir... Šioje vietoje studentams, pašnekovams ar draugams pateikiu *įsilaužėjo į seifą* metaforą, kai įsilaužėjas naudoja medicininį stetoskopą, sukinėja seifo rankenėlę ir tik labai įgudęs įsilaužėjas išgirsta kliktelėjimą toje vietoje, kur sukinėjamos rankenėlės mechanizmo danteliai sutampa su užrakto kodu – taip yra atrandamas kodas ir įsilaužiama. Ir kai šį seifą atidarai, pamatai turinį, kuris tave labai nudžiugina. Jeigu tu vagis, tave nudžiugina pinigų ar lobių vaizdas. Jeigu tu poetas, tave nudžiugina eilėdara, metaforos, apima neapsakomas dvasinis pasitenkinimas. Panašiai ir atrenkant nuotraukas. Skaitai eilėraštį ir renkiesi nuotraukas – kas tiktų. Kartais pusę skiemens pavykdavo užkabinti – jis tapdavo tuo dygliu, išlindusiu iš fotografijos, kuris prikibdavo prie kokios sakinio ar žodžio nuotrupos. Vienas maloniausių prisiminimų – toji nuotrauka su suskilusia krepšinio lenta, virš jos driekiasi lėktuvo paliktas brūkšnys – plonas plonas, vos pastebimas. Eilėraštyje kalbama apie įtemptą spindulio lanką. Suprask, kaip nori, bet jis iš tikrųjų įtemptas. Čia mes balansuojam ties pavojinga riba – pokalbis darosi panašus į grynus paistalus! – o šį „kliktelėjimą" be mūsų pačių išgirs, tarkim, du procentai skaitytojų, ir tai bus nuostabu! Suardyta organinio stiklo krepšinio lenta ir lėktuvas, kuriuo tarsi gali pabėgti į ateitį. Aš nežinau, kur jis bėga. Vaizdą skaičiau absoliučiai vizualiai, man jis teikė intuityvų dėmės ir linijos pasitenkinimą kaip „vizualistui", tačiau skaitant eilėraštį (kai skaitau „spindulio lankas jau įtemptas") man tarsi pasigirsta tas įsibrovėjo „klik-klik-klik", ženklas, kad šioje vietoje gali atidaryti seifą! Tikiuosi, kad šitoj knygoj tokių atidarymų yra bent ko-

kie trys ar keturi. O jeigu knygoj tie trys keturi „klik“ yra, tai ir yra „išskirtinė“ knyga, kaip sako Valdas Gedgaudas, nes esama knygų, kuriose jų tiesiog nėra. Atrodo, fizikinis tyrimas baigtas.

JK: Ačiū, Arūnai.

Juozas Glinskis: „Tikroji realybė - tai pasaulis be daiktų"

Prozininkas, dramaturgas Juozas Glinskis atsako į Juliaus Kelero klausimus.

Juozas Glinskis (g. 1933 m. spalio 15 d. Sindriūnuose, Pasvalio raj.) - dramaturgas, prozininkas. Pjesėse dominuoja nelaisvės motyvai, pastebimas kūrybingas Artonino Artaud „žiaurumo teatro" principų taikymas

1967 m. debiutavote novelių knyga „Verdenės". Kada pradėjote rašyti? Kokie Jūsų įkvėpimo šaltiniai?

Kai niekam netinki, vis kam nors tinki.

Per tuos pirmuosius trisdešimt ketverius gyvenimo metus taip šito ir nesužinojau. Daiktų pasaulis neviliojo. Mažai su kuo bendravau, draugų neturėjau. Vengiau būrio, džiaugiaus ištrūkęs iš susirinkimų ar pobūvių. Materialinė gerovė nerūpėjo, nieko nepasistačiau, turto nesukaupiau, pedagogo karjeroj nė per laiptelį nepalypėjau. Nesugebėjimas „pritapti prie kolektyvo" stūmė į nuošalę. Pirmą ryškų spyrį gavau Pasvalio vidurinės mokyklos abitūroje. Likus dviem savaitėms iki brandos atestato egzaminų (1950), „už chuliganizmą ir chuliganiškų veiksmų organizavimą" (įrašas išduotame pažymėjime), „už reakcingą nusistatymą prieš komjaunimo organizaciją kaip politiškai nesubrendęs" (įrašas neviešintame pedagogų tarybos protokole), elgesio pažymį sumažinus iki trejeto, šešiolikmetis vaikėzas faktiškai šalinamas, kaip seniau sakydavo, su vilko bilietu. Iš tikrųjų taip buvau nubaustas už tikrai bjaurų individualisto charakterį. Gyvenau savo galva, neprašinėjau patarimų, niekinau pripažintus autoritetus, priešgyniavau, žodžiu, buvau tikrai įžūlus taip stropiai statomo socializmo rūmo griovėjas (tais metais nė vienas iš klasės nestojo į komjaunimą). Brandos egzaminus išsilaikiau po dvejų metų emigravęs į Biržus. Daug nesukda-

mas galvos, kur pratęsti mokslus, įstojau į Šiaulių mokytojų instituto neakivaizdinį skyrių ir tapau Šventosios septynmetės (Kretingos raj.) pradinukų mokytoju. Bet, atitarnavus tarybinėj armijoj, kompetentingi rajono organai nusprendė į savo valdas nebeįsileisti. Buvau išprašytas ir iš Vilniaus rajono. Pasitikėjimą įgijau baigęs pedagoginį institutą – buvau paskirtas į vakarinę Pravieniškių pataisos darbų kolonijos mokyklą. Tiesiai sakant – į kalėjimą.

Parengiamojo etapo varteliai užsidarė. Išsinuomojau pamiškėj pirtį, apsigyvenau, laiko per akis, pamokos tik vakarais, tad ir pradėjo visokios mintys lankytis.

Koks buvau ir kuo tapau?

Ogi toks – smalsus, bailus, atžarus peliukas šlakuotu snukeliu. Buvau.

Dabar, tai yra tada, trisdešimt ketvirtuosius įpusėjęs, – rūstus, užgrūdintas žiurkinas, galintis nusigraužti į spąstus patekusią koją.

Nuo ko tokie pakitimai prasidėjo? Įtariu, kad nuo nieko. Kad niekada niekas niekaip neprasideda. Kad procesas, visas, ištisai jau esti užprogramuotas su pradžia ir pabaiga. Tuo pačiu metu, kai turi prasidėti, viskas jau esti pasibaigę. Iš Letos ūkų išnyra mažas homunkulas su karsteliu po pažasčia. Kad tas karstelis būtų panaudotas, mažylis turi atitinkamai gyventi bei elgtis. Kūryba ir naikinimas sustoja šalia arba bent žengia pirmyn ar atgal tokiu tempu, kad finišą pasiektų jau didelis, protingas, išsivystęs munkulas dideliame, jo proto galias atitinkančiame karste, ir viskas prasidėtų iš naujo. Tokie dalykai be valios pastangų neįvyksta. Be Aukščiausiojo valios – galbūt, bet be paties individo – ne. Nes individas tai tikrai neaprėpiamas ir nenusakomas kazusas: jo motina yra Visata, o tėvas – Vezuvijus. O tai toks dualizmas, kuris dviejų vienovėje sukuria reikalingą įtampos lauką, laiduojantį normalų, su iškrovomis ir štiliais gimimą – išėjimą, ir priešingai.

Nežinau, ar ant kryžiaus merdėjantis gimstantis Kristus sprendė šizišką pasirinkimo problemą. Apaštalų liudijimu, jis aklai vykdė Tėvo valią. Nežinau, ar išdavikišku pabučiavimu įsiamžinęs Judas turėjo galimybę pasielgti kitaip, negu pasielgė. Pagaliau nesu įsitikinęs, kad vadinamoji šventoji istorija išvis nėra „išrinktosios tautos", sugebėjusios pasinaudoti bankrutuojančios pagonybės niša, genialios kūrybos vaisius. Galiu kai ką tikresnio pasakyti tik apie tą į kampą įspęstą peliūkštį, kuriam ganėtinai pasisekė – jam buvo leista pasirinkti: ar iš baimės darai į kelnytes ir esi laisvas smirdėti, ar taip baisiai neišsigąsti – kelnytės lieka švarios, bet tavo laisvė pakimba ant plauko. Peliūkštis pasirinko... PIŠI... – tėviškai šnibždėjo į ausį prie iš sąsiuvinio išplėšto lapelio palinkusiam berniūkščiui rūkalais prasmirdęs totoriškos išvaizdos majoras. PIŠI... Ir tu įgysi galią, kokios iki šiol neturėjai, su tavim bus visa sistemos sargija, kandžiosies, ir už tai nebūsi baudžiamas, ne taip labai svarbu, ką tu čia pasižadi, ką išduodi, svarbu, kad tie, kurie tau užkabino chuligano etiketę, bus įveikti, bus priversti atšaukti savo protokolą, majorui tas – vieni niekai, drebėkit, bailūs niekšeliai!.. PIŠI... Ir berniūkštis rašė... Pasišiaušęs, prakaito išpiltas, šnopuodamas, šnirpščiodamas... Jis aiškiai žinojo, kad nedarys to, ką pasižada daryti, jis nešnipinės, nepranešinės apie banditus, užsimaskavusius liaudies priešus, tačiau rašė, nes, kaip jis manė, šis velniui užrašomos sielos paktas buvo vienintelė reali galimybė įveikti bailių mokytojų, partorgų ir sekretorių komšutvę. Pats tokio rašymo faktas jam nebuvo itin nemalonus. Majoro diktuojami rusiški sakiniai net teikė kažkokio pasididžiavimo. Daug nemalonesnis buvo snarglys, kuris atkakliai tįso iš nosies, tarsi siekdamas akivaizdžiai parodyti, koks esi šlykštukas... Snarglys buvo tiesiog nepaveikiamas. Ir staiga jis prapuolė, išnyko lyg dūmas – PADPIŠIS', išgirdo berniūkštis. Paskutinį kartą šliurptelėjęs, jis išvedžiojo savo pavardę, majoras paėmė pasirašytą lapelį, įsidėjo į planšetę, pasakė MALADEC ir, palikdamas jį vieną, pridūrė: ESLI ŠTO, JA TEBIA NAIDU.

Jeigu tave suspardė, nekaltink spardančiojo, žinok, kad pirma tu pats save susispardei. Klasės draugai laikė brandos egzaminus, mano reikalai niekam nerūpėjo, sutikti gatvėje pedagogai žvelgė kaip į tuščią vietą. Atestatas nuplaukė, majoras nepasirodė, pergalės ir keršto planai žlugo. Jaučiaus apgautas, tiesa, per daug dėl to nesupykau, nes pats ketinau taip pasielgti. Čekistai labiau patyrę, tad nieko nuostabaus, kad mokinukas buvo išmuilintas ir suvyniotas. Bet ir tokios būsenos jis sugebėjo pasispardyti – jis anuliavo sandėrį. Tiesa, mintyse, tiesa, nebegaliojantį, bet vis tiek pasijuto tarsi šūdo krūvą iš širdies išmėžęs. Čekistai to negalėjo žinoti, jiems paprasčiausiai atrodė, kad jų „agentas" užrietė nosį ir jeigu per tą nosį atitinkamai užplosi, viskas sueis į normalias vėžes, tad įjungė spardymo mašiną – prasidėjo keliolika metų trukusi prevencijų odisėja.

Procedūros, pritaikytos šias eilutes rašančiam, paveikė ne visai taip, kaip sistemos sraigtai ir sraigteliai buvo numatę: atsitiko nelaukta – sistema nesuveikė, ji atsijungė, savaime. Tokio rezultato nesitikėjo nei sistema, nei pats kaltininkas. O atsitiko štai kas (tą supratau tik trisdešimt ketvirtais gyvenimo metais) – neklystantieji sistemos guru padarė lemtingą klaidą: jie panaudojo spardymo technologijas prieš pilietį, kuris pats save buvo jau taip susispardęs, kad sveikos vietos nebeturėjo nei kūne, nei sieloje. Silpnesnių smūgių jis nė nebejuto, o stipresni net pranašumo džiaugsmą teikė, dar keli smūgiai į jautrią vietą – ir tas pilietis drąsiai būtų galėjęs pasakyti: jūs – mano atgaiva ir stiprybė! Akivaizdi pretenzija į sadomazochisto statusą? Tikrai taip.

Atrodo, kad dažnai ponu Dievu vadinama Gamta, tam mažvaikiui įteikdama vyriškumo regalijas, visai rimtai suklydo. Nors gimė jis po Svarstyklių ženklu, iš tikrųjų buvo Mergelės pabučiuotas vaikinas. Priešingai horoskopų rekomendacijoms, jis net nedrįsdavo įsivaizduoti, kad kas liestų jo erogenines zonas, o tai atsitikus, ilgai svaigdavo virtualioje prisiminimų erdvėje. Prikergti vyriškumo atributai jį pavertė neaiškios kilmės

mišrūnu, kurio charakterio ir prasmės nei jis pats, nei vienaip ar kitaip su juo bendravę subjektai nebūtų sugebėję nusakyti. Pamatiniais prasmių paieškos žodžiais tapo GĖDA ir BAIMĖ. Dvi sesės dvynės. Gėda dėl to, kad kažką turėjai padaryti kaip vyras, bet iš baimės nepadarei, nes jauteis kaip moteris. Gėda dėl tokių dalykų, dėl kurių vyriškis jokios baimės nejaučia, o moteriškė – netgi labai, arba atvirkščiai. (Gal ir gerai, kad taip. Gal kaip tik tokia būsena vėliau buvo išeities taškas įsijaučiant į kuriamus vyrų ir moterų personažus.) GĖDA ir BAIMĖ. Ir ne tik vyro ir moters santykių srityje. GĖDA ir BAIMĖ. Amžinasis tandemas. Be išimčių. Visur. Įvairiausiais variantais. Jis suprato, kad šie jausmai kartina jo gyvenimą, stumia jį į vienatvę, izoliuoja, bet atsisakyti jų neįstengė. Netgi nenorėjo: jis jautė malonumą apsimetinėti, slapstytis, vaizduoti tvirtą, savarankišką, netgi brutalų, nesigėdintį savo nuogybės ir netikusių darbų, ir tuo pat metu virpėti nuo minties, kad būsi atskleistas, demaskuotas, ištemptas, nurengtas, apšviestas, išjuoktas. Jis gėdijosi savęs, jis bijojo pasaulio. Jis nemylėjo žmonių, jų nekentė, nes šie du jausmai kaip tik dėl jų, žmonių, artimų ir tolimų, labiausiai artimų, buvo tapę prakeikimo ženklu. Tačiau jį gelbėjo tas pats kančios, savidraskos saldumo pojūtis, iš kurio vėliau formuosis kūrybinės buvimo prasmės. Sadomazochizmas kaip asmenybės bruožas realizuosis atskleidžiant personažus. Bet tuomet jis apie tai nė nenutuokė. Tiesiog fiziškai jausdamas vis sunkėjančias kūno ir sielos grandines, praradęs vaikystėj jaustą Dievo buvimą, toks menkas žemės genijų, o dar menkesnis dangaus žvaigždžių akivaizdoj, jis klaidžiojo pamiškėm, kniaubėsi veidu į žemę, krūpčiojo, kėlėsi, kaip į katorgą ėjo į tarnybą, bandė įsimylėti, išsipasakoti, kartais pasisekdavo, rašė iki sentimentalumo šleikštų, vėliau sudegintą dienoraštį, analogiškus laiškus ir eiles, niekam jo nereikėjo, nieko jis nenorėjo, slogios naktys, savigrauža, sunki virškinimo trakto liga ir nuolatinis nerimas. Normalus nerimas, šizofreniškas, su mintimis apie savižudybę.

Vėliau jos bus realizuotos personažų veiksmuose. Viskas. Taškas. Ir išvada: vadinamoji realybė, kurioje knaisiojasi daiktais apsivertusi liaudis, yra tik fikcija, apgaulingas regėjimas, nes tikra realybė negali būti tai, kas turi tik tariamą vertę, kas trukdo, verčia veltui eikvoti laiką, žlugdo mintį, iš ko kyla nesutarimai, žiaurybės, banditiški planai ir veiksmai. Aš niekada neturėjau daug daiktų. Lova, stalas, kėdė, keletas būtinų drabužių, radiola „Estonija", plokštelės, dulkstančių knygų lentyna, vėliau rašomoji mašinėlė – štai ir viskas. Persikraustant man nereikėjo samdytis sunkvežimio. Pradėdamas trisdešimt penktuosius gyvenimo metus jau gana aiškiai suvokiau, kad svarbiausias dalykas, tikroji realybė yra tai, dėl ko tikrai verta gyventi, kuo iš tikrųjų gyveni, kas verčia giliau alsuoti, tvirčiau plakti širdį, tikroji realybė – tai pasaulis be daiktų, pasaulis, reiškiamas mintimis, žodiniais vaizdais, neregimų, tačiau tikresnių už regimus žmonių pasaulis. Kur jo ištakos, nežinau, esu įsitikinęs, kad tai nėra vaikščiojančių, valgančių, miegančių pavidalų veiklos analogija. Tikriausiai jokių ištakų ir nėra, yra Platono suformuluotas visuotinis esamumas, kuris atsiskleidžia paneigiant formalųjį AŠ, atsisakant tokio savęs, kokiu tave mato daiktija, daiktų pasaulis, kokiu iki tol, jo akimis žiūrėdamas, ir pats save laikei. GĖDA ir BAIMĖ, maitinusios vergišką savidraskos psichologiją, prarado triuškinančią galią. Neteko galios ir brutalusis pasaulis. Pro šalį lekia nuodingos apkalbų, šmeižto, grasinimų strėlės. Tave saugo nepramušama tavo minčių lauko piramidė, kurioje viešpatauja UOLUMAS ir GARBĖ.

Tik dabar parašęs pamačiau, koks didingas žodis UOLUMAS. Nemėgstu didingų dalykų, man jie asocijuojasi su ydingais, bet šiuo atveju sunku nesižavėti. Apie jo semantinę giminystę su UOLA nieko negaliu pasakyti, tačiau grafinis vaizdas labai primena uolą, netgi visą uolų grandinę. Itin iškalbingi UOLUMO sąryšiai su analogiškos prasmės moralinėmis sąvokomis. Pasidomėjus kelių Europos kalbų atitikmenimis, paaiškėjo,

kad artimiausi, pvz., Herzlichkeit (vok.), heartiness (angl.), fanatisme (pranc.), accurato (it.) ir kt., „grąžinus" juos atvirkštiniu vertimu, išvystume be galo ilgą asociacijų sąrašą. Širdingumas, nuoširdumas, atsidėjimas, apsivalymas, sveikata, reiklumas, tvirtumas, linksmumas, tiesumas, fanatizmas, pakilimas, patosas, užsidegimas, įnikimas, žavėjimasis etc. Dėmesingas, aiškus, apibrėžtas, atidus, detalus, doras, garbingas, deramas, sveikas, gražus, gilus, grynas, dailus, individualus, glaustas, griežtas, išsamus, skrupulingas, subtilus, stiprus, stropus, ištikimas, jautrus, kruopštus, tikslus, teisingas, pagrįstas, nuodugnus, atsargus, neužterštas, nevartotas, patikimas, prasmingas, rūpestingas, techniškai švarus, taupus, įdėmus etc. Visos šios sąvokos tarnauja UOLUMUI. Šį žodį pagal prasmę tikrai galima kildinti iš žodžio UOLA. Tvirtas, tiesus, nepalenkiamas, jis sergsti daugybę kitų žodžių nuo lengvabūdiško parsidavėliškumo ir iškrypimo. Ne visada tai pasiseka. Yra ir tokie posakiai: uolus ant mergų, uolus ant ėdimo, koks to velnio uolumas! Galima ir uoliai tarnauti – korporacijoms, interesams, okupantui. Gelbsti GARBĖ. Ehre (vok.), honor (ang.), célébrité (pranc.), gloria (it.) etc. – tvirti, kompromisų nepripažįstantys žodžiai. GARBĖ neleidžia uoliai tarnauti; veidmainystė ir keliaklupsčiavimas – jos antipodai. GARBĖ nelaipsniuojama, ji neturi pakaitalų, ji arba yra, arba nėra. GARBĖS ir UOLUMo duetas – nepakeičiamas kūrybingos asmenybės sargas ir palydovas.

Neseniai Liūnė Sutema viename interviu yra sakiusi: „Eilėraščius gimdau, kad galėčiau gyventi ir kvėpuoti." O kaip drama? Ar ji irgi yra terapinė priemonė, galbūt kai kuriais atvejais išvaduojanti iš psichiatro paslaugų? Tai – malonumas, pareiga, iššūkis?

Keršiju, vadinasi, gyvenu.

Keršyti yra žema, užtat kaip saldu... Dar saldžiau, kai keršijant ir uždraustas vaisius nuskinamas. Bet tai operetės žanro

prerogatyva. Mus dominantis kruvinųjų dramų žanras kerštą traktuoja kaip egzistencinę būtinybę. Per paskutinį XX a. Rusijos ir Čečėnijos–Ičkerijos karų dešimtmetį panašiomis temomis „Lietuvos aide" paskelbiau apie du šimtus publikacijų. Dominuojantis šių karų bruožas – kerštas. Be gailesčio keršija čečėnai už iššudytus artimuosius; už draugų žūtį keršija rusų kareiviai. Jaučiu simpatijų čečėnams: jie elgiasi kaip bitės. Laikau dvylika šeimų. Jei, nepaisydamas bičių nuotaikos, brausies į avilį, grobsi jų atsargas, žodžiu, elgsies kaip meška prie uokso, būsi sugeltas. Sargybinės mirs, bet nepraleis. Genties apsauga, jos klestėjimas svarbiau už individo gyvybę. Sako, lietuviai ir čečėnai turi esminių panašumų, visų pirma, vertinant laisvę. Gali būti: ir mus, ir juos auklėjo ta pati Rusijos meška. Čečėniją baudė visi be išimties Rusijos carai. Motina Rusija ilgiems dešimtmečiams priglaudė Lietuvą valdant žaviajai imperatorei Jekaterinai II. Trauka buvo abipusė. Vienijo degtinė ir seksas. Istorikas Zigmantas Kiaupa, rašydamas apie XVIII a. Respubliką Žečpospolitos padalijimų išvakarėse, ypač pabrėžė besaikį girtuokliavimą. Nė vienas svečias, jei dar pastovėjo ant kojų, negalėjo palikti šeimininko namų, sako Z. K. Seimelio uždarymas dažniausiai būdavo atšvenčiamas masinėmis kelių dienų išgertuvėmis. Kitą rytą po seimelio uždarymo miestelio patvoriuose ir palėpėse būdavę pilna tysančių pusgirčių bajorų. Tiesa, sekso problemų istorikas negvildena. Galbūt ši problema Žečpospolitos bajorams jau nebebuvo aktuali, tačiau ryšys tarp girtuokliavimo ir sekso nuo seno žinomas. *Gde vodka, tam i razvrat.* Imperatorė Jekaterina veikė abiem lygiais. Monopolizavusi degtinės gamybą, ji leido Lietuvos aukštuomenei varyti degtinę savo reikmėms. Dvarų degtindarių produktas pasiekė tokios aukštos kokybės, kad prancūziški konjakai turėjo trauktis iš rinkos. Karūnuotieji kitų valstybių asmenys, iškiliausi svečiai laikė garbe iš imperatorės gauti Lietuvoj pagamintos degtinės statinaitę. Sumani, išsilavinusi, valdinga Prūsijos generolo duktė, prie Rusijos prijungusi

Krymą, Šiaurės Kaukazo, Vakarų Ukrainos, Gudijos, Lietuvos žemes, vien formalumais neapsiribojo. „Po I Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimo imperatorė Jekaterina II, susirašinėjusi su Volteru, klausė filosofo, ką reikėtų daryti, kad nukariautos tautos būtų visiškai pavergtos ir asimiliuotos? Pirmiausia reikia tas tautas demoralizuoti, – šaltakraujiškai švietė imperatorę Volteras" (citata iš Gedimino Zemlicko straipsnio, pristatančio prof. Kęstučio Makariūno mintis, pasakytas Lietuvos mokslininkų kongrese „Lietuvos mokslas ir studijos tūkstantmečių sandūroje"). Po paskutinio Žečpospolitos padalijimo, Jekaterinai laiminant, girtuokliavimas, ta savanoriška, anot Hipokrato, beprotystė, galutinai užvaldė visus gyventojų sluoksnius. Ši visas XVIII a. moteris pranokusi politikė buvo nė kiek neprastesnė ir meilės reikaluose: jausmais, karjeros ir aukso grandinėmis ji sugebėjo prie savo daug mačiusios lovos prirakinti iškiliausius, seksualiausius imperijos vyrus. Tad galima kai ką ir atleisti...

Pirmosios atgarsio sulaukusios (tiesa, už geležinės uždangos) pjesės rašymas ir parašymas sutapo su Tarybų Sąjungos vadovo, TSKP generalinio sekretoriaus Leonido Iljičiaus Brežnevo, stagnacijos epocha. Tai – antiutopija „Pasivaikščiojimas mėnesienoje", Jono Jurašo pastangomis slaptai išgabenta į Vakarus ir pastatyta Niujorko *New City* teatre 1978 m. Anonimo slapyvardžiu. Vienas veiklus Tarybų Lietuvos ryšių su emigrantais entuziastas (pavardė, rodos, iš P. raidės), laisvai už jūrų ten ir atgal lakstęs, po premjeros sugrįžęs rašytojų susirinkime paskelbė, jog ta pjesė – Amerikos lietuvių dramaturgo Algirdo Landsbergio. Neprotestavau. Sėdėjau, klausiau ir ausimis karpiau. Kam reikia, tas, be abejo, ir apie tikrąjį autorių buvo informuotas. Čia, tarp rašytojų, tokių neatsirado – nesutikau nė vieno žvilgsnio. Brežnevizmo laikais rašytojai laikėsi visai neblogai. Tai buvo tikrai privilegijuotas visuomenės sluoksnis. Visi, net patys liesiausi, neturintys partinių knygučių, ką nors gaudavo. Rašytojų sąjunga buvo gana demokratiška ir dirbti

netrukdė. Tik reikėjo pernelyg neiškišti galvos, per plačiai neišsižioti, rodyti pagarbą storesniems ir galėjai rašyti ką nori, kaip nori ir kiek nori. Žinoma, į stalčių... Taip ir „Pasivaikščiojimas..." atsirado. 1968–1969 metais. Triūsiant Pravieniškių kolonijoje. Prahos pavasarį. Brežnevinei kanonadai dundant.

Atlikau tiesiog pranašišką dramaturginį triuką... Jau tuo metu vadovaujančio TSKP elito, mano antiutopijos herojų, amžiaus vidurkis artėjo prie pensinio. Pridėjęs dar bent po dvidešimt, senukus apgyvendinau specpensione. Nukaršę, kretantys, jie bastėsi po pensiono parką, o mėnesienos naktimis atbusdavo jų degradavę protai: vaizdavosi esą geležiniai feliksai, džiugašviliai, iljičiai, sašos etc., kažkam komandavo, kažką gaudė, kankino, teisė, viens kitam vykdė nuosprendžius. Virė ir jausmų pasaulis: mėnesienos paveikti, tarėsi esą donžuanai, katiušos, homo- ar biseksualai... Pataikiau, kaip sakoma, į dešimtuką. Sovietų valstybės kracho išvakarėse šio grotesko siužetas pasitvirtino: netgi TV ekranuose galėjome stebėti keistai besielgiančius ir viens po kito amžinybėn keliaujančius TSKP senolius. Už tokį „paskvilį" (mėgstamas partinių funkcionierių žodis) galėjo gerokai atsirūgti. 1967 m. „topornais" metodais dirbusį KGB šefą V. Semičasną pakeitė „subtilusis" žydas Jurijus Andropovas. Už sovietų santvarką šmeižiančius „paskvilius", kuriuos išspausdino Vakarai, kalinio balandą nuo 1966 m. srėbė rusų rašytojai Julijus Danielis ir Andrejus Siniavskis. Nuo 1962 m. kalėjime ir psichiatrinėse su neilgomis pertraukomis leido dienas „paskvilius" rašęs Vladimiras Bukovskis. J. Andropovui vadovaujant, represijos ir teismai ypač suaktyvėjo. 1965 m. buvo įkalinta dvidešimt asmenų, o aštuntą dešimtmetį suimti ir nuteisti disidentai jau skaičiuoti šimtais. Pradėta juos tremti iš TSRS. Be „oficialių" disidentų (Aleksandras Ginzburgas, Eduardas Kuznecovas ir kt.), buvo ištremti ir sovietinei valdžiai neįtikę asmenys, būsimi Nobelio premijos laureatai Aleksandras Solženicynas, Josifas Brodskis.

Tokiomis aplinkybėmis tupėti meškos pašonėje ir rodyti jai grimasas buvo gana rizikinga. Bet meška, kad ir akivaizdžiai senstanti, sunkiai beišriaumojanti, atšipusiais nagais ir dantimis, yra meška, – į tokį glėbį pakliuvęs neapsidžiaugsi. Užtat koks saldus baimės malonumas. Esti baimė, kuri išspaudžia siusiuką, esti baimė, kuri geležiniu kumščiu apgniaužia širdį. Man šie pasakymai netiko. Mano baimę iš esmės pakeitė keršto jausmas. Visomis proto ir nuojautų galiomis skverbiaus į sumarazmėjusių ypatų pasąmonės labirintus, leidau atsiskleisti, parodyti visą nešvankumą; ne iš baimės virpėjo širdis, bet iš didelio malonumo, kad galiu, kad valdau; iš marazmo – orgazmas.

Daug sykių keiktai ir prakeiktai rafinuotajai ištvirkėlei Jekaterinai kerštauti nebūtų kilęs ūpas. Ir už ką? Degradavusi bajorija, nusilėbavę dvarininkai, tamsūs kaip ir jų dūminių pirkių dūmai baudžiauninkai šaukte šaukėsi svetimųjų valdžios. Ir visai natūralu, kad juos pamalonino priglobdama didi kaimynė, nors ir pasileidėlė, bet švanki, gyvybinga, versli. O brežnevščinos menkystoms negalėjau atleisti... Ir keršijau. Bent vaizduotėje. Tiesa, vėliau pavirsiančioje scenine realybe. Už tai, kad jie privertė mus iki žemės lankstytis, liaupsinti juos, veidmainiauti. Nusavinę žemę ir garbę, mūsų kaimą jie pavertė mechanizuota baudžiava, miestą – bedvasių planų vykdytoju. Mes, didžiavęsi savo pilėnais, žalgiriais, dariais ir girėnais, tapome Kafkos vabalais, Gogolio bašmačkinais, mykoliukais...

Norėčiau pasmalsauti apie įtakas. Vakarų rašytojai yra linkę jas atvirai pripažinti (tarkim, Haroldas Pinteris teigė, jog jam poveikį darė Franzo Kafkos ir Samuelio Becketto kūryba). Ar Jūs, vienas svarbiausių moderniosios lietuvių dramos autorių, galėtumėte patvirtinti, jog buvote veikiamas vieno ar kito prozininko, dramaturgo?

Matyt, pasenau – sceninis seksas manęs nejaudina.

Įtakos... Ar jos apskritai įmanomos? Skaitomiausi mūsų kartos Vakarų autoriai buvo E. Hemingway'jus, E. M. Remarkas, J. D. Salingeris, J. Kerouacas, W. Faulkneris, G. G. Márquezas. Iš nenaudojamų (būdavo ir tokie!) bibliotekų fondų ištraukdavome XX a. pradžios rusiškų F. Kafkos, M. Prousto, J. Joyce'o vertimų, ten pat suradau ir atradau psichiatrą Z. Freudą, filosofus F. Nietzschę, A. Schopenhauerį, H. Bergsoną. Persiskaitinėjom didžiuosius rusus: A. Puškiną, L. Tolstojų, F. Dostojevskį, A. Čechovą. Skaitėm A. Solženicyną, Č. Aitmatovą. Atmintinai mokiaus A. Bloko, S. Jesenino, V. Majakovskio eiles. Kartais pavykdavo sumedžioti A. Achmatovą, M. Cvetajevą, O. Mandelštamą. Kaip literatūros mokytojas turėjau būti susipažinęs su pasauline klasika ir perskaitęs visus lietuvius nuo K. Donelaičio, V. Mykolaičio-Putino iki J. Baltušio ir A. Guzevičiaus. Kas kokią įtaką padarė, šiandien neatrinksi. Tuo labiau, kad nesu iš tų žmonių, kurie kuo nors labai žavėtųsi. Tiesa, vaikystėj nepaleisdavau iš rankų W. Hauffo pasakų, o vienintelė tikrai sumaišiusi jausmus knyga buvo H. R. Haggardo „Rytų perlas". Žinoma, ne dėl šios knygos meninės vertės. Be abejo, giliai įsismelkė Z. Freudo psichoanalizės lekcijos. Manau, kaip tik iš čia – sąmoningai keliose pjesėse įvairuojantis Tėvo kompleksas. Kaip tik šiuo aspektu man pasirodė artimas Juozas Grušas. Keliskart skaityta šio autoriaus pjesė „Meilė, džiazas ir velnias" transformavosi į „Kingo" sumanymą. Su kitais mūsų kolegomis, nei vyresniais, nei jaunesniais, kokios nors profesinės giminystės nejaučiu. Šiuo metu į padanges keliamas vadinamasis postmodernas. Išgyventas etapas: „postmodernistas" buvau brėždamas pirmuosius pradedančiojo eskizus. Kai nežinota, nei ką nori pasakyti, nei galvota, kaip pasakysi. Tada atrodė, kad svarbiausia kalbėti taip, kaip iki tol niekas kitas nekalbėjo. Tai daryti buvo nesunku, nes turėjau prastą atmintį. Tiesa, iš tų eskizų vėliau išsirutuliojo aiškiai apibrėžto žanro pjesės. Pagaliau ne

forma diktuoja turinį, o turinys reikalauja vienokios ar kitokios formos. Šiek tiek pavydžiu dramaturgams, kurie sugeba visas savo pjeses parašyti tarsi viena tonacija, į visuotinumo drabužį meistriškai įvilkdami iš pirmo žvilgsnio neįžiūrimas asmeniškas dramas. Tokį kodą galėtume pritaikyti Eugene'o O'Neillo, Antono Čechovo ar Augusto Strindbergo pjesėms. Nesugebu taip. O gal nenoriu. Nors suprantu: didieji dramaturgai – irgi žmonės. Gal kiek lakesnės vaizduotės, reiklesni ir kompleksuotesni. Ne vienas turi ar turėjęs problemų dėl stiklelio, fizinės ar psichinės sveikatos. Negaliu produktyviai dirbti susinervinęs, sirgdamas ar neblaivus. Gana griežtai laikaus tam tikrų nusistatytų taisyklių. Neišgyventi dėl smulkmenų (o kas yra ne smulkmenos?), nesigraužti dėl nepataisomų klaidų (ar yra ir pataisomų?), nesisieloti dėl nuo manęs nepriklausančių dalykų (ar ir tokių yra?), pagarbiai bendrauti su Dievu – negainioti jo į medį, nekeikti jo, pačiam iš medžio iškritus, nežeminti jo garbinimu ir maldomis, nieko neprašyti, dažniau atsiprašinėti negražiai pasielgus, dėkoti jam už pasisekusį puslapį, gražų posakį, nenusilaužtą koją, negautą guzą, – kasdien stiprinti sveikatą, šiandien elgtis taip, kad rytoj būtum kūrybingesnis, energingesnis, negu šiandien, o porytdiena darbingumu pralenktų vakardieną – toks mano kredo, ir iš jo ilgumo galite suprasti, gerokai perdėtas ir nerealus.

Klausime paminėta modernioji drama, ir ne kokių nors zulusų ar papuasų, bet lietuvių modernioji drama. Kas tai? Dėl pirmųjų XX a. Europos modernistų nesiginčijama. Dar teberusenant Antrojo pasaulinio atšvaitams, nauja, to meto dvasią atitinkančia scenine kalba prašneko Samuelio Becketto, Eugene'o Ionesco absurdo dramos, Antonino Artaud žiaurumo teatras. „Norėti pasakyti, nežinoti, ką nori pasakyti, nesugebėti pasakyti to, ką manai norįs pasakyti ir niekad ar beveik niekad nesiliauti sakius – štai ką svarbu laikyti atminty kūrybos įkarštyje", – taip apibrėžė savo metodą S. Beckettas, kurio pje-

sė „Belaukiant Godo" (1953) į teatro istoriją įėjo kaip absurdo dramaturgijos šedevras. „Nuplikusios dainininkės", „Pamokos", „Kėdžių", „Pareigos aukų" autorius E. Jonesko pasigiria, kad minimos pjesės davusios postūmį ,,naujo stiliaus" absurdui. Bet koks realistinis teatras – sukčių ir apgavikų teatras, sako E. Ionesco, netgi, ir ypač, jeigu autorius nuoširdus. Tikras nuoširdumas kyla iš pasąmonės gilumų, iracionalių, sapniškų. Pasaulis – tai idioto papasakota triukšminga įtūžėlių istorija, neturinti nei prasmės, nei reikšmės, mėgsta cituoti Williamo Shakespeare'o personažą E. Ionesco. Tik žiaurumas gali realiai paveikti žmogų, tvirtino A. Artaud. Teatras turi būti atnaujintas kaip tik pasiremiant tokio veiksmo idėja, išplėtota iki kraštutinumo, iki logiškos galimybių ribos.

Kai rašiau pirmąsias dramas, apie šiuos novatorius mažai ką žinojau. Mane domino ne tai, ką ir kaip kiti rašo, o tai, ką man knietėjo pasakyti. Tačiau, parašius ir pastačius „Grasos namus", „Pasivaikščiojimą mėnesienoj", „Kingą", išspausdinus „Baltas lelijas", paaiškėjo, kad viskas daug sudėtingiau. Teatrologai pastebėjo Lietuvoj atsiradus naują, nematytą, „Glinskio teatrą", kurį įmanoma atrakinti tik pasitelkus modernistų terminologiją. Gražina Mareckaitė pateikė tokį raktažodžių sąrašą: modernizmas, siurrealizmas, pasąmonė, deheroizacija, konstrukcija. Irena Aleksaitė įžvelgė tragišką groteską, tragišką balaganą, hiperbolizuotą grimasą. Antanas Vengris – agresyvų poetiškumą, arogantišką atvirumą. Algirdas Landsbergis, į anglų kalbą vertęs „Pasivaikščiojimą mėnesienoj", pastebėjo, kad J. Glinskis naudoja A. Artaud žiaurumo teatro įrankius. (J. Glinskio „žiaurumo teatrą" pirmas apibrėžė Jonas Lankutis.) Išorinį bjaurumą, François Rabelais šiurkštų juoką, markizo de Sado ritualus akcentavo Ilona Gražytė-Maziliauskienė. Jono Griniaus pateikti pagrindiniai J. Glinskio dramų atpažinimo žodžiai: siurrealizmas, nihilizmas, sarkazmas, ironija, panieka, karikatūra, košmarinės vizijos, sapnų, pasąmonės pasaulis. Valdonė Ku-

činskienė, aptardama „Baltas lelijas", rašė: J. Glinskio dramos pasaulis – be iliuzijų, dominuoja žiaurūs vaizdai, farsas, groteskas čia artėja prie absurdo, personažai šokiruoja nužmogėjimu, žiaurumu, iškrypimais, aukščiausiu vertybių degradacijos laipsniu. Štai jums ir „Glinskio teatras". Prieš jį joneskai, beketai, net pats A. Artaud – nykštukai. Kitaip ir negalėjo būti: J. Glinskis rašė bent dvidešimt trisdešimt metų vėliau, kažkokiu mistiniu būdu perimdamas ir patobulindamas visa, ką šie dramaturgijos genijai buvo pasiekę.

Iš viso esu parašęs dvidešimt pjesių: šešias dramas, dvi komedijas, dvi tragikomedijas, tris farsus, tris antiutopijas, vieną groteską, tris pasakas. Pradėjau šokiruojančia antiutopija, o neseniai pabaigiau gana buitišką draminį pasakojimą meilės tema. Esu pastebėjęs, kad vadinamasis modernas atsiranda vaizduojant sutrikusią, žiaurią, dvasinę pusiausvyrą praradusią visuomenę. Kai jos nariai abejingi amžių patikrintoms vertybėms. Matyt, tokioj visuomenėj ir gyventa, ir iki šiol gyvenama. Iš dangaus sumanymai nekrinta. Įprastos realistinės formos per silpnos. Kad trinkteltum, kaip sakoma, iš peties, reikia ir tų pačių pasąmonės gilumų, tų pačių įtūžėlių, to paties žiaurumo, tačiau nereikia palaidos idėjų balos, kuria puikavosi modernizmo klasikai, o šiandien joje išdidžiai braido mūsiškiai postmodernizmo paaugliai. Išeitis – aiškiai apibrėžtas žanras. Ką gali tragedija, to negali komedija, ką pasakysi grotesku, to nepasakysi lyrine drama. Dabar dažniausiai rašomos pjesės, režisieriai stato scenarijus. Kartais atsitinka ir taip, kad autorių nurodyti žanrai virsta scenarijais. Žinoma, tokia žanrų niveliacija teikia ir pranašumų: dramaturgas ar režisierius gali žongliruoti prieštaringais, šokiruojančiais, vienas kitą neigiančiais vaizdiniais, kurie patraukia, pribloškia neišrankius žiūrovus. Dažnai apsiribojama destrukciniais sceniniais pareiškimais ir sekso imitacija. Teatras virsta itin atvira, tariamai meniškai kalbančia, bet iš tikrųjų nieko nei protui, nei širdžiai nesakančia tribūna. Taip kuriamas beveidis, chaotiškas,

primityvus teatras, kurio šūkis – per šokingą į šlovę. Kuo toliau nužengsime atgal, tuo toliau būsime prieky!..

Sukrėtė Vytauto Pociūno žūtis. Jaučiasi profesionalų ranka. Reikėtų kažką sukurti scenai. Nuojauta sako, kad tai galėtų būti labai reikšminga. Deja, nė viena iš iki šiol naudotų dramos formų netinka. Tai turi būti kažkas visai nauja. Nesugebu kurti klasikinio tipo herojų. Geriau sekasi jau sukurtus deheroizuoti. Tad ir tenka kyboti tarp dangaus ir žemės, to paties Godo pagalbos belaukiant...

Kokie dramaturgo ir režisierių santykiai? O cenzūra?

Kaip sviestu patepta...

Mano pjeses statė režisieriai Jonas Jurašas, Povilas Gaidys, Jonas Vaitkus, Juozas Ivanauskas, Gytis Padegimas, Viktoras Valašinas, Vytautas Balsys, Rimas Morkūnas. Kokių nors nesklandumų nebuvo. Pagarbiai elgdavosi su tekstais, į repeticijas nekviesdavo, parodydavo pastatytą spektaklį. Daugiausia bendrauta su J. Jurašu, kuris statė „Grasos namus". Pati pjesė atsirado štai kaip. Parašiau „moderniską" pjesę „Lenciūgėlis". Iš senių globos bando ištrūkti į laikraščius suvynioti jaunuoliai... Pjesę perskaitė Aldona Liobytė. Jei susidomės, tai tik J. Jurašas, pasakė. Teatrui pjesė neįtiko. Parašyk, ką galėtume pastatyti, pasakė Jonas. Ruošiaus rašyti romaną apie suspenduotus dvasininkus. Vienas jų buvo poetas Antanas Strazdas. Dvi vasaras pėsčias vaikščiojau jo keliais. Peržiūrėjau archyvinius dokumentus. Suradau dar du personažus – archyvarą Rylą ir vyskupą Orlovskį. Parašiau A. Strazdo sugyventinės Pikulienės monologą, daviau paskaityti režisieriui, nubrėžiau šiokius tokius galimos pjesės apmatus. Statau, pasakė J. Jurašas. Ir pastatė. Ir taip, kad jokiam sapne tokio savo pjesės vaizdo nebūčiau susapnavęs. Peržiūroj parodytą spektaklį entuziastingai pasitiko žiūrovai, gerų žodžių negailėjo teatrologai. Kitokia buvo kultūros

ministro Liongino Šepečio nuomonė. Ministras nurodė perrašyti kai kuriuos posakius, išimti Generalgubernatoriaus sceną su žiurke ir pakeisti Kražių skerdynes primenantį finalą. L. Šepetys buvo kategoriškas: arba taisot, arba nerodot. Teatras pateko į keblią padėtį: įvykdyti reikalavimus reiškė atsisakyti to, dėl ko spektaklis buvo kuriamas, nerodyti irgi buvo neįmanoma – tiek darbo ir vilčių sudėta! Susikirto režisieriaus principai ir aktorių interesai. Grįžęs namo, ėmiausi pertvarkos. Kai po kelių dienų ne itin optimistiškai nusiteikęs Jonas atvažiavo į Juodšilius, kur tuomet dirbau ir gyvenau, turėjome naują finalą: ant tvoros sėdinčių mužikėlių dialogas buvo toks netikėtas, kad, spektakliui pasibaigus, žiūrovai imdavo ploti tik po ilgokos pauzės. Po „Grasos namų" pastatęs Č. Aitmatovo „Motinos lauką", režisierius ėmėsi J. Grušo „Barboros Radvilaitės". Prasidėjo J. Jurašo pergalingas žygis link personos non grata viršukalnės. Pasididžiuodamas turiu pasakyti, kad minimą statusą įgyti padėjau ir aš. Kai Jonas, gavęs šios pjesės tekstą, sudvejojo – statyti ar ne (jo impulsyviam charakteriui tai nebūdinga), vyresnio kolegos autoriteto slegiamas nepasakiau „ne", nors pjesė man atrodė gerokai už manąsias prastesnė. Spektaklis pralenkė visus lūkesčius: po kelių aršių peržiūrų buvo uždraustas kaip „ideologiškai ydingas". Jonas įsigudrino Barboros ir Žygimanto meilės liniją išvystyti iki apoteozės: finale, skambant Giedriaus Kuprevičiaus sukurtam himnui, iš dangaus nusileido Aušros vartų Madonos paveikslas. Trečio karto nebuvo. Jonas nebeišlaikė. Jis parašė Atvirą laišką, adresuotą visiems teatro cenzoriams. Pridėjau savo ranką ir aš. Šįsyk tiesiogine prasme. Susitikom Šventojoj, toliau nuo visa reginčiųjų ir visa girdinčiųjų akių bei ausų. Skaitau: prirašyta visa paklodė, daug skambių žodžių ir nieko konkretaus. Sakau: palik man. Porą valandų padirbėjau. Ir taip padirbėjau, kad, kai Laiškas pasiekė L. Šepetį, Kauno valstybinio dramos teatro vyriausiasis režisierius J. Jurašas buvo iššluotas kaip neužtikrinęs „idėjinio-meninio vadovavimo". Metus pa-

skaldęs akmenis, iki soties prisivalgęs tarybinės rūkytos menkės, Jonas surašė antrą laišką. Šįsyk be mano taisymų. LKP CK ideologijos sekretoriui Antanui Barkauskui. Ir paprašė laikinai išleisti jį su žmona Aušra Marija Sluckaite į užsienį. Kas už kulisų vyko, nežinia. Bet vieną penktadienio vakarą, kaip šiandien prisimenu, Jonui buvo pranešta iki pirmadienio atvykti vizos ir iki nurodytos datos išvažiuoti. Pagal procedūros standartą tai reiškė tremtį. Išlydėjome. Krito šlapdriba. Perone draugai su šeimomis. Šmižinėja „gazetčikai". Jei prisimenantieji neklysta, atsisveikindamas pasakiau: grįšite po penkiolikos metų. Visažinis Juozas Petkevičius, LTSR KGB pirmininkas, pranešime apie „ideologiškai žalingas inteligentijos pažiūras" 1973 m. vasario 3 d. vykusiame operatyvinių darbuotojų susirinkime kalbėjo, kad „Jurašas nebūtų galėjęs taip aktyviai reikštis, jei nebūtų užmezgęs glaudžių ryšių su dramaturgais Saja ir Glinskiu, kurių kūrybai trūksta idėjiškumo ir partiškumo. Dar daugiau, jie savo pjesėse, kaip ir Jurašas, į tarybinę tikrovę dažniausiai žiūri pro juodus akinius".

Su dramaturgu, į tarybinę tikrovę žiūrinčiu pro juodus akinius, užmezgė ryšį ir Jonas Vaitkus. Užmezgė ir vos neatsikando – pastatęs populiarųjį „Kingą", režisierius pateko į saugumiečių sekamų inteligentų nomenklatūrą. Buvo apribotos spektaklio gastrolės, nuplaukė užsienis. J. Vaitkus – atkaklus žmogus. Gavęs iš J. Glinskio „Baltų lelijų" rankraštį, sumanė pastatyti ir jas. Šįsyk saugumiečiams už akių užbėgo kultūriečiai. Sargusis Lozoraitis J. Vaitkui pasakė „ne". Motyvai? Komentarų nebus. Tada ėmėsi veikti pjesės autorius. Kreipėsi į patį ministrą Joną Bielinį. Minučių tikslumu suderinęs vizito laiką, namie palikęs kepurę ir ambicijas, lygiai 9:00 pasibeldė. Ir atsitik tu man taip: tą pačią akimirką durys atsidarė ir jose, kaip paprastai tokiais atvejais sakoma, išdygo pats pats. Čiuplutis, neišvaizdus, bet galingas. Lygiosios truko akimirką: ką tik paskambinę iš CK, ir „Volga" jau laukianti. Kito vizito nebuvo. Ministras iškeliavo

ten, kur jam ramybės nedrumstė nei dramaturgai, nei režisieriai. Nebuvo ir spektaklio.

Spaudos cenzūra buvo ne tokia akivaizdi. Ten tvarkėsi vyriausieji redaktoriai ir jų klapčiukai. Grožinės literatūros spaudos monopolį turėjo „Vaga". Pastatytos pjesės keblumų nesudarydavo: sykį jau cenzūruotos. Kebliau dėl nestatytų ir prozos. Mano pjeses redagavo Donata Linčiuvienė. Iškilus ideologinėms abejonėms, šios redaktorės talentas apginti kūrinį buvo nepranokstamas. Bet pirmosios mano prozos knygelės redaktorė A. M. Sluckaitė, „nepastebėjusi" J. Glinskio vieno apsakymo idėjinio ribotumo, gavo vyr. redaktoriaus Kazio Ambraso papeikimą.

Sąjūdžio pradžioje aktyviai jame dalyvavote. Kaip tai veikė kūrybą? Ar nenusivylėte tolesnių politinių trajektorijų eiga?

Kai per daug nenori, į svetimą saują nesidairai, tada ir nenusivili.

Vilniaus rajone kaip Sąjūdžio atstovas balotiravaus į LTSR Aukščiausiąją Tarybą. Triuškinamai pralaimėjau Ryšardui Maciejkianiecui. Įvairiuose renginiuose dalyvavau kaip statistinis vienetas. Į pirmas eiles nelindau, pasitenkindavau tarpduriu. Sąjūdžio aktyvistai tryško pasitikėjimu ir išmintim. Nė vieno nebuvo abejojančio savo pašaukimu gelbėti Lietuvą. Nelindau. Žinojau: tokiam vaidmeniui tikrai netikęs. Kai nebebuvo kam, redagavau „Sąjūdžio žinias". Prasprūdo nelemtas paskvilis apie rusus, aukštesnė instancija Virgilijaus Čepaičio asmeny inicijavo užsidarymą. Užsidarėm. Nelabai kas ir pastebėjo. Išlenkėm butelį ir išsiskirstėm. Vytautas Landsbergis pakvietė į atkuriamą Valstybės laikraštį vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoju. Gramatiką neblogai mokėjau, sakinius irgi suregzdavau, stengėmės, dirbom kaip išmanydami. Vyriausiasis sėdo kalėjiman, paskyrė kitą. Neįtikau. Buvau mandagiai išprašydintas. Pastarasis nesėdo, užtat pasipildė kišenes, o laikraštis strimgalviais

pasileido į bankrotą. Laimei, Algirdas Pilvelis pasitaikė. Supirko ir „smulkiųjų žuvelių" akcijas.

Kaip dalyvavimas Sąjūdyje veikė kūrybą? Jei neveikimą laikysime veikimu, veikė visai neblogai: per kelerius metus nė vienos eilutės. Labai malonus klausimas apie tas „politines trajektorijas". Provokuojantis. Žodį malonus suvokiant kaip nemalonus. Arba priešingai. Iš esmės tie du žodžiai mažai kuo skiriasi. Priklauso nuo padarinių. Jei, atsakinėdamas į minimą klausimą, pridarysi nemalonumų kitiems, viskas OK, jei pats sau jų prisidarysi – bus prastai. Kad to neatsitiktų, pasinaudosiu Ezopo kalba, kurią kadaise visai neblogai mokėjom.

Žiogai, svirpliai, šarančiai ir mutantai

Zoologijos vadovėliuose yra aprašyti nariuotakojai vabzdžiai: žiogai, svirpliai ir skėriai keleiviai. Dėl pirmųjų dviejų viskas daugmaž aišku – nė vienas iš mūsų per daug neįsižeis, jei pavadinsim žiogu ar svirpliu. Tam tikru atžvilgiu tokie ir esame: jei ne svirpliai, tai bent žiogai. Kitaip išeina dėl skėrių (locusta migratoria). Anglų kalbos žodis locust reiškia dar ir goduolį. Taigi skėrys goduolis. O rusų saranča skamba panašiai kaip sanskrito saranja, t. y. judrus, vienoje vietoje neužsibūnantis. Šiaip liaudis nėra išminties šulinys, tačiau krikštažodžius parinkti ji moka. Ypač jeigu jie susiję su reiškiniais, atėjusiais iš Rytų. Taip, matyt, ir šarančiaus sąvoka atsirado. Kaip kitaip pavadinsi tuos godžius migrantus, kurie, keliaudami didžiuliais spiečiais ir viską pakeliui rydami, derlingiausius laukus paverčia apdergtomis dykumomis? Kas juos skatina migruoti? Ar tik alkis? Mokslininkai padarė išvadą, kad pagrindinis jų psichosistemos variklis – baimės pojūtis. Pirmyn juos gena ne alkis, bet baimė sustoti, kad nesuėstų iš už nugaros paskubom viską griebiantis tos pačios nariuotakojų šeimos atstovas. Jie net negali pakeisti krypties: jei vienas kuris, bandydamas tai padaryti, tyčia ar netyčia paliečia kitą, visi kiti, įtarę kėslą, tuoj pat jį puola doroti. Taigi ir skuta

visi vienan galan. O apetitai jų tikrai stulbinantys: šie rajūnai šlamščia viską, kas auga ir neauga, kas šlama ir nešlama, kas genda ar visai sugedę. Gali iškilti klausimas – iš kur Lietuvoje tie šarančiai? Tarakonų – taip, visose blokinėse dėžutėse rasi, bet tie skraiduoliai šarančiai... Atsakysiu: iš niekur. Amžini. Visada buvo. Visada keliavo. Semiotikos specialistų aiškinimu – iš Rytų į Vakarus. Istorikai mini keletą etapinių antplūdžių. Vienas jų, gal pats pragaištingiausias – palaimingaisiais didžiosios girtuoklystės metais. Viskas, kas ėdama, buvo suėsta, kas dergiama, apdergta, bet nei mužikai, nei bajorija diskomforto nepajuto. Dauguma žiogų taip pat prisitaikė, ir tik svirpliai, lietuviškų molinių krosnių bičiai, seną muzikėlę čirpino, blaivių laikų prisiminimą žadino. Kitas, gal net pragaištingesnis už aną, pragaištingąjį, prasidėjo Naujosios saulės atvežimo ir Senųjų žibintų išvežimo metais. Vežė tai vežė: mainais į 1460 smetoninių žibintų dvidešimt iškiliausių, ką tik iškeptų kvislingų Stalino saulę iš Maskvos parbogino. Šarančiai ėmė veistis kaip velniai. Žiogams ir svirpliams tikrai nelinksmos dienos atėjo: pievose dūmais spjaudėsi „belorusai", molines krosnis keitė ketiniai Podolsko radiatoriai. Lietuvai liko trys išeitys: viena – pagaliau visiškai nusigerti, kita – pagaliau pakeisti tautinį statusą, trečia – kartu ir tai, ir anai. Taip ir būtų atsitikę, jeigu... Jeigu ne stebuklas. Nesu mistikas, bet kitaip tai pavadinti, kas įvyko, neįmanoma. Sykį po kruvinos puotos visi šarančiai dingo, lyg smegte prasmego. Į pievas pasipylė žiogai, jie miklino kojas, šokinėjo, ant kupstų užgrojo svirpliai. Šį reiškinį žmonės pavadino dainuojančia revoliucija. Kas vis dėlto atsitiko? Kodėl pabėgo šarančiai? Atsakymas gali būti tik vienas: baigėsi Stalino saulės resursai, ji ėmė gesti, ji užgeso, šarančiams teko kraustytis ten, kur tikėjosi prasidėsiant minimo reiškinio renesansą, – į Šarančiją.

Istorija – tai toks krokodilas, kuris, kad ir koks būtų delikatus, vis vien palieka pėdsakus. Šarančiai išėjo, palikdami mutantus. Pastariesiems būdinga slepiamoji spalva, tačiau skrisdami

jie patraukia dėmesį specifiniu tarškimu. Tada galima nesunkiai nustatyti jų tapatybę. Nusileidusius ant žemės išaiškinti sunkiau. Jie sumaniai naudojasi tuo, kad išore yra identiški žiogams ir svirpliams, o iškilesnieji puikiai sugeba šiuos pamėgdžioti. Bet jų psichosomatika visai kitokia. Skirtumus lemia klausos organų padėtis: žiogų ir svirplių klausos organai yra priekinių kojų ir krūtinės, o mutantų, kaip ir šarančių, – pilvelio srityje. Tad į aplinkos dirgiklius reaguoja irgi skirtingai. Žiogai – šokuodami, svirpliai – muzikuodami, o mutantai – pilvo funkcijų pakitimais. Žiogų muskulatūra nėra ideali, tačiau užpakalinės kojos gerai išvystytos. Gerai išvystytas ir svirplių čirpimo instrumentas. Tačiau mutantams dėl pilvų amžinos bėdos. Jie gali būti ir ką tik paėdę, netgi persiėdę, bet vos pajunta maisto kvapą, kaipmat juos apima nepasotinamas alkio jausmas. Jų psichika iš esmės keičiasi, jie tampa irzlūs, nesivaldantys, grėsmingi. Tokiu momentu, aišku, būtų lengviausia atskirti, kas yra kas, kas – mutantas, o kas – žiogas ar svirplys... Deja, dėl nesuvokiamų priežasčių, o gal tiesiog dėl minkšto lietuvio būdo tokia proga dažniausiai nepasinaudojama, o gavęs papildomą porciją aptariamasis nariuotakojis tampa toks storas, toks mielas, toks šiltas, taip gražiai užčirškia, kad niekam nebekyla letenėlė kaip nors jį skriausti. Priešingai, pasigirsta balsų, jog tai ir yra patys tikriausi žiogai ar svirpliai, netgi žiogesni už žiogus ir svirplesni už svirplius: jie esą ne tik labai draugiški, labai dosnūs, bet ir muzikos nesibodi. Tokia nuomonė nėra iš piršto laužta. Mutantų elgesys tai netrunka patvirtinti: jie nepuola draskyti į gabalus žiogų, kaip tai darydavo jų pirmtakai, kai anie grauždavo pievose paliktus žolių stimbų likučius, šitie priropoja iš lėto, sukiojasi greta, džiaugiasi, kaip gerai, kokie jie esą dosnūs, kiek daug stiebelių palikę, ir kokių minkštų, siūlo nesidrovėti, ragauti ir šio, ir ano, ne, apie lapelius jie nešneka, lapeliai jau seniai virtę tuo, kuo ir turėjo virsti, jie neprieštaraus, jei žiogeliai, sugraužę stiebelius, ir šaknelių pasikasios. Atsirado šimtai patiklių žiogų,

kurie, svirpliams vieningai griežiant metalą, šiuos geradarius paskelbė išskirtiniais nariuotakojais ir pavedė tvarkyti visus visų nariuotakojų reikalus. Sostuose įsitaisę seniai mutantai glostė pilvus, meiliai žvilgčiodami į jų pasparnėse kaip ant mielių augančius jaunuosius. Visas meilumas dingo, kai šie tapo tikrais, subrendusiais mutantais – veikliais, energingais, žiauriais mutantų mutantais – ir įsigeidė vyresniuosius kolegas suvalgyti. Ir suvalgė. Savaip, mutantiškai – savivalgos būdu. Marinant badu. Toks išvirkštinis genocidas buvo didelė jaunųjų mutantų gudrybė. Žinoma, jie buvo kanibalai. Jie mielai ir gentainių mėsytės paskanaudavo. Bet šiuo atveju panaši metodika netiko. Jaunieji mutantai nemėgo garsintis. Turėjo būti taip suvalgyta, kad net ir patys suvalgytieji būtų tikri, jog ne kas nors kitas, o patys save susivalgė. Kaip tai padaryti? Savivalgos proceso metodika remiasi trimis principais. Pirmas – nesiviešink, antras – nesiviešink ir trečias – nesiviešink. Visa kita – improvizacija. Kaip jau minėta, mūsų aptariami nariuotakojai, turiu galvoj eilinius žiogus, mitybos atžvilgiu nėra išrankūs. Jie gali pasitenkinti sudžiūvusios žolės atliekomis. Prisikemša pilvus ir tam kartui sotūs. Riebalų čia daug nesukaupsi, bet ir nepadvėsi. Nors mutantams toks maistas pagadintų visą virškinimo sistemą. Nors ir jiems ne tas pat, ką graužti. Viena – prikimšti pilvą žalumynų, visai kas kita – pričiupti po kojom pasimaišiusį gentainį ir jį sudoroti. Problema iškyla, kai po kojom niekas nebesimaišo, kai tupi atkišęs pilvą ir išsižiojęs lauki, kol aptarnautojai, daugelis jų – jauni mutantai, ką nors įmes ypač gardaus, tai yra kokio nors nariuotakojo kulšį ar kitokią detalę. Čia subjekto ir objekto interesai susikerta. Tiesą pasakius, jie jau seniai susikirtę, bet dabar iškyla akivaizdus antagonizmas. Kaip tokiu atveju elgiasi jaunas mutantas? Jis, pavyzdžiui, taria: iki šiol valgėt, ką norėjot, nuo šiol būsit valgomi, nors to ir nenorėsit. Tai pasakęs, nurauna vyresniojo ūsą ir jį sukramtęs išspjauna, tuo parodydamas, koks šlykštus bei neišvengiamas likimas jo laukia. Tokiu

būdu objektas priverčiamas įsivaizduoti, kad yra valgomas. Tai daug baisiau, nei tada, kai iš tikrųjų esi valgomas. Jei iš tikrųjų valgo, tai valgo ir suvalgo, tuo viskas ir baigias. Tačiau jei tik įsivaizduoji, tai tas „valgymas" gali be galo tęstis. Ir ne šiaip kramtymas ir rijimas, o ištisas košmaras. Ir pradedi laukti, kad pradėtų tave valgyti iš tikrųjų, kad pagaliau suvalgytų. Ir kaip nelauksi, jei tiesiai tau iš panosės stveria gardžiausius kąsnius, o tu toks išsekęs, toks bejėgis, kad pasiryžęs sugraužti bet kokį šiaudą ar stimbą, deja... Ir kai tau pasiūlo užkąsti nuosavos, pavyzdžiui, kojos, tu nebegali atsisakyti... Ir užkandi, nors žinai, kuo tai gresia. Ir nieko negali kaltinti. Jei ir pabandytum tai padaryti, vargu ar kas iš to išeitų. Paprastas dalykas: iš šalies niekas negalėjo to nei išgirsti, nei kitaip pastebėti, – taip uždarai, taip natūraliai vyko savivalgos ritualas. Netgi itin jautrią klausą turį svirpliai ir tie nieko nei girdėjo, nei matė. Niekas ir nenorėjo, netgi patys valgytojai-valgomieji, kad tai būtų pastebėta: suprato, į kokį neiškopiamą š. įlipę. Taip žiogijoje prasidėjo naujųjų mutantų era.

Tai maždaug tokios tos „politinės trajektorijos", mielas Juliau.

Kaip jaučiasi dramaturgas, kai jam 75-eri?

Ką tik Glinskių šeimos parengtos ir išleistos naujausių Juozo Glinskio pjesių knygos viršelyje išspausdintas tekstas, kuriame papasakota apie du prie vartų atsidūrusius personažus: asilą ir tos knygos autorių. Asilas laukia, kol juos kas nors atidarys, gal net pats Godo pasirodys. Tačiau antras personažas laukti nenusiteikęs: jis pabandys pats juos atverti.

Alis Balbierius: „Kūryba negali paslėpti nuo gyvenimo...“

Poetą, eseistą, fotomenininką Alį Balbierių kalbina Julius Keleras.

Alis Balbierius (g. 1954 m. spalio 1 d. Šlepščiuose, Biržų raj.) – lietuvių poetas, publicistas. Jo esminė kūrybinė pozicija: būti gamtoje, ne arti gamtos

Pradėkime nuo tavo tapatybės apibrėžties. Kas gi tu esi? Fotografas, poetas, ekologas, o gal slaptas moralistas? Kaip tavyje sugyvena visi tie įsipareigojimai likimui? Man nepriimtini būtų fotografuojančio poeto ar rašančio fotografo apibrėžimai, nes jie šešėlin nuskandina vieną asmenybės dėmenį, norom nenorom, paryškindami kitą, ir, galimas daiktas, kartais ne patį svarbiausią...

Hmm, tu kažkaip iškart giliai užkabinai... Tai jau kelių diskusijų, apvalių stalų ar monografijų tema, netgi temos. Pabandysiu kažką pasakyt. Pirmiausia, iš ekologinių – „praktinių“ dalykų pasitraukiau; bet gerai atmenu, kad ekologams ir gamtosaugininkams moralizavimas yra būdingas, kažkiek net reikalingas. Vadinasi, iš tiesų turiu moralisto bruožų, ne kartą viešai moralizavau (ir naiviai, ir nenaiviai), ir niekur jų nepaslėpsi. Tiek apie šiuos du dalykus – moralizavimą ir ekologiją – primityviąja prasme.

Tapatybė. Identitetas. Savastis... Štai užmeskim akį kad ir į kompiuteryje esantį tarptautinių žodžių žodyną – antroji identiteto (tapatybės) prasmė tokia: psichologinė „asmenybės vidinė vienovė, išgyvenama kaip savo paties „Aš“. Žinoma, ši prasmė gana siaura, bet šį bei tą sakanti. Sakanti todėl, kad visi tie tavo išvardyti „įsipareigojimai“ sugyvena many kaip vieno rato stipinai... Ir nesvarbu, ar tų stipinų – trys, septyni ar net dešimt.

Beje, tu pats esi toks pat ir gali papildyt tą mano kalbėjimą vėjams. Ir dvasia, ir ekologija, ir protas, ir oras, kuriuo visi kvėpuojame, sako, kad viskas yra vientisa, tarp savęs susiję... Bėda tik mūsų ribotumas ir tai, kad mes apibrėžti laike. Tad visai nesvarbu, keliomis kūrybos ar veiklos rūšimis tu užsiimi – svarbu, kad pajėgi šį bei tą padaryti ir tos rūšys nesukelia tau vidinės disharmonijos. Ir nieko čia naujo, jei užsiimi ne viena sritimi – man visada imponavo senųjų meistrų universalumas – senesnėse civilizacijose meno sąvoka aprėpė ne tik meną, kaip dabar jį suprantame, bet ir mokslą, amatus, filosofiją ir t. t. Universalūs žmonės kažkuo buvo žmogiškesni, universalumas teikė jiems daugiau dvasinės laisvės. Neprisirišimų.

Kita mintis – mes gimstame, pasaulis formuoja mūsų tapatybę prieš mūsų valią; įgavę valią mes priešinamės tapatybės standartui visuomenėje, siekiam patys ją pirmiausia suvokti, pajausti jos slinktis, pagaliau šį bei tą keisti... Nes viskas yra judesy, kaitoj, gyvenam juk pasauly, kuris yra viena begalinė permainų knyga, o mes – lyg vaikščiojančios raidelės, pučiamos vėjo tuose begaliniuose puslapiuose...

Labai jau „egzistencinės" nuotaikos užplaukė... Taigi, tos sąvokos kaip „rašantis dailininkas", „fotografuojantis rašytojas", „rašantis fotografas", „tapantis kompozitorius" ir pan. yra kažkoks popsas, jos tam tikru atžvilgiu ir man nepriimtinos, nes visada reikia matyti, kas ir kaip padaroma.

Norėčiau stabtelėti prie tavo frazės: „Tu pats esi toks pat ir gali papildyt tą mano kalbėjimą vėjams." Ar iš tikrųjų bet kokia kūryba nėra kalbėjimas vėjams ar bent jau su vėjais? Kad ir kaip pasuktum, kalbėtis su vėjais yra privilegija ir išmėginimas, gal netgi didesnis nei galia, pinigais ar šlove. Žinom, kad esi ilgokai su jais (vėjais!) šnekėjęsis Ventės rage, Verkių regioniniame parke ir dabar Biržuose, vienkiemy, kuris kitame regioniniame parke, kaip, beje, ir neretas, ypač vyresnės kartos, Lietuvos

rašytojas. Man yra gražu, kai grįžtama, išvažiuojama, vėl grįžtama. Čia – Lietuvoje. Ir galbūt nieko bloga, kai jauni žmonės išbando savo gyvybiškumą Airijoje, Anglijoje, Amerikoje. Kitas būdas – grįžti trumpam – kaip, manding, vienas geriausių XX a. lietuvių prozininkų Romualdas Granauskas grįžta į Mosėdį filme. Ir junti – jis ten gyvena, ne Vilniaus smoge. Ir jo gyvenimas iki pačių subtiliausių detalių ten. Niekur kitur.

Taip, tie vėjai iš Ekleziasto, arba Pamokslininko, arba Koheleto – ten jie geriausiai „įkultūrinti". Ganymas ir kalbėjimas vėjams yra beveik tas pats. Bet su tais gražiais, žiauriais tuo gražumu vėjais kaip neišvengiamybe susiduriame savyje ir išorėje, pasaulyje. „Kalbėjimo vėjams" problema šių dienų rašytojams, man regis, yra kaip dar niekad istorijoje aktuali. Planetoje rašytojų tiek daug, kad jų visų neįmanoma perskaityti, net tų, kurie yra parašę gerų dalykų ir, be abejonės, yra daugiau ar mažiau talentingi. Tarkim, per mūsų gan neilgus gyvenimus tikriausiai pastebėjom, kad rašytojo statusas vis daugiau devalvuoja, kad jis tampa tik preke, kad rašytojas turi turėti ne tik gerai parašytą knygą, bet ir atitikti kultinės figūros, reikalingos žiniasklaidai, „viešiesiems ryšiams", etaloną arba etalonišką išskirtinumą; mokėti kalbėti kaip šoumenas arba politikas, būti daugiau populistas, negu nirti į gelmę.

Kita vertus, tas „kalbėjimas vėjams" yra ir tam tikra, kaip tu sakai, dvasinė privilegija ir išbandymas, nes tokio „kalbėjimo" statusas, buvimas jame jau savaime yra atramos taškas mumyse, mūsų „kitoniškumas", iš esmės esant tokiais pat „kaip visi". Ta būsena primena vienuolio, gal budisto, meditaciją, skirtumas tik tas, kad vienuoliui visai nebūtina, kad jo mintys, žodžiai ar vaizdai būtų paviešinami... Rašytojo, menininko profesija vis dėlto susijusi su viešumu; ne asmenybės, o kūrinio, laisva valia pateikiamo tam viešumui, kuris jį priima, nušvilpia arba visai nepastebi.

Kada rašytojas pajunta, jog ima senti? Žinoma, senti pradedame nuo tos akimirkos, kai plaučiai pirmąsyk prisipildo oro, tačiau, jeigu klaustum manęs, sakyčiau, jog vienas pirmųjų požymių – imi skersakiuoti į jaunimą: nebedaro įspūdžio vertimasis per galvą ar kruviniausios, iš koto verčiančios išpažintys. Kita vertus, esama ir kitokių – labai jaunų ar tiesiog jaunų autorių, kuriuos mėgsti (tarkim, man itin imponuoja Donatas Petrošius), ir jų, tų mėgstamųjų, kūrybos kokybė yra tokia pati kaip ir anų – mūsų – laikų geriausio literatūrinio jaunimo. Ką apie tai galvoji? Juk anuomet poezijos avangarde buvo tavo bičiulis Raimondas Jonutis, ar ne? Jį veikė Vytauto Rubavičiaus poetika ir bičiulystė, o per tai sruvo regima Wallace'o Stevenso kultūrinė energetika.

Vieni pasensta jau sulaukę kokių trisdešimties keturiasdešimties metų, kiti ir septyniasdešimtmečiai dvasia atrodo kaip jauni, pavyzdžiui, Juozas Aputis, su kuriuo neseniai dalyvavom renginyje Biržų pilyje, minėjome mūsų bendros (ir dar Virginijaus Gasiliūno) literatūros mokytojos Janinos Pilėnienės aštuoniasdešimtmetį.

Na, stebiu, kaip žmonės aplink sensta kiekvienas individualiai. Dažnai jie tampa nuobodūs, nekūrybingi, net degraduoja. Rašytojas, regis, sensta tada, kai mano, kad visi jaunieji jau nieko gero nebeparašo; taip pat manau, kad rašytojas (apskritai menininkas) pradeda senti, kai pernelyg pajaučia savo talento bei žmogiškumo ribas ir praranda vidinę galimybę, taip pat tikėjimą, kad dar gali tobulėti. Parašyti bent eilutę geriau negu iki šiol. Siekti tai padaryti.

Štai paminėjai Donatą Petrošių – man jis taip pat imponuoja, manau, yra parašęs savo kartos klasikos, keletą žvėriškai stiprių eilėraščių. O tavo frazė apie kokybę, bičiuli, juk tai tik tavo senėjimo požymis... Beje, sensta ir Rašytojų sąjunga, kaip ir visa Lietuva ar ES... Prieš kelerius metus Mokslų akademijos

salėj per eilinį RS narių susibūrimą žiūrim su Herkum Kunčium ir matom, ir kalbam apie tą vaizdą, kad sėdi beveik vien tik „pilki švarkeliai", ir visi vyresni už mus, tokie, blyn, tylūs, daugiausia – vertėjai... Dar prieš Vertėjų sąjungos įkūrimą. Na, tai paskata apskritai nenešioti švarko – gal duodam tokius įžadus, ar ką?

Tiesą sakant, taip retai jį nešioju, kad ir įžadų nereikia. O visgi grįžkime prie poezijos. Kada ir kaip pradėjai rašyti? Kas įkvėpė? Įdomios būtų konkrečios prisiminimų detalės.

Gerai, bet gal pirma apie Raimondą Jonutį, kurį dažnai prisimenu ar paskaitinėju ką nors iš jo pomirtinės knygos. Šią vasarą tai dariau ir Plungėje, netradiciniuose skaitymuose, erdvėje, kuri galbūt per menkai jį prisimena, nes Plungėje anais laikais nedaug kas suprasdavo, ką rašo R. Jonutis... Regis, ir dabar jo tikroji estetika ir plastika yra daug kam neįkandamos. Nežinau, ar jį veikė Vytauto Rubavičiaus poetika, tik žinau, kad jie kartu dirbo tokioj anų laikų sinekūroj – „Mokslo ir gyvenimo" redakcijoj. Raimondą, gerai žinau, stipriai veikė gal tik Paulio Celano poetika – per vertimus rusų kalba tuometiniuose sąjunginiuose leidiniuose, aišku, šiek tiek ir XX a. pradžios modernieji prancūzai. Tuomet mūsų stalo knyga buvo 1969 m. išleista antologija „XX a. Vakarų poetai", atmenu, kaip mes kaifavom nuo kai kurių Tomo Venclovos vertimų senuose „Poezijos pavasario" almanachuose, rodos, nuo 1968 m. paskelbto Oskaro Milašiaus... Žavėjo taip pat T. Venclovos lietuviškai „sugrotas" Dylanas Thomas... Lietuvių poezijoje, kurią Raimondas tuomet vertino su išlygomis ir jo vertinimams šiandien galime tik pritarti, visada rasdavo „perliukų", kuriuos pacituodavo arba pasakydavo, kur skaitęs ir kas patiko. Bet tokių pastebėjimų buvo ne itin daug. Vertino Sigitą Gedą, Joną Strielkūną, Antaną A. Jonyną, su kuriuo vėliau susibičiuliavo. Žinoma, ir „didžiuosius emigrantus" – Henriką Radauską, Henriką Nagį, Alfonsą

Nyką-Niliūną... Wallace'o Stevenso Raimondas, kaip ir aš, tada tikrai nežinojom. Dabar štai įeini į kokią www.poets.org ir gali paklausyt, net ir menkai kalbas mokėdamas, kaip savo balsais skaito eiles pasaulio poezijos legendos, pavyzdžiui, tas pats minėtas D. Thomas: *„Do not go gentle into that good night..."*

Tu klausi, ar Raimondas buvo poezijos avangarde – greičiausiai tada ne, daugiau jame yra ar turėtų būti dabar... Anuomet jis buvo išleidęs pirmąją knygą, jį vertino siauras žinovų ratas, iškart pripažino Vilniaus poetinis elitas; vėliau prasidėjo Sąjūdis ir antra išleista Raimondo knyga lyg ir praslydo pro akis... Vyko dalykai, kai net didžiausi bohemos „pijokai" blaivutėliai skaitė „Atgimimą" ir tokie pat blaivūs vaikščiojo į mitingus ar kokias kitas akcijas. Tai buvo dalykai, svarbesni už mūsų knygas, ir visi tą gerai supratom.

Na, ką čia atsakyt į tą banaliausią klausimą – kada ir kaip? Galgi nieko – tik kad apsakymėlius apie indėnus rašinėjau, rodos, septintoj klasėj, o pirmą eilėraštuką parašiau gal septyniolikos... Iki tol maniau, kad niekada nerašysiu eilėraščių, o tik „tikras", t. y. įdomias prozos knygas... Vėliau pajutau, kad kartais metaforoj gali tilpti ir visas romanas...

Profesorius Juozapas Girdzijauskas (vienas šviesiausių anos epochos žmonių) yra sakęs, kad prozos galima rašyti ir publikuoti neribotą kiekį, o štai su poezija reikia elgtis žymiai subtiliau. Tu esi bandęs rašyti ir prozą. Gal galėtum papasakoti apie tai? Kaip gimsta siužetas? Kokius autorius skaitei, skaitai, mėgsti?

Manau, kad ir poezijos, ir prozos „kiekį" reikia saikingai riboti... Man abiejų „rūšių" pertekliai – siaubingi. Atmenu, sykį įžeidžiau Jurgį Kunčiną, tada jau kultinį prozininką. Įkaušęs rašytnamy jam pasakiau, kad, jei kelissyk sutrumpintų, sutrauktų savo romanus, tada būtų OK... Jurgis buvo jautrus tokiems dalykams; vėliau tie jautrumai jį lyg ir pražudė... Tačiau ir dabar

manau, kad jo prozos audeklas šiek tiek per plepus, praskiestas pasakoriaus talentu, jam trūksta asketiškumo... Šito niekad nepasakytum apie, pavyzdžiui, puikią Sauliaus Tomo Kondroto prozą; tik jo fotografavimas būtų prastesnė tema. Taigi, nepritariu nei tavo, nei J. Girdzijausko minčiai – tai tik klystkelis.

Apie savo prozą lyg ir neturiu ką sakyt, jos kaip ir nėra. Na, gal kokį tuziną novelių esu paskelbęs periodikoj; prie prozos galima priskirt ir esė knygelę „Trobelė ant debesies", bet ne apie esė tu klausi. Manau, kad kelias noveles esu parašęs tikras. Jaučiu ir noriu kartais rašyti prozą, bet gal pristinga kantrybės, nes yra aibė kitų dalykų – eilėraštis, fotografavimas, skaitymas ir pagaliau šiaip gyvenimas. Kalta gal mano prigimtis, kad negaliu dirbti reguliariai, atsidėjęs vienam dalykui. Nesakau, kad nerašysiu prozos. Kadaise net dėliojau novelių knygelę, bet pats apsižiūrėjau, kad ji neparašyta. Kartkartėm pagalvoju ir apie kokį storėlesnį dalyką, bet kam jį rašyti, jei jauti, kad dar nieko gero nebus... Taigi prozoj laimi „nerašymo menas", nes vidutinės prozos dabartinėj lietuvių literatūroj yra perteklius.

Beje, novelės siužetas man yra tas pat, kaip ir eilėraščio branduolys – jei tekstas teka, nuteka ir pats save sukuria, tada parašai. Kad ir ką rašytum, iš pradžių yra vaizdas ir kažkokia būsena, nuotaika. Iš to tegali kas nors kilti – eilėraštis, esė ar tos retos novelės...

Mano kompiutery yra dvi novelės. Viena – parašyta prieš dvejus metus ir nenušlifuota, nors gal ir neverta su ja taip elgtis, o kita tik įpusėta – bet negaliu parašyt, ir viskas, nors jos pradžia teka gerai... Tikras proziškas siužetas man yra neįkandamas, nemokėčiau aš jo padaryt. Kita vertus, kai parašau prozos gabalėlį, man jame visada būna pernelyg daug žodžių, ir tai erzina... Manau, šios mano kalbos gali suerzinti tikrą prozininką, kasdien parašantį numatytą prozos gabalą...

Tave pažįstu kaip kūrybos žmogų. Galėčiau sakyti, paranojiką, maniaką, beprotį – apie nieką kitą, tau atvykus iš Biržų į Vilnių, nešnekame – tik apie fotografiją, poeziją. Tu gali valandų valandas porinti apie fotokameras, parodas, knygas, sumanymus. Kaip tavo gyvenime atsirado fotografija, sakyčiau, antroji meilė, tegu ir ne pagal grafiką?

Na, bičiuli, atsargiau... Keista, kodėl tau taip iškreiptai atrodo? Tiesiog dabar, kai jau kelerius metus gyvenu ir dirbu gimtojoj provincijoj, kuri, kaip ir bet kuri pasaulio vieta, turi žiaurių minusų ir žiaurių pliusų, aš pasiilgstu normalaus bendravimo, kai esi suprantamas „iš pusės žodžio", o kai kada ir to nepasakęs. Na, o tu pats tam Vilniuj tuoj imi kalbėti apie bendravimus ir išdykavimus su, anot Agnės Narušytės, „nuobodulio estetikos lietuvių fotografijoje" žinomais atstovais...

Fotografija? Ji lyg ir visada buvo, domino, traukė. Gal jau aštuoniolika metų ariu, bet vis dar jaučiuosi mokinys. Beje, kaip ir poezijoj, – visi mes mokiniai tuose dalykuose, nes jie didesni ir platesni už mus... Dabar fotografijų turiu pernelyg daug ir nesugebu jų atsijoti, konceptualizuoti, net tinkamai parodyti, bet jau ateina laikas, kai tam reikės skirti laiko ir dėmesio. Kol kas tik „dauginau" vaizdus, galvoj brėždamas neaiškias jų sujungimo linijas...

Ir vėl sukčiau prie poezijos. Ką skaitai, vertini? Jeigu klaustum manęs, atsakyčiau, kad retai skaitau lietuvių autorių tekstus – viskas kone iki kraujo žinoma. Bet jei imi ir įlendi į kokią Antano Jasmanto knygą, kažką imi ir atrandi.

Šiek tiek seku ir skaitau bendrą gana slidų šiuolaikinės poezijos knygų ir publikacijų srautą. Paskaitinėju arba jau žinomus autorius, kuriuos ir anksčiau skaičiau, arba naujokus, kurie dažnai yra įdomesni savo tikrais ar netikrais ieškojimais.

Mėgstu retsykiais sugrįžti prie tų autorių, kurie kažkada labai veikė – pavyzdžiui, po ilgos pertraukos prie Algimanto Mackaus, Henriko Nagio ir kitų lietuvių poetų. Negaliu sakyti, kad esu labai rimtas skaitytojas – greičiau atvirkščiai. Matyt, „atsiskaičiau", kai, atkeliavęs į gimtąją provinciją, kelerius metus skaičiau ir skaičiau – kultūrologiją, filosofiją, prozą ir šiek tiek mažiau – gerą poeziją. Nes atėjo tas laikas, kai gali vėl išlaisvėt ir daryt tai, kam anksčiau Vilniuje dėl įvairių bendražmogiškų faktorių vis trūkdavo laiko... Pavyzdžiui, viena maloniausiai šiemet skaitytų knygų buvo Jono Meko „Mano naktys" – sapnų dienoraščiai iš prarasto laiko. Tiesiog kaifavau nuo kalbos ir vaizdų laisvės, nuo paprasto, plastiško tekėjimo... Jei kalbėsime apie poeziją, tikra klasika nemiršta, miršta tik netikri klasikai, dažnai būdami dar gyvi.

Ar tautos dalis, kuriai labiausiai rūpi materialinė gerovė, nacionalinis „muilo epas" ir bent jau man tragikomiškas juokdarys Seimo pirmininkas, neprašauna pro šikšnelę? Koks tavo – menininko – požiūris į politiką?

Juliau, nesivelkime į tai, kas yra politika... Žinoma, šiek tiek seku politinius įvykius ir skandalėlius, nes kol kas žmonija nieko gudriau už tą vadinamąją politiką nesugalvojo... Apskritai pradedu manyti, kad menininkai ir kultūrininkai pernelyg nutolo nuo politikos ir visuomeninės veiklos, leido išlįst į dienos šviesą ir įgaut įtakos visokiems demagogams, karjeristams ir vidutinybėms ar net akivaizdiems kvailiams... Mes patys kalti, kad taip yra, nes *jiems* leidom ir leidžiam tai daryti. Sąjūdžio ir Žaliųjų laikais, nepriklausomybės atkūrimo pradžioje kas kelintą šių dienų biurokratą ar susitepėlį būtume „suvalgę" per kelias dienas, o gal ir greičiau... Dabar jokie „demokratijos mechanizmai" kai kurių šūdžių niekaip neiškrapšto. Kaip dabar *jie* taip įleido šaknis į savo postus ir sąskaitas? Laikas bent jau

dažniau pasakyt, ką iš tiesų apie tai galvojam... Nes politikos ir politikų niekinimas, kaip jau mums dabartis įrodė, ne visada yra geriausia išeitis.

Ir, aišku, jokia kūryba, jokia jos forma, kad ir kaip kartais norėtųsi, negali paslėpti nuo gyvenimo...

Man atrodytų, kad tu kaip ekologas, gamtosauginininkas, galiausiai kultūros puoselėtojas esi puikus pilietiškumo pavyzdys. Ką reiškia būti geru piliečiu? Ką tau tai reiškia?

Jau ne kartą sakiau, ir tai visi, kam bent kiek įdomu, žino, kad nebeužsiimu ta veikla. Ji – tai dviveidis Janas; visuomeniškumas ir pilietiškumas gali taip žmogų nuvaryt, kaip tuos arklius, kuriuos vienam senam filme nušauna... Kai kurie visuomenės veikėjai yra savo veiklos parodijos, pavyzdžiai, ko ir kaip nereikia daryti.

Be to, iškyla prasmės klausimas – mano šiokia tokia patirtis sako: kad ir kiek draskiausi, kad ir kiek dirbau tose srityse, jokio rezultato nepasiekiau... Greičiau gadinau sau gyvenimą, naikinau kūrybines galias ir laiką, mažiau dėmesio skyriau artimiesiems... Tačiau jei laiką atsukčiau atgal, esu tikras, kad vėl daryčiau tą patį, vėl, anot vieno sovietiko, „aršiai žaliuočiau"...

Menininkas nebūtinai turi būti pilietiškas veikėjas, bet pilietinę poziciją, manau, privalo turėti, jeigu jis nėra bestuburis, ir, esant aplinkybėms, mokėti ją parodyt, pasakyt savo nuomonę – be jokios baimės, be prisitaikėliškumo ar pataikavimo.

Niekada nebuvau „geras pilietis". Dažnai geras vidutinis pilietis visuomeniškumo atžvilgiu yra pernelyg juokingas.

Kaip asmeninis gyvenimas veikia ar turėtų veikti kūrėją? Ar kuriančiojo egoizmas nėra rimta užtvara dviejų žmonių santykiams? O gal – visai priešingai?

Į klausimą, koks turėtų būti menininko asmeninis gyvenimas, dar niekas neatsakė... Jis mums kartais tampa panašus į Gordijaus mazgą. Kiekvienam būna kitaip, ir retas nesumoka skaudaus mokesčio, nes juk niekas nieko veltui šiam pasauly negauna. Nebent rinkėjai kaimuose spalvotų šratinukų – kartą per ketverius metus.

Menininkui kūrybinis egoizmas yra vienas variklių, tačiau šeimoms tai niekada nėra gerai. Bet ar ne toks pat verslininko egoizmas, darbomaniškai plečiant verslą, didinant ir taip jau didelį turtą?.. Belieka pavydėti tiems, kurių asmeninis gyvenimas ir kūryba nesipjauna, ir palinkėti kiekvienam eiti savo keliu.

Tomas Sakalauskas:
„Noriu suprasti kitokį žmogų..."

Tomas Sakalauskas (g. 1932 m. vasario 10 d. Šiauliuose) - lietuvių eseistas. Parašė daugybę elegantiškų monografijų apie Lietuvos menininkus (B. Grincevičiūtę, J. Miltinį ir kt.)

2000 m. sausio mėn. Niujorke lankėsi žurnalistas, penkiolikos monografijų apie lietuvius menininkus autorius Tomas Sakalauskas. Mėnesį gyvendamas Jolantos ir Arūno Kulikauskų namuose, jis rinko medžiagą apie garsųjį Niujorko kultūrinį triukšmadarį Jurgį Mačiūną. Vieną gražią pavakarę, vakarodamas pas dailininkę Laimą Sprangauskaitę, svečias sutiko pasikalbėti su Julium Keleru.

TOMAS SAKALAUSKAS: Aš apie Jurgį Mačiūną jau esu rašęs knygoje "Homo Creator", eseistikos rinktinėje. O apie jį išgirdau, kai pirmą kartą lankiausi Niujorke pas Vytautą K. Jonyną 1986 metais. Nuvežė tuomet mane Jonynas pas Almų Šalčių, o Šalčius su Mačiūnu buvo įsteigę tokią galeriją „AG", Madisono aveniu. Žodžiu, apie Mačiūną aš sužinojau iš Almaus. Jonynas irgi pažinojo Mačiūną. Tuo metu ten vykdavo visokių įdomių dalykų: štai, Mačiūnas sugalvojo pirkti salą Karibų jūroj. Sužinojo, kad yra tokia viena didelė sala, o šalia jos mažytė – toje mažoje saloje yra tik viena ferma, o toje didžiojoje nusileidžia lėktuvai. Žodžiu, puiki sala, galima nuvažiuoti su menininkais. Jie ten dirbs, kurs, bus tikras meno rojus... Jis buvo iliuzionierius ir fantazuotojas. Na ir ką gi, reikia dabar pirkti tą salą, o kadangi savininkas gyvena Anglijoje, tai jie sutaria kažkokią kainą, už kurią jis ją ir parduoda. Nuvažiavo Mačiūno sesuo apžiūrėti tą salą. Apžiūrėjo, grįžusi sako – viskas tvarkoje, galima gyventi. Dabar Mačiūnas ieško kompaniono, kadangi reikia pinigų, o jis pinigų neturėjo niekada... (*Juokiasi*) Ir sugun-

dė Jonyną, o Jonynas buvo turtingas žmogus. Jis ir profesoriavo, ir turėjo savo vitražo studiją... Na, susigundė Jonynas, ir dar kažką prikalbino. Bet tuo metu mirė tos salos šeimininkas, liko tik žmona. Tai ta našlė ėmė ir pakėlė kainą, ar, nepamenu, gal išvis atsisakė parduoti... Ir tuomet skambina Jonynas jai, sako – gaila, mes jau norėjom pirkti ir visi jau buvom įnešę pinigų... Kaip tai įnešę, tik jūs vienas įnešėt, niekas dar nesumokėjo – sako šeimininkė. Ką, sako Jonynas, ir Mačiūnas ne? O Mačiūnas buvo sakęs jam, kad jau nusiuntė savo dalį... Tai Jonynas vos atgavo savo įnašą ir labai džiaugėsi, kad atgavo. O Mačiūnas visuomet turėjo milžiniškų projektų – tai pirks laivą, tai plauks aplink pasaulį, tai skris lėktuvu... Na, kai aš apie tai išgirdau, ir parašiau tokį gabaliuką, tokį esė, ir įdėjau į tą knygą, tarp kitų.

JK: Kelintais metais?

TS: Ta knyga išėjo 1986 metais. Tuo aš tada ir užbaigiau su Mačiūnu... O su Šalčium, kadangi jis vis retkarčiais atvažiuodavo į Lietuvą ir aš tada dirbau „Švyturio" žurnale, buvom sutarę – kadangi jis „pradėjo tą galeriją" – kad parašys platų straipsnį, prisiminimus apie Mačiūną... Taigi, kai išėjo ta knyga, kurią aš jums dabar čia padovanojau, Mokytojų namuose vyko tos knygos pristatymas. Ateina toks aukštas vyriškis, jau po pristatymo, kuomet aš daliju autografus, ir sako, aš irgi norėčiau gauti. Gerai, sakau, ir klausiu, tai kam aš čia turiu užrašyti? Tai ką, sako, Tomai, jau nebepažįsti manęs? Buvo jau praėję apie 10 metų nuo 1986-tų... Taigi aš – Almus Šalčius! Ir jis tuomet man sako: tai aš to straipsnio apie Jurgį Mačiūną nebeparašysiu, kadangi ir sveikata, ir šiaip neturiu ūpo... Sakau, ir nebereikia, kadangi ir „Švyturys" užsidarė. Tada jis man sako, tai tu parašyk! Na, sakau, jei atsiras, kas mane paglobos... nes aš pats neturiu galimybių – turi kažkas paremti ir priglausti, o Šalčius, žinojau, pats ankštai gyvena... Gerai, sako, aš parva-

žiuosiu ir paorganizuosiu. Po kiek laiko ateina laiškas. Rašo, aš susiskambinau su Mačiūno seserim Nijole, ji sutinka tave pagloboti pirmą savaitę atvykus ir apmokėti kelionę. Tai rašai, ar ne?.. Paskambinau Jonui Mekui, su kuriuo irgi kiek bendravau, dariau tokius pasikalbėjimus... Tai jis irgi pritarė. Aš susimąsčiau, nes iš esmės tie dalykai, tas „fluxus", man buvo svetimoki. Jau buvau nusprendęs nebesutikti. Bet paskui pagalvojau – o juk labai įdomu stengtis suprasti visiškai kitokį žmogų. Juk jis išjudino visą masę, paleido didžiulę idėją. Ir galų gale sutikau. Įeiti į žmogų ir pabandyti suprasti jį, visai kitaip galvojantį... Kodėl jis turi būti blogesnis? Jis kitoks. Bet paskui atsitiko taip, rašo man e-mail Šalčius, kad toji Nijolė, kuri pradėjo mane remti, kad jos du sūnūs gyvenantys Lietuvoj, Klaipėdoj, misionieriai, Audrius ir Giedrius, kad jiems ar tai kažkas nutiko, ar ką, ar jie neteko darbo, kad jiems trūksta dabar pinigų ir ji nebegalinti manęs remti, finansuoti. Tai aš vėl mąstau, ką čia daryti... Tada gavau iš Jono Meko faksą, kuriame jis prašo manęs parašyti trumpą savo kūrybinę biografiją, suminėti, ką aš esu parašęs... Pasirodo, jis tikisi, kad parems Mačiūno draugai. Tai taip aš ir atvažiavau, apsistojau pas Arūną Kulikauską. Na, iš bado nenumirsiu... (*Juokiasi*)

Laima Sprangauskaitė: Tai dar ir neaišku dėl knygos finansavimo?

TS: Neaišku... Mekas mane sutiko ir ponia Valaitienė, Mačiūno sesuo. Jie gyvena Konektikute, ji gėlininkė, vyras irgi dirba, puikiai gyvena, gražiai įsikūrę. Mane pavežiojo, pakalbėjom... Paskui atvežė mane pas Arūną – ir tuo viskas pasibaigė. Tai Jonas Mekas ir sako: mes, vargšai poetai, turim finansuoti, o tokie turtingi žmonės negali padėti!.. Bet aš dabar mažiausiai dėl to jaudinuos. Susidėjau savo paskutinius pinigėlius ir atvažiavau. Tai taip gimsta ta knyga.

Man visada įdomu susitikimai, bendravimas... Jau iš ano karto pažinojau Aleksandrą Kašubienę, tada dar ir Vytautas Kašuba buvo gyvas... Labai įdomiai pasikalbėjome, labai protingas žmogus. Pamenu, tada jam ir sakau, kad aš daug popieriaus sugadinu, vis rašau, rašau, bet man vis atrodo, kad tai tik ruošimasis kažkokiam pagrindiniam darbui – o kas bus tas pagrindinis?.. Tai jis man ir atsako – Mačiūnas tegu būna pagrindinis! Nežinau, bus tai pagrindinis, ar ne, bet kiekvienoje knygoje man norisi kažką surasti... Tarkim, Lietuvoje, norėdami mane pagirti, mane kartais pavadina lietuvišku Henriu Perruchot. Bet aš tuo visiškai nesidžiaugiu!

JK: Kodėl?

TS: Visos Henrio Perruchot knygos yra vienos formos – ir apie Monet, ir apie Pissarro, ir apie Picasso, ir apie Toulouse-Lautrecą... Viskas vis taip pat: gimė tada ir tada, nuvažiavo ten ir ten, tada ir tada. Man kiekvienos knygos formą diktuoja tas žmogus, apie kurį rašau, kuris yra nepakartojamas, visai nepanašus į kitą žmogų... Sakykim, Miltinis... Apie jį jau antra mano knyga išleista, pirmoji buvo „Monologai". Su juo aš beveik 30 metų pasižinojau. Tai buvo tikras gaivalas, diskutuoti su juo buvo neįmanoma, ypač kad aš dar buvau tada visai paauglys... Miltinis yra monologistas, jo teatras yra monologų teatras. Tad ir knyga – „Monologai". Rašiau apie Gudaitį, su juo mes kalbamės. Rašiau apie Mačernį – vėl kitokia forma... Dar esu parašęs tokią knygą „Čakona", ten jau ne apie vieną žmogų, o apie Kuršių neriją. Veiksmas vyksta Kuršių nerijoje. Pagal mano sumanymą, ten tarsi yra mūsų pažadėtoji žemė, skaistykla. Aš rašiau tą knygą apie 15 metų, ne tiek rašiau, kiek viską rinkau – ir vis nesuradau formos. Baisybė medžiagos buvo sukaupta, o kaip ją sujungti, sukomponuoti? Buvo 1991 metų sausio mėnuo, klausiausi vienądien savo kambarėlyje, tokioj studijėlėj, muzikos...

Kasdien klausausi, ir pats esu šiek tiek grojęs... Užsileidau Bachą ir grojo „Čakoną"... Solo smuikui, viena partitos dalis – tema ir 30 variacijų. Išklausius tos muzikos, staiga tiesiog pašokau iš džiaugsmo – yra forma! Bus tema – Kuršių nerija, smėlio kalnai ir 30 variacijų. O kai surandi formą, knyga, galima sakyti, jau gatava, tik reikia ją parašyti. Bet 1991 metais sausio mėnesį teko tą darbą atidėti: prasidėjo visi tie įvykiai, tvyrojo baisi grėsmė, ir turėjau atidėti knygos rašymą iki pučo. O kai pamačiau per stogus, kaip Leninas iš Lukiškių aikštės su sparneliais kyla nuo pjedestalo, tai vėl buvo džiaugsmo... Taip atsirado „Čakona". Visiškai kita knygos forma, kitoks ir jos skaitymas.

JK: Na, o grįžtant prie Jurgio Mačiūno... Vytas Bakaitis man yra nepaprastai įdomių istorijų apie jį pasakojęs...

TS: Su Bakaičiu mes jau susitikom čia ir buvom susitikę Lietuvoje...

JK: Vytas man pasakojo, kaip Mačiūnas slėpdavosi nuo anstolių, kai jie ateidavo, rėždavo jiems į akis – Mačiūno čia nėra!.. Jis gi visą tą SOHO rajoną pradėjo. Anksčiau ten buvo visai kitaip, kažkokie loftai, sandėliai... O dabar tas rajonas jau pasidarė brangus ir dailininkai ten keliasi...

LS: Dabar daugiau į Čelsį...

JK: Man turbūt didžiausią įspūdi paliko jūsų knyga apie Miltinį. Apie Grincevičiūtę irgi buvo labai įdomu...

TS: Dabar galiu parodyti štai tokią knygą – „Duetai". Tai knyga su tais žmonėms, 23 duetai. Tame tarpe su Grušu, Steponavičium, Gudavičium, Marcinkevičium, Andrijausku, Kuzma, Zalatorium, Ivanauskaite, Vaitkum, Beresnevičium, Dau-

jotyte, Vitkausku, įkopusiu į aukščiausią pasaulio viršukalnę, Meku, būgnininku Parasovu.

JK: O kokia knygos apie Miltinį genezė?

TS: Kartą sėdžiu aš svečiuose pas Miltinį, na, ir Blėdis kartu, kaip visada... Blėdis buvo Miltinio tarpininkas tarp dangaus ir žemės. Tai Blėdis ir sako: žinai, Tomai, mes su Juozu pasitarėme – ar tu nenorėtum parašyti knygos apie Miltinį? O aš jau kaip tik svajojau apie tokią knygą! Bet Miltinis kad pasiuto, kaip šoko: „Ką tu, durniau kalbi?!" Jam atrodė, kad lyg ir pats prašosi, o tai jau baisus įžeidimas! Galų gale, į vakaro pabaigą sutarėme, kad aš rašysiu tą knygą ir jis man *suteikė teisę* be skambučio, be įspėjimo atvažiuoti pas jį ir netgi lankytis repeticijose. Tai buvo labai didelis leidimas. Na, aš ir naudojausi juo.

Pradėjau nuolat važiuoti pas Miltinį, tada dar neturėjau nė magnetofono, viską užsirašinėdavau ranka. O Miltinis tuo metu kokteilius taisydavo... Man skaudėdavo galvą kitą rytą, bet, jei norėdavau praleisti kokį „ratą", jis baisiausiai pykdavo. Laimei, paskui Miltinis perėjo prie raudono vyno, ir nuo to laiko pas jį namie būdavo vien tik raudonas vynas. Gaudavo iš Ispanijos, Portugalijos, labai gero vyno.

JK: Ar su Jonu Meku čia, Niujorke, irgi jau pasišnekėjote?

TS: Jau buvom susitikę, pasišnekėjom. O rytoj aš turėsiu pirmą „kapitalinį" pokalbį su Meku apie Mačiūną. Arūnas Kulikauskas filmuos... Ir Audrius Naujokaitis man skambino, ir jis nori filmuoti.

LS: Tai bus filmuojama iš visų pusių? (*Juokiasi*)

TS: Mekas daugiausia kalbės, o aš tik užduosiu klausimus.

JK: Ar Bakaitis irgi žadėjo būti?

TS: Ne, rytoj ne. Mes su Bakaičiu buvome nuvažiavę pas tokią Barbarą Moore, kuri buvo Mačiūno draugė iki paskutinių jo gyvenimo dienų. Jos vyras jau miręs, jis buvo fotografas ir yra labai daug fotografavęs Mačiūną. Nuotraukos jau skelbtos leidiniuose.

JK: Turbūt jums būtų verta susitikti su Billie Hutching, buvusia Mačiūno žmona? Be abejonės, jei tik įmanoma, tai būtų labai svarbu knygai.

TS: Aš kalbėjau su motina ir seserimi, tai jos į ją, į Billie, labai skeptiškai žiūri. Ir pasirodo štai kodėl. Mačiūnas buvo nusipirkęs fermą Masačusetse. Maniau, kad tai koks ūkis, bet kai nuvažiavom pažiūrėti, pamačiau, kad tai didžiulis dvaras – devyniolikto amžiaus pabaigos, su kolonom. Tai Billie galvojo, kad tai Mačiūno nuosavybė, o jis jau sirgo mirtinai... Jie vedė 1978 metų vasario 25 d., ir jis tų pačių metų gegužės 9 dieną mirė. Taigi, Billie manė, kad tas dvaras yra Mačiūno nuosavybė... O paaiškėjo, kad pirko – kadangi Mačiūnas niekada neturėjo pinigų – ir finansavo jo sesuo Nijolė ir dar vienas fliuksininkas. Na, tai ir įvyko vedybos... Na, tiesa, Mačiūnas buvo labai vienišas, jis gal tikėjosi, kad į tą fermą suvažiuos fliuksininkai ir darys tuos savo vaidinimus... Bet jie tik vienąkart atvažiavo pasižiūrėti, ir jis liko praktiškai vienas. Jau tada sirgo, kentėdavo baisius skausmus, klausydavosi klasikinės muzikos. Na, taip, Billie jį prižiūrėdavo, bet ji turėjo savo interesų, kadangi jis buvo ligonis... Mačiūnas per visą savo gyvenimą neturėjo moters. Billie yra sakiusi jo motinai, kad jis nebuvo prisilietęs prie jos... O ji tekėjo, nes tikėjo, jog visa nuosavybė atiteks jai. Kai jis mirė, ji tuo ir pradėjo rūpintis. Ir tada paaiškėjo, kad tai nebuvo jo nuosavybė... O ji dar, rodos, turėjo savo vaiką... Apskritai motina man sakė, jos

nemėgstanti, nes Billie buvo savanaudė. Bet man atrodo, kad pagrindinis dalykas čia tai, kad Jurgis netgi mirties patale žaidė savo žaidimus. Toks jis buvo žmogus – žaidė visą laiką. Aš net esu sugalvojęs toki sąlygišką knygos apie Mačiūną pavadinimą: „Jurgis – homo ludens". Tai yra – žaidžiantis žmogus.

JK: Kaip Huizinga?

TS: Taip... Ir dar aš dabar, šiandien, pagalvojau... Grafikas Kęstutis Grigaliūnas išleido Kaune tokį katalogą *Fluxus* festivaliui Kaune, skirtas dėžutėms... Tai aš ir pagalvojau, jeigu įmanoma, tą knygą padaryti kaip dėžutę, sąlygiškai kaip dėžutę, ne tokią dėžutę, kurią atidarai, bet viršelį kaip dėžutės... Ir gal net su nesurištais lapais.

JK: Oho, čia drąsu!

LS: Iš tikrųjų!

TS: Taip padaryti, kad lapą būtų galima iš bet kur traukti ir jis turėtų kažkokią tąsą.

JK: Kaip Kortasaro „Žaidžiame klases"?

TS: Taip.

JK: Bet čia būtų dar drąsiau, nes nebūtų numerių.

TS: Gali būti ir numeriai... Galima ir taip skaityti, ir kitaip. Tiesiog būtų galima žaisti. Didžiausia problema – sugalvoti tos knygos formą. Dėžutė – tai knygos išraiška. Man tą mintį davė Grigaliūnas, buvo tokia dėžučių akcija Kaune... Na, ir Jonas Mekas. Jis irgi padarė tokią dėžutę, kurios viduj sudėti jo

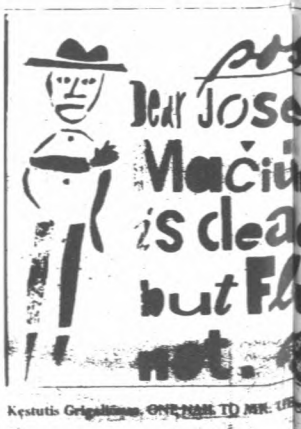

Kęstutis Grigaliūnas, ONE MAN TO MR. [illegible]

George F. Maciunas

Jurgis Mačiūnas (gimė 1931 m. lapkričio 8 d. Kaune – mirė 1978 m. gegužės 9 d. Bostone, JAV) – lietuvių kilmės menininkas, vienas iš *Fluxus* judėjimo pradininkų

eilėraščiai. Tai man ir kilo tokia mintis tai panaudoti ir Mačiūno knygai, nes jis buvo toks neįprastas, toks „dėžutininkas"...

JK: O kas galėtų išleisti?

TS: Mes jau sutarėm su „Baltom lankom". Bet knygos leidimas yra toks dalykas... Už „Čakoną", kurią rašiau 15 metų, gavau tik tūkstanti litų. Nepaisant to, dabar prašau Dievulio vienintelio dalyko – kad man tik nepraeitų noras tai daryti. O ne galvoti apie tai, ką tu gausi. Nes iš esmės dabar tokios knygos labai mažai kam reikalingos.

JK: O studentija? O visa akademinė publika? Argi jie neperka knygų?

TS: Nežinau. Sakykim, išėjo ta mano knyga apie Mončių ir Mikutį, ir tikrai – ši knyga galėtų būti jaunimui labai įdomi, nes tas Mikutis toks keistokas ir juolab kad jaunimui jis darė įtaką... Bet ta knyga kainuoja 37 litus, tai kaip jaunimas gali pirkti? O tiems, kurie gali pirkti, tai absoliučiai neįdomu! Tai vienas dalykas. Kitas dalykas tas, kad sovietiniais laikais buvo labai sunku išleisti knygą, tačiau jeigu patvirtino leidimą – tai viskas. O dabar parašyti knygą yra juokas, palyginti su išleidimu. Dabar yra gausybė leidyklų, keli šimtai...

JK: 603...

TS: Taigi. Kur tik nuneši, visur sako – prašom, leidžiam, mes per savaitę atspausdinsim! Tik... reikia susimokėti. O kaip gali susimokėti? Juk aš dirbu, rašau, vargstu, kankinuosi – ir dar turiu už tai susimokėti, vietoj to, kad kažką gaučiau. Juk ir rašančiajam reikia valgyti, ar ne? Bet dabar reikia eiti su kepure, kad kažkas paremtų. Tai yra labiausiai žeminantis dalykas. Kad

paremtų kultūros ministerija, kokie nors fondai... Dabar štai yra įsteigtas toks Kultūros ir sporto rėmimo fondas.

JK: Girdėjau, bet kaip jie remia, niekas nežino...

TS: Taigi, jie mano knygai „Miltinio apologija" paskyrė 10 tūkst. litų.

JK: Ar tai daug?

TS: Nedaug! Tai yra juokinga suma. Tas fondas turi dalinti lygiai sportui, lygiai kultūrai, bet pasirodo, kad sportui jie skiria 2 milijonus, o kultūrai 200 tūkstančių... Ir dar tų pinigų neperveda iškart, tik po trupučiuką skiria. Mat kultūros ministerija sumažino visas dotacijas, finansinius paskyrimus. Kultūros ministerija dabar yra visiškai niekam nereikalinga, tik pinigams skirstyti, o kadangi neturi pinigų, tai ir skirstyti neturi ką. Taigi situacija dabar labai nekokia... Kalbėjomės su Katiliumi. Jis sako: „Prancūzija neturi kultūros ministerijos, Italija irgi neturi, bet kultūra ten puikiausiai klesti!"

JK: Tuo tarpu Skandinavijos šalys turi. Jos apmoka stipendijas, stažuotes, remia rašytojus. Tai į ką mums žiūrėti, iš ko mokytis? Mūsų biudžetas ir taip skylėtas...

TS: Praėjusiais metais Rašytojų sąjungos klube buvo toks susitikimas – Kultūros ministerijos vadovai susitiko su rašytojais, inteligentija. Ten buvo užduota daug klausimų, bet atsakymas buvo vienas: vyriausybė labai sumažino kultūrai skirtas lėšas. „Ir mes neturim iš ko, nors mes labai norim..." Bet kultūros ministerija neturi jokios kultūrinės programos, kultūrinės politikos. Jie pasidarė tik pinigų skirstytojai. O štai estai tą klausimą išsprendė labai paprastai. Kultūrai jie turi nemažai

lėšų. Ir kaip? Pas mus, Lietuvoje, uždraudė lošimo namus, o estai – neuždraudė, bet su sąlyga, kad labai didelis procentas eina kultūros reikmėms. Taip jie išsprendė tą klausimą!

JK: Amerikoje taip pat. Yra daug loterijų, kur gali išlošti milijonus, bet 1 procentas, sakykim, eina mokykloms.

TS: Tai dabar tokia situacija rašyti knygoms... Aš pasakysiu vieną, gal nelabai gražų dalyką. Išėjo Baltakio poezijos knyga, jos pristatymas vyksta Rašytojų sąjungoje. Na, ten kalba, kalba, viskas gerai, gera knyga ir t. t. Ir klausimas iš salės: „Kokį jūs gavote honorarą už tą knygą?" Baltakis atsistojo ir atsakė: „Aš rašiau dvejus metus, o honorarą aš gavau mažesnį, negu viena prostitutė gauna per vieną naktį." Tokia situacija. Atrodytų, juokinga, bet... Nebelieka jokio galvosūkio. Vienintelė laimė, kad dar norisi rašyti ir kažką išleisti.

JK: Bet jūsų situacija kiek kitokia negu, sakykim, grožinės literatūros rašytojų, prozininkų, dramaturgų ar poetų. Jie per daug priprato, kad juos išlaiko valstybė. Tas irgi yra blogai. Čia, Amerikoje, niekas nieko neišlaiko. Turi verstis per galvą, įrodyti, kad esi tas ir tas. Na, Robertas Frostas gavo valstybės stipendiją, nebepamenu, kaip ji vadinasi, nuolatinė stipendija, už kurią gali pragyventi, bet iki to laiko jis turėjo labai daug ką įrodyti.

TS: Aš girdėjau ir kitą dalyką. Kalbu apie Česlovą Milošą. Česlovas Milošas, Nobelio premijos laureatas, išleidžia Amerikoje anglų kalba savo poezijos knygą, kuri išeina, man sakė, kelių šimtų egzempliorių tiražu.

JK: Ne, taip negali būti!

TS: Na, tegu ir dviejų tūkstančių tiražu.

JK: Bet paskui, po savaitės, gali išleisti vėl du tūkstančius...

TS: Amerikoje! Nobelio premijos laureatas Amerikoje išleidžia tokiu mažu tiražu knygą – su tokiu vardu, su tokia reklama...

TS: Tai aš darau išvadą, kad tie dalykai didžiajai visuomenės daliai yra nebeįdomūs. Poezija domisi tik tam tikras sluoksnis žmonių. Visi kiti domisi, atvirai kalbant, kažkokiu šlamštu, geltonąja literatūra, visais tais kitais dalykais. Gal jie irgi reikalingi, nesakau, kad ne. Bet toks žmogus kaip Milošas! Tai ką kalbėt apie nedidelę Lietuvą – jeigu poezijos knyga išeis 500 egzempliorių tiražu, tai labai gerai.

JK: Mano paskutinę knygą prestižinė Lietuvos Rašytojų sąjungos leidykla išleido tūkstančio tiražu.

TS: Tai dar pasisekė, dabar jau nebeišeitų taip. Nebent, jei pats finansuosi.

JK: Kai pats finansuoji, tas Amerikoje vadinama „vanity press" – tuštybės leidyba. Tuomet jau gali viską leisti... Kongreso biblioteka turi tokius savo numerius ir yra tam tikra pirma raidė tokiems leidiniams... O kai yra tas kodas, jokia rimta biblioteka, joks rimtas universitetas tavęs nepirks.

TS: Žinau, kad ir Amerikoje yra lietuvių rašytojų, kurių niekas neišleido, bet jie nuvažiavo į Lietuvą, sumokėjo leidykloms ir juos išleido. Man, tarp kitko, čia, Amerikon, atvažiavus buvo toks atvejis. Kadaise Lietuvoje gyvenome viename name, viename aukšte su tokia šeima, paskui joje įvyko pokyčiai – sky-

rybos, ir ta moteriškė, su dukra, išvažiavo į Ameriką, ten ištekėjo ir gyvena Čikagoje. Dabar, man išvažiuojant į Niujorką, ji skambina ir sako, jei tu atvažiuosi, tai būtinai aplankyk ir mus Čikagoje. Aš atsakiau, kad gal ir galėčiau, bet vienas dalykas, kad turiu nedaug laiko, o kitas – man žmonės sakė, jog bilietas iš Niujorko į Čikagą kainuoja tiek pat, kiek į Lietuvą...

JK: Na, tai jau netiesa!

LS: Brangiausias tarifas – 300 dolerių.

TS: Ak, taip? Na, kaip bebūtų, aš jai pasakiau, kad finansiškai negaliu, nors labai norėčiau. Tada ji atsakė: žinai, aš turiu idėją, tave parems, tik tu paskambink, kai atvažiuosi... Tai aš taip ir padariau, atvažiavau į Niujorką ir jai skambinu. Ji sako, gerai, važiuok į Čikagą, aš suradau sponsorių. Bet už tai aš turiu kai ką padaryti: vienas lietuvis, Čikagoje, kažką rašinėjęs, dabar sugalvojo iš tų rašinėlių išleisti knygą. Tai jis mane parems, jeigu aš, atvažiavęs, parašysiu tai knygai įžangą. Aš suglumstu ir sakau: klausyk, tu mane su kažkuo baisiai sumaišei! Vienas dalykas, aš to žmogaus nepažįstu, nežinau, nei apie ką jis rašė, nei aš turiu laiko, kad susipažinčiau su tuo, na, ir noro... Aš turiu įsigilinti, susipažinti, o gal negalėsiu ir nenorėsiu apie tai parašyti, kaip aš dabar galiu prižadėti? Labai ačiū, sakau, bet man tokio rėmėjo tikrai nereikia. Suprantu, čia, Amerikoje žmonės labai praktiški, niekas nieko už dyką nedaro. Be to, aš dabar esu toks, kaip mane pristato – memuaristas, monografistas... Ir štai vis atsiranda žmonių, kurie gyvena, dirba, kažką tikrai nuveikia – ir niekas apie juos neparašo, o patys jie negali, nesugeba...

Taigi šiuo atveju gal toks „samdymas" ir pasiteisintų... Bet tada jau aš turėčiau pereiti prie amerikietiško būdo: aš toje srityje jau patyręs, turiu praktiką, ir reikia gaminti prekę, kurią kas nors perka. Žodžiu, žmogus mane perka keliems metams, ir aš

rašau knygą. Bet aš dar niekada nerašiau knygos už kažkokį tai atlygį!

JK: Na, o sakykim, Mocarto „Requiem", ar tai blogas daiktas?

TS: Taip, „Requiem" buvo užsakytas, bet pas Mocartą atėjo žmogus ir pasakė: „Man reikia Requiem". Mocartas buvo visiškai neįpareigotas, kaip tai padaryti, jis galėjo rašyti operą, simfoniją, jis galėjo rašyti Requiem. O aš turiu rašyti apie tam tikrą žmogų ir tikriausiai taip, kad jam patiktų...

JK: Jei jauti psichologinį spaudimą rašydamas, tai neverta ir pradėti.

TS: Aš ir nepradėjau, ir nepradėsiu.

JK: Vienas garsus emigracijos rašytojas man yra pasakojęs, kad kai jis čia atvažiavo ir jam sunku buvę pragyventi, rašė kažkam knygas, o tas „kažkas" publikavo jas savo vardu. Tas vadinasi „ghost writing". Jis sakėsi nemėgstąs to atsiminti, bet tuo metu tai buvo neišvengiama.

TS: Mes dar neįpratę prie tokių dalykų... Galima verstis ir be šito.

JK: Dalis mano rašančiųjų draugų ir pažįstamų Lietuvoje gyvena iš valstybinių stipendijų, honorarų, pavienių paskaitų universitetuose. Jie rašo apie ekologiją, filosofiją, menotyrą, publikuoja savo poeziją, prozą, esė. Iš to nepragyvena, bet jaučia malonumą, kad ir taip gali kažkiek užsidirbti duonai. O Amerikoje tas nepraeitų... Sakoma, dėl to Amerika neturi svajotojų ir poetų. Užtat, kad čia darbo kultas yra beprotiškas. Turi

dirbti, dirbti ir dirbti. O laiko pažiūrėti į žvaigždes nebelieka. Viena prasme tai gerai, kita – abejotina.

TS: Aš, atvažiavęs į Niujorką, dabar beveik kasdien lankausi „Antologijoje" ir mane Arūnas Kulikauskas supažindina su tenykščiais lietuviais. Tai Julius Ziz, Augis Varkulevičius ir kiti. Ir aš kažkaip įsidėmėjau Varkulevičiaus situaciją. Aš su juo labai norėjau susitikti rašydamas apie Mikutį, nes jis buvo labai artimas Mikučiui žmogus.

LS: Naujokaitis irgi...

TS: Su Naujokaičiu aš buvau susitikęs, bet va, su Varkulevičium... Ilgai bandžiau, rašiau laiškus į Vokietiją, kai jis ten gyveno, ir niekaip negalėjau susitikti. Na, o dabar pamačiau, kaip jis gyvena. Antologijoje, gana sunkiomis sąlygomis, pusrūsyje... Čia pat už sienos salė, vyksta filmų demonstravimas... Taigi aš nesuprantu tiktai vieno dalyko, kas jį čia laiko? Juk jis čia baisiai vienišas irtaip sunkiai verčiasi. O jo žmona – Vokietijoje, ir jį kviečia... Jis talentingas dailininkas, gražus žmogus... Kodėl jis čia naikina savo kūrybą? Dar mane Arūnas nuvežė į Brukliną supažindinti su dviem jaunais dailininkais lietuviais, jų neradom, bet pamačiau jų būstą: šalta neišpasakytai. Iškabinti paveikslai, aiškiai matyti, gabūs žmonės, bet gyvenimo sąlygos klaikios...

LS: Bet čia gal tik atvykusio žmogaus iš Lietuvos akimis taip atrodo, kad sąlygos tokios baisios... O čia tai laikoma savotiška prabanga.

TS: Nežinau. Kad jie čia išsilaikytų, jie turi dirbti ir kitus, įvairiausius darbus. Tai ką, jie Lietuvoje to negali daryti? Kas juos čia laiko, man yra nesuprantama... Negi jie mano, kad čia gyvendami jie taps kūrybingesni?

JK: Na, palaukit, o kaip Mačernis: „Būk, gyvenime, man neteisingas / Būk versmė praradimų karčių...“ Argi tai buvo poza?

TS: Mačernis... Jis nenorėjo niekur išvykti, jis juto... Na, tai mano tokia mistiška hipotezė... 90 procentų jo eilėraščių parašyti Šarnelėje, jo gimtojoje žemėje. Nors jis gyveno Kaune, mokėsi universitete, gyveno ir Vilniuje, mokėsi universitete... Jo gyvenime lemiamas momentas įvyko artėjant frontui ir visi sprendė, pasitraukti, ar ne. 40-tųjų metų vežimai. Visi kaimynai, visa Lietuva per šiaurinį kraštą, nuo Šiaulių, traukė į Vakarus, bėgo iš Lietuvos. Visi tik ir šnekėjo: na, tai kada? Kada mes kylam? Mačernis visą laiką sakė: ne, aš iš savo žemės neisiu. Jis juto, kad tiktai ten jis gali kurti. Bet reikėjo apsispręsti ir vis dėlto nugalėjo ta žmogaus baimė išnykti, būti kankinamam. Ir jis apsisprendė važiuoti, kartu su Paulium Jurkum, tiesa, dar ir aktorius Banionis. Miltinis su Blėdžiu išvažiavo į savo Žemaitiją, jie nusprendė, kad nesitrauks. Taigi, Mačernis nusprendžia bėgti iš savo žemės, nors jam tas apsisprendimas buvo labai sunkus. Man jo kaimynai, tokie Karpauskai, pasakojo, kaip ateidavo Mačernis, atsisėsdavo ant žolės ir vis klausdavo – ką man daryti? Jis nuolat tai svarstė. Sakydavo: "Karpauskai, tai jūs važiuojat su manim, ar ne?" Karpauskas jam atsakydavęs, kad jis turi aštuonis vaikus, kad jis tai negali pajudėti... Taigi pagrindinis Mačernio klausimas buvo toks: palikti savo žemę ir išgelbėti savo gyvybę, ar likti čia ir išgelbėti savo poeziją, bet prarasti gyvybę? Jie susitarė traukti į Vakarus. Mačernis su Banioniu susiruošia iš Šarnelės, o Jurkus gyveno Žemaičių Kalvarijoje, už kokių keturių kilometrų. Kadangi Mačernis iš turtingos šeimos, tai jis pasikinko kumelaitę, bričkelę, pasisodina Banionį... Banionis jam sako: reikia ir tavo eilėraščius vežtis, reikia saugoti kūrybą. Mačernis atsako: ne, gali jų nedėti – aš visą savo kūrybą prisimenu mintinai. Bet Banionis vis tiek įdeda lagaminėlį su

poezija... Jie važiuoja susitikti su Jurkumi į Žemaičių Kalvariją ir pakelyje sutinka vokiečių samdytus lietuvius kareivius (plechavičiukus), kurie traukia priešpriešiais. Tie kareiviai ir sako: „Kur, vyrai, jūs traukiat?" „Mes važiuojam į Žemaičių Kalvariją", atsako. „Tai ką, mirties ieškot? Ten rusai tuoj ateis!" Man Banionis visa tai pasakojo. Po tų kareivių žodžių, sakė jis, Mačernis labai pasikeitė, susijaudino... Sprendžiamas jo likimas. Jis sako, Banioni, tu išlipk, aš nuvažiuosiu pas Paulių, jis ten laukia, ir mes paskui čia atvažiuosim. Ko gero, tada Mačernis sprendė tokį klausimą: jeigu mane žemė išleis, vadinasi, aš buvau neskirtas tai žemei. Gal tai mano fantazijos vaisius, bet tokį vaizdą aš susidariau iš Banionio pasakojimo. Mačernis buvo be galo jautrus, jis matė savo ateitį, be galo viską jautė. Ir jis palieka Banionį ir vyksta pas Jurkų į Žemaičių Kalvariją su tuo vežimu. Jurkaus sodyba yra pačiam pakrašty miestelio, jo arkliukas jau ir pats žino kelią... Ir – Jurkaus nėra. Jurkaus mama sako: Paulius nebesulaukė ir išvažiavo. Tada Mačernis nuvažiavo į miestelio centrą, kur gyveno toks vienas pagyvenęs žmogus, toks šviesuolis, pas kurį jie susirinkdavo. Mačernis pagalvojo, gal ten Paulius jo laukia... Nuvažiavo ten, bet Jurkaus nėra, o ir tas žmogus jau pasitraukęs... Tai ką gi, jis grįžta pas Banionį tuo pačiu keliuku... Ir tada, bevažiuojant tuo keliuku, vienintelis rusų iš tanko paleistas sviedinys, tikrinantis, ar yra vokiečių – nors vokiečių nebebuvo – krito šalia jo ir jį užmušė. Arkliukas prie Jurkaus namų atvežė nebegyvą Mačernį... Banionis laukė laukė, nesulaukė ir pradėjo ieškoti Vytauto, atėjo į Jurkaus sodybą ir pamatė – guli vežimėlyje negyvas Mačernis. Banionis sakė bėgęs iš to kiemo kaip paklaikęs... Jis pirmas pranešė Vytauto motinai...

Kai reikėjo laidoti, kapinėse – nors jos ten visai šalia buvo, Žemaičių Kalvarijoje – jie net negalėjo laidoti, nes artėjo rusai. Tai jie nutarė laidoti prie savo sodybos, vienas kaimynas karstą nukalė... Taigi, nelengvai klostėsi Mačernių šeimos likimas. Tame pačiame miestelyje gyveno dar ir kitas Jurkus, Pauliaus

pusbrolis, su kuriuo Mačernis gana artimai bendravo. Jis buvo kalbininkas, gyveno Vilniuje, rašė dienoraštį, kuriame daug vietos skyrė ir Mačerniui: pasakojo, kaip jie bendravo gyvendami Vilniuje, kur vaikščiodavo ir t. t. Vėliau tą pusbrolį Jurkų ištrėmė į Sibirą ir jis ten mirė. Į Kareliją ištrėmė ir Vytauto motiną, ir brolį, ir seserį. Aišku, jeigu būtų Vytautas likęs gyvas, ir jis būtų ten atsidūręs.

JK: Kelintais metais juos išvežė?

TS: Juos išvežė kokiais 1948 metais. Kodėl juos išvežė vėliau? Dar Vytautui esant gyvam, į jų sodybą – į „mačerninę", į Šarnelę – pateko vienas rusų lakūnas. Dar tebesant vokiečiams. Lakūnas atbėgo į Mačernio sodybą. Jie priglaudė jį, Mačernis mokėsi iš jo rusų kalbos. O kai atėjo rusai, rado lakūno paliktą raštelį, kad jį šie žmonės globoję, manydamas, kad tuo jis padės Mačernių šeimynai. Ir tai kurį laiką išties padėjo. Bet vis dėlto po kiek laiko juos išvežė...

JK: Kiek žinau, Mačernio ir motinos santykiai buvo ganėtinai sudėtingi?

TS: Taip. Motina, nors pati rašė eilėraščius, tikėjosi iš Vytauto... ne poeto.

JK: Juk jis nebuvo vyriausias vaikas šeimoje?

TS: Ne. Vyriausias sūnus turėjo bėgti į mišką, kai atėjo rusai, nes jų namą buvo paėmusi vokiečių policija... Ir jis išbėgo į mišką ir žuvo... O su Mačernio tėvu irgi įvyko tragiškas atsitikimas. Vytautas aprašė jį viename savo sonete, „Toreodoras". Jo tėvas turėjo 60 hektarų žemės, jis, kaip ir vyresnysis Vytauto brolis, mėgo platų gyvenimą, svečius, medžioklę... Vieną kartą

iš medžioklės grįžta su svečiais į savo sodybą. Jie tada turėjo jautį. Ir grįžta priešais iš lankos tądien banda, karvės ir jautis prieky. Ir tėvas sumanė pažaisti su jaučiu... Bet jautis nejuokavo – jį persmeigė ragais, nudūrė. Taip žuvo Mačernio tėvas. Tada gimė tas sonetas „Toreodoras". Tai šitaip. Vyresnįjį Mačernio brolį miške nušovė. Vidurinysis brolis kartą, išgėręs (jie visi buvo mėgėjai išgerti – išskyrus Vytautą, kuris visiškai negėrė), pasiklydo miške ir nugrimzdo balose. Dar vienas brolis, amatininkas, irgi išgėręs, nukrito nuo stogo, ant kurio kažką dirbo, ir užsimušė. Jau prieš tai buvo nukritęs ir po to pasakęs sau, kad niekada išgėręs nebelips ant stogo. Bet vėl lipo ir nukrito, šįkart užsimušė. Keturios mirtys. Liko pats jauniausias mačerniukas Aloyzas. Jis, atrodo, tebegyvena toj „mačerninėj" (o gal jau ir mirė, nežinau). Tai toks Mačernių šeimos likimas. Liko tik du vaikai, tas jauniausias brolis Aloyzas ir sesuo. Kaip aš rašiau savo knygoj: lyg į šeimą įsisuko kažkoks viesulas ir visus išmėtė į anapusinį pasaulį, visus vyrus...

JK: O motina kada mirė?

TS: Motina grįžo iš Karelijos kokiais 1951 ar 1952 metais, o gal net po Stalino mirties, ir ji mirė, man regis, apie 1970 metus...

O štai ką aš dar sužinojau iš Jono Meko apie Mačernį, jis man čia užvakar ką papasakojo... Mekas gyveno Biržų apskrityje, dar mokėsi tuomet Biržuose. Tai kartą atvažiavo Miltinio teatras gastroliuoti, vokiečių metais, į Biržus, rodė spektakliukus, vienas jų buvo, berods, „Volponė". Ir Mekui labai patiko. Jis sako: po pirmojo spektaklio aš išėjau ir pasakiau Miltiniui kritinių pastabų. Tada Miltinis ir sako: „Tas pienburnis drįsta mane kritikuoti!" Bet jam kartu ir patiko, kad atsirado žmogus, kuris pasako tiesiai, ką galvoja. Kitą kartą ir vėl Miltinio teatrui atvažiavus į Biržus, Miltinis jau pats dairosi ir klausia: „Kur tas

pienburnis? Aš norėčiau su juo susitikti!" Ir jie susitiko, o paskui (remiami Panevėžio teatro) įsteigė Biržų teatrą, kurio direktoriumi ir režisieriumi tapo Jonas Mekas. Mekas labai norėjo būti aktoriumi, pas Miltinį vaidinti... Vėliau jis atvažiavo į Panevėžį ir redagavo laikraštį, kuris tuo metu vadinosi „Panevėžio balsas". Tada, prieš karą, buvo tokia tradicija, kad įvairių gimnazijų moksleiviai poetai važinėdavo iš vienos gimnazijos į kitą ir bendraudavo, skaitydavo savo poeziją. Ir atvažiavo į Biržus moksleiviai iš Plungės, tarp jų ir Mačernis... Taip Jonas Mekas pirmą kartą pamatė Mačernį ir tada, pasakojo jis, labai nustebo, kad toks jaunas ir toks geras poetas. Tarp kitko, Mačernis ypatingai skaitydavo savo poeziją, su didele įtaiga ir viską mintinai. Nyka-Niliūnas savo atsiminimuose tai gražiai aprašo. Ir Bradūnas štai ką pasakojo. Vilniuje, vokiečių metais, vykdavo poezijos vakarai Filharmonijos salėje. Tai kartą į tokį vakarą suvažiavo garsieji poetai iš visos Lietuvos. Ten skaitė Putinas, Bradūnas, Niliūnas, Brazdžionis ir... Mačernis. Labai trumpą, 8 eilučių eilėraštuką. Bradūnas pasakoja, kad tas jaunas poetas, Mačernis, skaitė su tokia jėga ir energija, jog jis pirmą kartą gyvenime patyrė tokį jaudulį klausydamas. Salė plojo, reikalavo pakartoti. Pakartoti eilėraštį! Mačernis vėl turėjo išeiti ir pakartoti savo eilėraštį. Taigi, Bradūnas tą patį pasakojo apie jo skaitymą, ką ir Mekas. Kai Mačernis atvažiavo į Biržus, dar pasakojo Mekas, jis įsidėmėjo tą jaunuolį ir kai šis pradėjo dirbti Panevėžio redakcijoje, jie sugalvojo išleisti Mačernio sonetus. Bet Mačernis nesulaukė savo poezijos rinktinės gyvas būdamas. Jau buvo surinkę viską, bet buvo 1944 metai, artėjo frontas, ir jie nebespėjo išleisti.

JK: O Mačernis apie tai žinojo, ar ne?

TS: Kiek suprantu, nežinojo, bet tikrai negaliu pasakyti. Taigi, Mačernis buvo toks poetas kaip Tomas Venclova. Apie jį rašė, jo poezija sklido iš lūpų į lūpas, be rinkinio, be teksto...

JK : Žmonės jį nusirašinėdavo...

TS : Taip, perrašydavo rankraščius. Bet jam gyvam esant, neišėjo nė viena jo knyga. Manęs dažnai klausia tokio dalyko: Mačernis mirė 23 metų; jeigu jis būtų gyvenęs tiek metų, kiek Putinas, tai jis būtų dar ne tiek puikių dalykų prirašęs? Atsakau labai paprastai: Mačernis parašė tai, kas jam buvo skirta, o daugiau, kas žino, gal būtų tiesiog nelaimė... Tai toks paradoksas. Ir jo paskutiniuose eilėraščiuose, ypač paskutiniame eilėraštyje, apie upę, jaučiamas tarsi atsisveikinimas su gyvenimu, lyg į jį būtų sudėjęs viską, ką turėjo parašyti. Tarp kitko, didieji poetai geruosius dalykus parašo jaunystėje. Aišku, taisyklės nėra. Manau, Mačernis išsėmė save ir... turėjo mirti.

LS : Būtent, nes juk toks energijos kiekis buvo skirtas.

TS : Taip, taip. Kodėl jis, toks jaunas, tiek daug rašė? Kodėl taip įtaigiai skaitė? Nyka-Niliūnas yra labai gražiai aprašęs jo skaitymo nepaprastą įtaigą. Kartais, kai Mačerniui draugai, studentai skųsdavęsi dėl kokių savo mažų nelaimių, jis atsakydavo: žinai ką, aš tau paskaitysiu savo poezijos. Ir jis taip paskaito, kad tiesiog sukrečia žmogų – ir padeda jam.

LS : Kaip žaibas.

TS : Ir Mačernis viską prisimindavo, jis buvo fenomenalios atminties žmogus. Kaip pasakojau, kaip jie bėgo ir jis atsisakė dėtis kartu savo eilėraščius... Jis mėgo ne kalbėti, o skaityti savo poeziją. Tai buvo jo minčių koncentratas. Kai jis mokėsi Vilniaus universitete, vokiečių metais, ten buvo susibūręs toks poezijos ratelis, kuriam vadovavo Putinas. Dalyvaujantys skaitydavo savo poeziją, o Putinas galiausiai apibendrindavo, dar kas nors irgi pasisakydavo. Mačernis jau tada buvo parašęs savo

„Vizijas". Devynios vizijos ir gana ilgos. Tai man Bradūnas pasakojo, kad Putinas, jam beskaitant tas savo „Vizijas", nebesulaukęs kol kas nors pasisakys, sušuko: „Jūs girdėjote?! Mes išgirdome tikrą poetą!" Šie Putino žodžiai, kadangi jis buvo didelis autoritetas, labai sutvirtino Mačernį, pakėlė pasitikėjimą savimi. Tada jo draugė, Vildžiūnaitė, su kuria jie buvo labai artimi, net supyko ir ėmė sakyti, kad jis dabar pradės didžiuotis, pūstis... Tada Mačernis parašė labai gražų sonetą, lyg atsakymą į jos priekaištus. Bet Putino žodžiai jam tikrai labai daug reiškė, labai daug padėjo. Putinas sau artimus poetus kviesdavosi į namus ir ruošdavo poezijos vakarus. Ten būdavo Bradūnas, Niliūnas, Jokimaitienė, būdavo ir Mačernis. Putinas jiems buvo tarsi dvasios vadas, o gal ir jam pačiam reikėjo jaunystės impulsų... Dar toks dalykas. Kai skaitai Mačernio poeziją, nežinai, kada ji buvo parašyta – gal labai seniai, o gal šiandien, dabar. Mane stebina tokie paradoksai. Štai žiūriu aš į akmens amžiaus žmogaus tapybą, olose, kur nors Prancūzijoje... Prieš 15–20 tūkst. metų žmonių daryti piešiniai ant olos, ir ta tapyba yra tokia šiandieniška, atrodo tokia moderni. O kartais pasirodo koks modernistas, ir jo darbai atrodo kaip prieš 15 tūkst. metų daryti. Tokie yra paradoksai. Kas yra tikras menas, tikras daiktas? Tikras daiktas nesensta. Štai dabar ši knyga, kurią aš parašiau apie skulptorių Monč̨į, apie mąstytoją Mikutį. Ką aš supratau rašydamas ją: menas yra dvasinės energijos forma. Kodėl man kilo trečias pavadinimas. Todėl, kad Monč̨ys buvo kūrėjas, Mikutis – be galo jautrus suvokėjas, labai jautė tikrus dalykus, meną.

Ir man per šitą bendrą dviejų žmonių – dviejų labai artimų žmonių, kurių vienas kuria, o kitas labai gerai supranta – susiėjimą kilo noras pabandyti išsiaiškinti, kas per daiktas yra menas. Kodėl kartais žmonės ima ir sako: va čia menas, čia ne menas... Aš bandau atmesti tokį objektyvų požiūrį, kad štai čia menas, o štai čia nebe menas. Kas gali tą pasakyti? Dievulis gal pasakys?

Aš priėjau išvadą, kad menas yra santykių problema. Vienam žmogui šis paveikslas yra menas, o kito jis visiškai neveikia. Kas yra menas? Miltinis sakydavo: jei tu man pasakysi, kas yra menas, tai aš tau iškart Nobelio premiją duodu. Ir aš manau, kad tai yra pagrindų pagrindas, ar tai bus *Fluxus*, ar Rafaelis, ar Ticianas, ar akmens amžiaus tapyba... Nesvarbu. Jeigu mane šitas daiktas veikia ir keičia, aš jį vadinu menu. O iš esmės tai yra dvasinės energijos forma. Tai yra dvasia, įkūnyta tose formose, kuri neišnyksta jums išnykus. Štai kas svarbiausia. Sunaikinkite štai šiuos savo paveikslus (*rodo į Laimos Sprangauskaitės grafiką*) – energija, kurią jūs čia įdėjote, neišnyks...

LS: O, man tai nauja...

TS: Sakykim, jūs vaikštote parodoje ir matote portretų seriją – įvairių dailininkų meistriškai nutapytų portretų... Bet tik vienas portretas tave paveikia, ir tu sustoji, nepraeini, žiūri į jį ir vėl nuėjęs nori grįžti prie jo. O kitas portretas – taip, gražu, ir eini toliau. Tai kas čia yra? Kodėl vienas veikia, o kitas ne, nors puikiai supranti, kad jie visi meistriškai nutapyti. Kas tave sustabdo, kas sulaiko, kas verčia grįžti ir grįžti?

JK: Kas sąlygoja įdėtos energijos kiekį?

TS: Sąlygoja tavo energija, tavo sugebėjimas savo energiją paversti matoma forma. Aš taip manau.

LS: Tai aš savo mokinius taip ir mokiau: jeigu tu įdėsi energijos, paėmęs šį popieriaus lapą, jeigu tu galėsi įdėti savo energijos, tai kas nors išeis.

TS: Šitų dalykų negalima išmokyti...

LS: Manau, kad galima...

TS: Galima išmokyti žmogų atsiskleisti, atsiverti.

LS: Bet jeigu pataikai, jeigu surandi teisingą kalbą, kurią jisai supranta...

TS Labai svarbu duoti kibirkštį. Labai svarbu sutikti gyvenime gerą mokytoją. Aš savo gyvenime sutikau du mokytojus. Taigi aš esu labai turtingas. Yra žmonių, kurie išvis nesutinka tikrų mokytojų. Sutinka mokytojus, kurie moko, moko, bet tas nusibosta, ir jie nėra tikri mokytojai. Man viena iš paskatų atvažiuoti į Niujorką buvo Jono Meko „Laiškai". Mekas kartais per Lietuvos televiziją skaito „Laiškus iš nežinios". Ir vienas paskutinių laiškų buvo štai apie ką. Autorius sako išgirdęs, jog Lietuvoje savižudžių skaičius yra pats didžiausias pasaulyje. Jį ta žinia labai nuliūdinusi. Jaunystėje, sako jis, man irgi užeidavę blogumų, kam jų nebūna? Ką jis dabar norėtų patarti tokiems žmonėms, pristumtiems prie tam tikros ribos, kada sprendžia būti ar nebūti, žmonėms, įpuolusiems į depresiją. Jeigu tau pasidaro bloga, sako jis, nieko negalvodamas eik į pirmą geležinkelio, autobuso ar lėktuvo stotį, pirk bilietą ir skrisk iš tos vietos į visai kitą aplinką. O ką ten rasi, negalvok apie tai. Tai toks buvo Jono Meko patarimas.

JK: Man tai atrodo šiek tiek naivu... Ką gali, tarkim, studentas, gyvenantis bendrabutyje, už tėvų pinigus – kur jis gali imti ir nuskristi?

LS: Paskui neturėsi, už ką parskristi ir...pasidarys vėl tas pats.

TS Galbūt ir taip... Bet man asmeniškai tas patarimas

labai padėjo. Sumaniau pakeisti vietą, aplinką, žmones, apie kuriuos aš turiu rašyti. Aš esu pradėjęs milžinišką darbą – noriu parašyti knygą apie Vilnių, kuri vadinsis, tai irgi sąlygiškas pavadinimas – *Missa Vilnensis* (Vilniaus mišios). Knyga apims pačius seniausius Vilniaus laikus, kas Vilnių statė, kas kūrė Vilniaus aurą ir Vilniaus dvasią nuo pačių seniausių laikų: architektai, poetai ir daugybė žmonių... Ir – kas tą Vilniaus dvasią griovė: karai, marai, gaisrai, okupacijos ir visa kita.

JK: Kadaise man labai didelį įspūdį padarė Maceikos knyga apie Vilnių.

TS: Taip, gera knyga.

JK: O Vorobjovas? Jokiu būdu nederėtų ir jo pamiršti.

TS: Vorobjovas tai iš viso stebuklas. Taip, yra gerų knygų apie Vilnių, ir Vorobjovo, ir Griniaus... Taigi, o dabar man į šitos knygos apie Vilnių rašymą netikėtai įsiterpė Mačiūnas, Niujorkas... Viena įdomiausių mano viešnagių atkeliavus čia, Amerikon, buvo pas dailininką Viktorą Petravičių. Mane ten nuvežė Plioplytė, iš Čikagos, ir aš, pamenu, gyvenau ten pas jį kokią savaitę.

JK: Tai dar buvo kokiais 1987-tais?

TS: Taip. Tada mes tam name buvom vieni du, ir mes kalbėjom, kalbėjom ir kalbėjom... apie Eidukevičių, apie kitus dailininkus, bet labiausiai man rūpėjo pats Petravičius. Aš manau, kad Petravičius yra mūsų grafikos patriarchas ir tėvas. Iš jo kyla visa grafika. Besimokydamas Paryžiuje, 1933–1935 metais, jis išleido dvi grafikos knygas „Gulbė, karaliaus pati" ir „Marti iš jaujos", kurios tapo klasika.

LS: Atsimenu iš vaikystės, nuostabios knygos... .

TS: Ką jis padarė būdamas Lietuvoje ir Paryžiuje – geriausi jo darbai. Tai kai aš pas jį atvažiavau, jis man tiek daug pasakojo... Apie Paryžių, kaip jį ten moterys mylėjo... Kartą mudviems besišnekučiuojant, prie kavutės, jis nusprendžia man ką nors padovanoti. Klausia: „Na, Tomai, tai ko nori?" Sakau nedrąsiai: „Aišku, noriu, kad ir kokio mažo jūsų paveiksliuko..." Tai jis man ir sako: „Cha, mažo paveiksliuko! Dabar už mano grafikos darbą mažiausiai moka du tūkstančius dolerių! Palauk, aš tau ko nors paieškosiu..." Jis atsikelia, nueina ir atneša iškilmingai man dovaną – ilgas baltas savo kelnes, sakydamas: „Žinai, tik vieną kartą jas buvau užsidėjęs, aš tau jas dovanoju". O dar juokingiausia, kad jis tai toks plonas, plonas, o aš visai priešingai... Tai aš ir sakau: „Na, Viktorai, vienas dalykas, kad aš į tas kelnes tikrai netilpsiu, o antras, kad man jų visiškai nereikia..." „Kaip tai netilpsi, neįlįsi?! Nagi, pasimatuok!" Tada aš jau tvirtai sakau: „Ačiū, bet negaliu tos dovanos priimti." Kitą dieną atvažiuoja Holenderis iš Čikagos. Jis buvo Petravičiaus globėjas, parodų organizatorius. Tai Holenderis vežasi mus pietauti, paskui visi grįžtam pas Petravičių ir toliau tęsiam pokalbį. Tada Holenderis ir klausia: „Na, tai ką tu padovanojai svečiui iš Lietuvos?" Petravičius sako: „Aš jam norėjau padovanoti kelnes, bet kad jis neima!" Holenderis tada jam: „Klausyk, Viktorai, na kaip čia dabar tu... (o prieš mus kabo didelis Petravičiaus paveikslas) Ar tu negalėtum šitam žmogui tą savo paveikslą padovanoti? Ar tau gaila?" Bet Petravičius ir vėl savo: „Tas paveikslas du tris tūkstančius kainuoja... Nori – mokėk du tūkstančius, ir gausi! Po kiek laiko, besėdint, išgėrus dar po čerkelę, Petravičiaus sąžinė prabilo. Jis atsistojo, nuėjo prie sienos ir sako: „Na, galų gale, imk tu tą paveikslą!" Nukabino jis tą paveikslą ir taip aš jį parsivežiau, dabar jis kabo mano studijoje. Bet kas dar įdomu, tada aš rinkau medžiagą apie dailininką Eidukevičių. O Petra-

vičius su juo prieš karą buvo dirbę kartu. Ir kai ta knyga išėjo, aš nusiunčiau ją Petravičiui. Ji vadinasi „Esu toks, koks esu". Po kiek laiko gaunu Petravičiaus laišką. Man dar toks dailininkas Lapė yra sakęs – kad Petravičius parašytų laišką, yra tikras stebuklas! Pasakojo, kaip jis pats vieną sykį bandė gauti iš Petravičiaus atsakymą į savo laišką, kuriame prašęs tik vienintelio žodžio: taip arba ne. Tada jam Petravičius po kiek laiko atrašęs, parašęs tą vieną žodį, bet kartu prirašęs prierašą, kiek jam laiko tas atsakymo paruošimas atėmęs... Taigi, dabar man Petravičius parašė ilgiausią laišką... Ir dar gyrė mane, kad parašiau apie Eidukevičių, kad visiems nušluosčiau nosį. Ir po kiek laiko, dar buvo sovietiniai laikai, ateina paštu man toks rulonas, išimu – Petravičiaus darbas! Lino raižinys. Tai taip aš gavau antrąjį jo darbą...

JK: Išties smagu buvo su Jumis ir Laima pabendrauti. Ačiū už pokalbį.

Tiražas 400 egz.

Išleido leidykla „Homo liber“,
J. Baltrušaičio g. 11-126, LT-01456 Vilnius
www.homoliber.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius
www.petroofsetas.lt

„Palinkėkime vieni kitiems skaitymo!" - rašo Julius Keleras, gyvenantis knygoms ir tarp knygų, kurios naktimis pačios dauginasi užversdamos išėjimą. Prisimenu, kaip kartą klausydamasis speleologo pasakojimo jis pasibaisėjo, kad žemėje yra tokių siaurų urvų, į kuriuos lendant reikia nusirengti nuogam. „Ką, į juos negalima pasiimti net knygos?!" Iki šiol girdžiu tą pasipiktinimo šūksnį ir sutinku - vieta, kurioje nėra knygų, yra absurdiška, niekinė, ji neturi teisės egzistuoti. Nes kurgi dėsis į rašytojo atminties „smegduobę" patekusios imperatoriškos tetulės, įtarioji ponia Soldatova, pelkių kvapas, Antakalnio erotika, sodriai spjaudantys dėdės, demoniški choro vadovai, girtuokliai poetai, mįslingi fotografai, net buvę kultūros ministrai ir visi kiti? Jų ateitis - tik knygose, o smagiausia kaimynystė turbūt yra štai čia.

Agnė Narušytė

Taigi, prisiminimų knyga. Prisiminimai išplečia pasaulį, paneigdami teoriją, kad viskas yra *hic et nunc*. Nėra, nors autorius, regis, intensyviai išgyvenęs kiekvieną aprašomų akimirkų. Pojūtis, kad visas gyvenimas gali tapti akimirka, knygoje labai ryškus. Ši knyga yra tam tikras atminties aitvaras, kurį talentingas kūrėjas tvirtai laiko už siūlo. Įrodymas, kad visi esame trapūs, tačiau nuo galutinio dužimo mus saugo žmonės, kurie mus prisimena. Ir tokiu būdu asmeninė atmintis tampa kolektyvine. Juk tam tereikia dviejų dalykų: užrašyti, perskaityti. Rašytojas atliko savo darbą, dabar - skaitytojo eilė.

Kęstutis Navakas

Juliaus Kelero esė - autobiografiškos ir sykiu dokumentiškos. Galima vadinti jas prisiminimais, nors koncentruojamasi ne į laiko aplinkybes, o į aprašomojo charakterį; tai atidus ir šiltas žiūrėjimas į artimuosius, gimines, bičiulius, mokytojus, draugus. Parašyta lakiai, nuoširdžiai, su švelniu humoru. Puiki medžiaga vadinamiesiems sovietmečio tyrėjams, kultūros asmenybių gerbėjams, autentiškų balsų ieškotojams.

Giedrė Kazlauskaitė

ISBN 978-609-446-090-6